

UDK 808.1+881.09(05)

ISSN 0350-6894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1995
2

IZDAJA – ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 43	ŠT. 2	STR. 105–266	LJUBLJANA	APR.–JUN. 1995
-----	-----------	----------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

Aleksander SKAZA, Akademik prof. dr. Bratko Kreft (Zapis ob devetdesetletnici)	107
RAZPRAVE	
Vera MITRINOVIĆ, K slovensko-severnoslovanskim jezikovnim vzporednicam, stikom in zvezam	111
Janko KOS, Vrste, zvrsti in tipi postmodernistične literature	139
Rastislav ŠUŠTARŠIČ, Naglas in poudarek v angleščini in slovenščini	157
Miran HLADNIK, Temeljni problemi zgodovinskega romana (2. del)	183
Antonia BERNARD, Jernej Kopitar: Reimški evangelij (Zgodovinski predgovor)	201
OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO	
Vladimir OSOLNIK, Novo v srbskem jezikoslovju	223
Darja GABROVŠEK – HOMŠAK, Bibliografija Jožeta Koruze	233
Jožica ČEH, Bibliografija Gregorja Kocijana	257

CONTENTS

Aleksander SKAZA, Academician Prof. Bratko Kreft (On the Occasion of his Ninetieth Birthday)	107
ARTICLES	
Vera MITRINOVIĆ, On Slovene-North Slavic Linguistic Parallels, Contacts and Connections	111
Janko KOS, Poetic Categories, Genres and Types of Postmodernist Literature	139
Rastislav ŠUŠTARŠIČ, Accent and Stress in English and Slovene	157
Miran HLADNIK, The Basic Problems of the Historic Novel (Part Two)	183
Antonia BERNARD, Jernej Kopitar: The Reims Gospel (Historical Introduction)	201
REVIEWES – NOTES – REPORTS – MATERIALS	
Vladimir OSOLNIK, Recent Developments in Serbian Linguistics	223
Darja GABROVŠEK – HOMŠAK, The Bibliography of Jože Koruza	233
Jožica ČEH, The Bibliography of Gregor Kocijan	257

Uredniški odbor–Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko – Orešnik, Aleksandra Derganc, Miran Hladnik, Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (**glavni urednik za literarne vede–Editor in Chief for Literary Sciences**), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (**glavni urednik za jezikoslovje–Editor in Chief for Linguistics**), Franc Zadavec (**odgovorni urednik–Executive Editor**).

Tehnični urednik–Technical Editor: Mateja Hočevar – Gregorič.

Časopisni svet–Advisory Council: Mirek Čejka (Brno), Zdzisław Darasz (Katowice), Gerhard Giesemann (Gießen), Franc Jakopin (Ljubljana), Rado L. Lenček (New York), Juraj Martinović (Sarajevo), Klaus Detlef-Olof (Celovec), Marija Pirjevec (Trst), Jože Pogačnik (Maribor), Erich Prunč (Gradec), Adam E. Suprun (Minsk), Jože Šiferer (**predsednik–President**).

Naslov uredništva–Address: Slavistična revija, Aškerčeva 2/II, 61000 Ljubljana, Slovenija.

Žiroračun pri Slavističnem društvu Slovenije: 50100-678-45265 (za SR). Naročnina velja do odpovedi. Odpovedi le ob koncu leta. Cena letnika za posameznike 1400 SIT, za študente 900 SIT, za inštitucije 1800 SIT, za knjigarne 3000 SIT (minus 25-odstotni rabat). – Price of yearly subscription for foreign countries 38 USA \$.

Natisnil–Printed by: PLANPRINT, d. o. o., Ljubljana. **Naklada–Circulation:** 1150 izvodov – 1150 copies.

ISSN 0350-6894

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-12/92, 24. 4. 1992) šteje Slavistična revija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

AKADEMIK PROF. DR. BRATKO KREFT
(Zapis ob devetdesetletnici)

Akademiku prof. dr. Bratku Kreftu je Moira naklonila dolgo, razgibano, z dogodki in priznanji ne ravno skopo življenje, vendar tudi življenje z mnogimi preizkušnjami in nazadnje s kar prekruto visokostarostno eksistenco, ki nas neprizanesljivo postavlja pred neodgovorljivi tesnobni »zakaj«. In če smo ob akademikovi osemdesetletnici pisali o njegovem več kot šestdeset let trajajočem javnem delovanju in ustvarjanju v slovenski kulturi in družbi in smo ob jubilejni izdaji knjige Slovenska kronika (1985), v kateri so zbrana najznačilnejša Kreftova dramska dela (Celjski grofje, Velika puntarija, Kranjski komedijanti, V ječi življenja, Creature), še vedno doživljali živo prisotnost njegovega dramatičnega govora, v ustnem in pisnem izrazu zmeraj bolj ali manj zanetene s cankarsko gesto »sredi arene življenja stojim« in zolajevskim »j'accuse«, nam v letu 1995 ostaja samo še zgodovina in ob njej, če naj sledimo častitljivi filologiji in njeni etično-intelektualni naravnosti, še želja razumeti drugega človeka tako, da ga ne spremenimo niti v objekt trenutnim razmeram ustrezne preračunljivosti niti v odsev lastnih emocij. V našem jubilejnem zapisu, ki hoče ostati samo hommage Bratku Kreftu, slovenskemu dramatik, pripovedniku, gledališkemu režiserju, esejistu in ne nazadnje gledališkemu in literarnemu zgodovinarju, profesorju ruske literature in nekdanjemu sodelavcu naše revije, se nam misel v zgodovinsko prelomnem času, kakršen je naš, kljub temu nehote ustavi ob danes v Sloveniji ne ravno popularnem marksizmu, s katerim je Bratko Kreft povezoval tako svoje ustvarjanje kot siceršnja dejavnost. O marksizmu sta seveda govorili tudi literarna kritika in zgodovina, ko sta se ukvarjali z Bratom Kreftom. A zdi se, da je razpravljanje o tej temi pri Bratku Kreftu posvečalo premajhno pozornost »slovenskemu kontekstu«, še posebej Kreftovi navezanosti na tradicijo Franceta Prešerna in Ivana Cankarja v vseh razdobjih Kreftovega ustvarjanja: v medvojnem avantgardističnem in socialnorealističnem in povojnem, ki je nadaljevalo, z nekaterimi odstopi, boj z dogmatskim socialističnim realizmom. »Slovenski kontekst« pri piscu »slovenske kronike« tudi v najbolj »revolucionarnih« izjavah izključuje eno od temeljnih značilnosti političnega marksizma - nacijo in nacionalno kulturo zapostavljajoči internacionalizem. Kreftov »marksizem« nikoli ni bil totalen ali celo totalitaren, prej je bil »kritični marksizem« v smislu, kakor ga nakazuje Nikolaj Berdjajev, ko v svoji knjigi Izviri in smisel ruskega komunizma (1937) med drugim izjavlja, da »kritični marksizem« ni ortodokсна doktrina, in mi bi dodali, sledeč Berdjajevu, da je kot tak bolj sociološka metoda, ki ne zasušnjuje človekove individualnosti in dopušča samostojnost posameznih področij človekovega duha. Tak vidik omogoča po našem mnenju boljše razumevanje dejstva, da se je Bratko Kreft, urednik prve slovenske mark-

sistične revije *Književnost* (1932-1935) in pisec razprave *O materialističnem pojmovanju zgodovine* (1935), v kateri pojmuje marksizem kot »vesoljni nazor«, podobno kot Juš Kozak zavzel za Krležo in se uprl gorkovskemu teleološkemu opredeljevanju umetnosti in gorkovski doktrinarni viziji »novega človeka«, ki sta v tridesetih letih zmagala pri Edvardu Kardelju, Borisu Kidriču, Dušanu Kermavnerju in Borisu Zihlerlu. S tega vidika dobi stvarnejšo vrednost tudi dejstvo, da se je Bratko Kreft v obdobju socialnega realizma s svojimi deli, kot sta drami *Celjski grofje* in *Velika puntarija*, uprl tipizirajoči shematiki takratne kolektivne proletarske igre in da je v tistem času ustvaril *Kranjske komedijante*, ki so v povojnih socrealističnih letih (1946, 1948), ko so zablesteli na odru, s svojim razsvetljskim »komičnim aspektom« pomenili tudi nasprotovanje in zavrnitev dogmatske resnobe sočasne uradne politično angažirane dramatike in literature nasploh.

Bratko Kreft je vse svoje življenje opozarjal na vpetost človeka in še posebej umetnika v družbeno in nacionalno življenje. Pri tem je kot razumnik ostajal umetnik tudi takrat, ko se je ukvarjal z literarno zgodovino, in nikoli ni posvečal posebne pozornosti razmejitvi med literaturo, literarno kritiko in zgodovino, med obnašanjem v življenju in opisom življenja, med sodobnostjo in zgodovino; zgodovinske pojave je praviloma projiciral na sodobnost in svojo zgodovinsko izkušnjo oziroma izkušnjo svoje generacije in svojega kroga. V Kreftovi umetnosti se zaradi tega večkrat pojavijo nastavki in vidiki znanstvenega pisanja in v njegovih strokovnih spisih prvine fikcije. V tem je morda slabost, a tudi svojevrstna vrlina Kreftovega ustvarjanja, ki mu, na primer, omogoča, da z osebno prizadetostjo dramatika in zgodovinarja predstavi in približa svojemu sodobniku zlo usodo pesnika Franceta Prešerna v »neblagi igri« *V ječi življenja*. Igra *V ječi življenja* naj ne bi bila »niti groteska niti melodrama«, marveč (v Kreftovi opredelitvi lastnega dela) igra, ki naj omogoči realizacijo Brechtove igralčeve »odtujenosti«, to je »logične in stvarno izražene intenzitete doživljanja, ki je umetniško racionalno pretehtana, a mora biti kljub temu umsko in emocionalno doživeta«. Podobno prizadevanje za »intenziteto doživljanja«, ki brez enosmernega pretiravanja sprejema in predstavlja umetnost in umetnika, zasledimo pri Bratku Kreftu tudi v njegovi literarnozgodovinski publicistiki. To morda še posebej velja za njegovo doživljanje in razmišljanje o F. M. Dostojevskem.

Sam Bratko Kreft je sicer rad poudarjal, da »strastno doživlja Dostojevskega«. Ta strastnost ga je večkrat pripeljala do tega, da se je v želji zaobseči ustvarjalca in stvaritev kot nedeljivo celoto znašel v spletu umetnostnih, filozofskih, socioloških, psiholoških in tudi političnih tem. Heterogenost takšnega spleta je Bratko Kreft razreševal s prvinami patetike in retorike - in prihajal do presenetljivih rezultatov. Ob tem ne smemo pozabiti, da so pomembnejši Kreftovi dostojevskološki spisi nastajali od leta 1956 pa nekako do konca sedemdesetih

let, torej v obdobju razmeroma ostrega ideološkega boja, ki se je v Sloveniji razvnel še posebej na literarnem področju. Bratko Kreft se je v pogojih relativnega realsocialističnega liberalizma in vrtinca idej neomarksizma, eksistencializma, fenomenologije in strukturalizma postavil na stran bojevnikov za »humano podobno socializma« in se v boju za uresničitev takega socializma navezal tudi na avtoriteto F. M. Dostojevskega, avtorja romana *Besi*. Kreftova interpretacija romana *Besi* v obsežni spremni besedi k slovenski izdaji tega dela iz leta 1960 (*Dostojevski in njegov roman Besi*) izzveni kot apologija velike stvaritve, ki jo dogmatski realsocialistični *Vzhod po neumnem blati* in zapostavlja, civilizirani *Zahod* pa mnogokrat narobe razume in napačno razlaga, in hkrati tudi kot apologija revolucionarne perspektive, ki da je kot potencialna komponenta vedno prisotna v umetnosti Dostojevskega. Bratko Kreft v razmišljanjih o romanu *Besi* polemizira tako rekoč z vsemi: z retrogradom stalinskega tipa Vladimirom Jermilovom, s slovensko tradicijo Vladimira Levstika, prevajalca *Besov*, ki je roman *Besi* sprejel leta 1919 kot »dokument k zgodovini križane Rusije«, z Albertom Camusom, ki da v odrski priredbi romana *Besi* popačeno predstavlja Stavrogina, ker ne upošteva tragične komponente tega lika, in še mnogimi drugimi. Kreftova dvojna apologija Dostojevskega in revolucije v našem času ne vzdrži kritike, v času, ko je bila objavljena, pa je bila pomembno dejanje. Bratko Kreft je kot urednik prve slovenske izdaje *Izbranih del F. M. Dostojevskega* med prvimi v svetu predstavil bralcu »svetišče s kupolo«, kot bi dejal sodobni ruski dostojevskolog Jurij Karjakin, tj. integralno besedilo romana *Besi* s poglavjem *Pri Tihonu*. Tehtnost tega uredniškega dejanja poveča še dejstvo, da je Bratko Kreft v svoji obravnavi romana *Besi* upošteval, da ta roman Dostojevskega ob družbenih problemih ubeseduje tudi čisto individualne človeške probleme. V tej zvezi je še posebej zanimivo tisto poglavje iz že omenjene Kreftove študije o romanu *Besi*, ki povezuje tragičnost Stavroginove izpovedi menihu Tihonu z »mladim Dostojevskim«. Bratko Kreft sodi, da je morda Dostojevski napisal to poglavje »zaradi lastne katarze«. »Stavroginova izpoved in zločin nad dekletom« in njegov odnos do Kristusa dobita v tej povezavi pri Bratku Kreftu novo interpretacijo. Bratko Kreft namreč izpodbija uporabljanje oziroma izrabljanje t. i. peterburške inačice Stavroginove izpovedi (ohranjene v prepisu pisateljve soproge A. G. Dostojevske). Ta se loči od t. i. moskovske inačice (ohranjene v korekturnem natisu s pisateljevimi popravki in pripravljenem za objavo v decembrskem zvezku revije *Russkij vestnik* za leto 1871) po odstavku, ki pripoveduje, kako Stavrogin pred Tihonom nenadoma prelomi »mali križ iz slonove kosti«. Stavroginovo dejanje naj bi simboliziralo skrajni nihilizem, ki je pri Dostojevskem za Bratka Krefta »presurov in pretiran«, ker ne upošteva ob »besovski« tudi tragične komponente v liku Stavrogina in tudi ne pisateljevega »osebnega odnosa do nazareškega tesarja, o katerem lepo govori celo ničejanski inž. Kirilov malo pred svojo prostovoljno

smrtjo«. *S to sodbo in mnenjem, ki v študiji Trije romani F. M. Dostojevskega (objavljeni v knjigi: F. M. Dostojevski, Stepančikovo in njegovi prebivalci, Srečkar, Večni mož, 1963) pravi, da naj bi bil Dostojevski »bolj ali manj skriti glavni junak svojih del«, v katerih da se »lirsko in subjektivno /.../ stvariteljsko izživlja v široki epski obliki na izrazito dramatičen način dialektičnega protislovja«, se Bratko Kreft približuje Thomasu Mannu, ki zatrjuje, da je ustvarjanje Dostojevskega »bolj psihološka lirika /.../ izpoved in kri ledeneče priznanje, neusmiljeno razkritje zločinskih globin lastne vesti«, vendar z razliko, ki v skladu z načelom »stvarno izražene intenzitete doživljanja« zavrača skrajnosti in z naslonitvijo na značaj lastnega ustvarjanja odkriva v fantastičnem realizmu Dostojevskega povezanost med razkrivanjem globin človekovega doživljanja notranjega in zunanjega sveta ali, kakor pravi sam Kreft, tega, kar naj bi izhajalo iz dejstva, da je Dostojevski »v glavnem grebel po človekovih duševnih odjekih in odsevih (refleksih) vnanjega življenja« (spremna beseda v knjigi: F. M. Dostojevski, Idiot, 1959). Ta človeško zavzeti in dokaj široki odnos do ustvarjalca Dostojevskega je omogočil Bratku Kreftu, da je v upodobljeni usodi Stavrogina iz romana Besi poleg »besovskega« prestopništva odkril tudi človeško tragedijo.*

Jubilejni hommage se konča z izrazom lepih želja za slavljenca. Neizprosna Moira se tudi za to ne zmeni. Ostane nam samo želja, ki jo nakazuje tudi Bratko Kreft, ko razpravlja o obnašanju Stavrogina iz romana Besi F. M. Dostojevskega, da ne bi neodgovorno ravnali z duhovno dediščino, kot je ravnal Stavrogin, ko je zdrobil stavrós (gr. križ) in s tem tudi samega sebe.

Aleksander Skaza

Filozofska fakulteta v Ljubljani

K SLOVENSKO-SEVERNOSLOVANSKIM JEZIKOVNIM
VZPOREDNICAM, STIKOM IN ZVEZAM
(RAZVRSTITEV PREDPON *DO-* IN *PRI-* OB GLAGOLIH
PREMIKANJA)

V določeni dobi sta slovanski predponi *do-* in *pri-* pri glagolih premikanja dobili razvrstitev (= distribucijo) slovanski vzhod proti sever. Na jugu pa je posebnost slovenščina, ki je s predpono *pri-* povezana z zahodnoslovanskimi jeziki (s katerimi ima vezi še na drugih strukturnih ravninah). Slovenščina pa je s temi svojimi lastnostmi povezana tudi z zahodnim delom srbohrvaškega jezikovnega območja, še posebej kajkavsko-čakavskega, v preteklosti še bolj, kakor je sedaj, ko se od vzhoda širi štokavska predpona *do-*.

At a certain point the Slavic prefixes *do-* and *pri-* with verbs of approach acquired the distribution Slavic East vs. North. In the South, the odd case is Slovene; the prefix *pri-* as well as some features on other structural levels tie it to the West Slavic languages. On the other hand, these features tie Slovene to the Western part of Serbo-Croatian linguistic territory, especially Kajkavian and -čakavian, although this was more so in the past than it is in the present, as the Štokavian prefix *do-* is now spreading from the East.

I

Vprašanje zvez slovenskega (dalje: slov.) jezika kot najdlje na severozahod segajočega dela slovanskega (dalje: slovan.) jezikovnega juga z zahodnoslovanskimi jeziki, pa tudi s celotnim slovanskim severom, je že dalj časa predmet posebnega zanimanja mednarodne slavistične znanosti. Pri tem različni avtorji opozarjajo na poseben položaj slov. jezika na slovan. področju, kot tudi na značilnosti etnogeneze njegovih nosilcev oz. govorcev.

V francoskem povzetku svojega že klasičnega dela Eseji o slovenskem jeziku France Bezlaj ugotavlja neenoten značaj slovenskega jezika in sodelovanje prvin iz vseh treh slovanskih skupin idiomov pri njegovem nastajanju in oblikovanju: »... to, kar se imenuje alpska slovanščina, katere najjužnejši ostanek je slovenščina, ni bil enoten dialekt praslovanščine. To je bila prej *mešanica* (kurziva V. M.), v kateri so se prepletale posebnosti vzhodne, zahodne in južne slovanščine.« (Bezlaj 1967: 172.)

Tudi F. Sławski ob analizi razmestitev praslovan. dialektizmov na slovanskem področju na podlagi zbranega gradiva za prve zvezke Praslovankega slovarja (PS), ugotavlja poseben položaj slov. jezika, ki glede besedja »izkazuje močne

vezi tako s celotnim slovan. severom kot tudi z njegovim zahodnim delom« (Sławski 1973: 15). Poseben položaj slov. jezika, ki se – zlasti na področjih besedja in besedotvorja posledično veže tako na zahodno- kot na vzhodnoslovanske jezike, ob samoumevni povezanosti z južnoslovansko jezikovno celoto, poudarja tudi N. I. Tolstoj (1977: 52). O slov. jeziku kot mostiču proti zahodnemu, v določenem širšem pomenu pa tudi proti severnoslovan. jezikovnemu področju, je v več delih pisal Z. Stieber. Po bavarskih osvajalnih vojnah – pravi v svoji študiji o prastarih slov.-zahodnoslovan. povezavah – so se tako Slovenci kot njihovi severni sosedje znašli pod oblastjo bavarskih knezov, kar je olajšalo najprej neposredne, nato pa v vse večji meri posredne stike med njimi (Stieber 1972: 309).

Določeno oz. precejšnjo prisotnost zahodnih in nasploh severnoslovan. jezikovnih potez v slov. jeziku razlagajo tudi z njegovo obstransko lego v okviru južnoslovan. področja, na skrajnem severozahodu slovan. juga. Tukaj se velja spomniti ugotovitve Pavla Ivića, da narečne lastnosti, ki bi lahko pomenile prehode južnoslovan. jezikovnega področja proti severnoslovan., niso razporejene ob severnih mejah tega področja (prehodnost je tu preprečil germanski, madžarski in nato romunski jezikovni prostor), temveč ležijo ob njegovih zahodno-severozahodnih in vzhodno-jugovzhodnih mejah oz. robovih (Ivić 1961: 98, 115). Glede na to bi se slov. jezik znašel v prehodni coni, ki obsega južnoslovan. področje z zahoda-severozahoda. I. Lehr-Splawiński izraža prepričanje, da ozemeljska razmestitev južnoslovan. plemen po njihovem prihodu na Balkan v glavnem odraža prvotno stanje iz časov pred novo poselitvijo, torej so predniki Slovencev tudi nekoč med slovan. plemeni naseljevali ozemlje najzahodnejše lege, in prav s tem se razlagajo njihove pradaвне tesne vezi z zahodnimi Slovani (Lehr-Splawiński 1946: 65).

Pri obravnavi jezikovne posebnosti slov. jezika opozarjajo tudi na etnično neenotnost slovan. plemen, ki so naseljevala etnično slov. ozemlje. V eni zadnjih študij o tem vprašanju izpod peresa B. Grafenauerja je poudarjeno, da podatki, ki jih ponujata imenstvo krajev in filologija v širšem pomenu besede ter v zadnjem času tudi arheologija, potrjujejo že izrečeno podmeno, da sta pri izoblikovanju slov. etnosa sodelovala dva tokova slovan. prebivalstva oz. jezika in rodu. En tok je pritekal v vzhodne Alpe, zgornje Posavje in v druge slov. kraje z zahodnoslovan. jezikovne podstave (tj. s severa), drugi pa iz Panonije, z vzhoda (tj. z južnoslovanske jezikovne podstave) (Grafenauer 1988: 321–323).¹ Že F. Ramovš je v *Kratki zgodovini slovenskega jezika* zapisal: »Alpski Slovani bi na ta način potekali iz *dveh tokov* (kurziva V. M.); to je tudi naravno, kajti če odmislimo se-

¹ Slov. etničnemu mostu med zahodnimi in južnimi Slovani je namenil posebno poglavje svojega posmrtno objavljenega dela *O sposobach badania kultury materialnej Praslówian* Kazimierz Moszyński (MOSZYŃSKI 1972: 263–268).

danji madžarski in romunski pas in nam je slovanski svet samo razširjena prado-movina, sta pač v najzapadnejši plasti morala trčiti drug na drugega i *severni i južni tok*« (kurziva V. M.) (Ramovš 1936: 94). Tudi T. Logar išče zgodovinske vire velike narečne razčlenjenosti slov. jezika, največje v slovan. svetu, prav v jezikovni (in etnični) neenotnosti slovan. priseljencev v slov. predele: »... te /narečne/ razlike /so/ obstajale v Alpah in na Krasu od vsega začetka, že od naseljevanja dalje; to je po vsej verjetnosti res potekalo iz dveh smeri: od *severa* navzdol in *jugovzhoda* po rekah navzgor« (Logar 1960/61: 119).

Kot jezikovne poteze, ki slov. jezik (ali njegova narečja) povezujejo z zahodnoslovan. jeziki, ali s slovan. severom v celoti, navajajo predvsem: ohranjanje sklopov *tl, dl* v severozahodnih slov. narečjih (enako kot v zahodnoslovan. jezikih); ohranjanje severnoslovan. predpone *vi-* (*vy-*) nasproti južnoslovan. *iz-* v ziljskem, rezijanskem, beneškem in v severnogoriških narečjih; *e* za *b* in *b* v koroških, štajerskih (in kajkavskih) narečjih (kakor v češ., spodnjeluž. in polj. jeziku); tvorjenje prihodnjika z glagolom *byti* (tako kot na severnoslovan. jezikovnem območju), v nasprotju z drugimi južnoslovan. jeziki, kjer se prihodnjik tvori s pomožnim glagolom *hteti*; občasno uporabo sedanjiške oblike dov. glagolov v prihodnjiški vlogi (kar je lastnost severnoslovan. jezikov);² številna besedna ujemanja.³

Ko govorimo o ujemanjih v besedju (z njimi so tesno povezane tudi skladnosti v besedotvorju, kar je predmet pričujočega prispevka), spomnimo na opombo F. Bezlaja, da je – glede na precejšnjo enorodnost strukture besedja na slovan. severu, pogojene med drugim tudi z nadaljevanjem poteka jezikovnega prepletanja v tem prostoru še po odcepitvi južnih Slovanov – včasih težko določiti, kaj je v besedju specifično zahodnoslovan. (Bezljaj 1967: 144). Zelo pomembno je po našem Bezlajevu metodološko napotilo, da se pri obravnavi slovensko-zahodnoslovan. vzporednic v besedju ne da zanemariti celo severnoslovansko jezikovno

²Prim., med drugimi deli, RAMOVŠ 1922: 222; STIEBER 1972: 309–310; SCHUSTER-ŠEWIC 1977: 450; STIEBER 1979: 81, 240, 243; SŁAWSKI 1988: 998.

³V zvezi z navedenim vprašanjem velja omeniti predvsem poglavje »Zahodno-slovansko-slovenske leksične paralele« iz Bezlajevih *Esejev ...* (BEZLAJ 1967: 144–156) ter prispevek Z. Stieberja O drevnih slovensko-zapadnoslavjanskih jazykovyh svjazjakh, objavljen v zborniku Russkoe i slavjanskoe jazykoznanie (STIEBER 1972: posebej 309–310). Primere vzporednosti v besedju med slov. jezikom in jeziki zahodnoslovan. področja navaja W. Smoczyński (1972); poseben pomen pa ima pogosto navajano delo Wande BUDZISZEWSKE *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej* (1965); v njej avtorica ugotavlja, da sta skoraj dve tretjini besed in oblik s področja žive narave, značilnih za celotno severnoslovan. področje, prisotni tudi v slov. jeziku ali vsaj v njegovih narečjih.

področje: »Pojem zahodni Slovani vsaj za nas na Jugu ne more biti nekaj enotnega.« »S stališča slovenščine pridejo najprej v poštev besede, ki so *splošno severnoslovanske* ...« (Bezljaj 1967: 146).

Ob tem ne gre pozabiti, da se vrsta izoglos, ki slov. jezik (ali njegova narečja) povezujejo z zahodno- in severnoslovan. področjem v celoti ne nehuje na meji slov. jezika, temveč se nadaljuje naprej na jug-jugovzhod – na ozemlje zahodnih sh. govorov. Skupne poteze s slov. jezikom (in pogostoma prek njega s slovan. severom) so prisotne predvsem v govorih kajk. in čak. narečja in – redkeje – v nekaterih govorih zahodnoštok. območja.

Literatura o povezavah sev.zah. dela sh. področja, predvsem kajkavščine in čakavščine, s slov. jezikom je – glede na klasično štokavščino, pa tudi glede na knjižni sh. jezik – zelo bogata. Na povezave slov. jezika ali njegovih narečij s kajk. ali čak. območjem je večkrat opozarjal F. Ramovš. Tako je med drugim v Karti slovenskih narečij ob utemeljevanju svojega prepričanja, da je do pomembnejšega razlikovanja med jezikovnimi celotama oz. kompleksoma slov. in sh. jezikov oz. govorov prišlo šele po določenem obdobju skupnega življenja južnih Slovanov v novi domovini, zapisal: »/.../ dokaz za to nam je še danes po več kot 1000 letih, *ozka razvojna povezanost med slovenskim jezikom in kajkavskim in čakavskim dijalektom shr. jezika*« (Ramovš 1957: 6–7).⁴ Povezanost med navedenimi idiomi poudarja, upošteva značilnosti čakavskega narečja, M. Hraste. Kot stare skupne poteze oz. prvine čak. in kajk. med drugim navaja odraz praslovanskega sklopa *dj/d'* (j v vsej čakavščini, medtem ko je v vzhodnem delu kajk. narečja ta odraz pridobil drugačen (glasovni) odtенок, uporabo predloga z namesto *iz* in vzporedno z *iz*, končnico v or. ed. pri samostalnikim ž. spola z osnovo *-a/-ja* (ki se je razvila iz praslovanskega *-ǫ*), in nato ugotavlja: »Te in druge poteze so skupne oz. lastne *čakavskim govorom* Istre, Hrvaškega Primorja in severozahodnega dela Kvarnerskih otokov, *kajkavskim govorom*, pa tudi *govorom slovenskega jezika* (Hraste 1960: 506–507). Severno čakavščino v zvezi s povezanostjo čak. področja s kajk. in slovenskim določa oz. izvzema tudi P. Ivić, ko med skupnimi lastnostmi govorov teh področij poudarja še nekatere dodatne naglasne značilnosti, »npr. končnica **-ǫ* (in ne *-ajǫ*) v or. ed. samostalnikov II. razreda, in posamezni metatonijski naglasni tipi, posebno tisti s t. i. novim cirkumfleksom /.../ povezujejo severnejša, ali vsaj najsevernejša čakavska narečja s sloven. in kajk. področjem« (Ivić 1958: 51). Za obravnavano temo je pomembna tudi ugotovitev P. Ivića (1963: 31), da so severozahodni obrobki čakavščine »prav od začetkov imeli značilne razvoje stike s slovenskim jezikom«. Na številnost in pomembnost izoglos, ki povezujejo zahodnočak. govore s slov. jezikom (ali nje-

⁴ Prim. tudi RAMOVŠ 1931: 225–230.

govimi deli), je opozarjal tudi I. Popović, ko je obravnaval ujemanje sh. jezika in posebej njegovih zahodneje ležečih idiomov s slov. jezikom (Popović 1960: 313 in 320). Tudi v najnovejši enciklopedični obravnavi čak. narečja spod peresa D. Brozovića je poudarjeno, da se večina jezikovnih značilnosti, ki so značilne za severozahodno čak. področje, podaljšuje v »del ali celoto kajk. in/ali slov. govorov« (Brozović 1988: 89). Med temi značilnostmi oz. potezami so glede na tukajšnji predmet obravnave posebej pomembne: posamični primeri severnoslovan. (in delno tudi slov.) predpone *vi-* (*vy-*) : *iz*; prehajanje $g > \gamma$ (zveneči *h*) ali vsaj končnega $-g > -h$: *nořã, rōh* (deli Istre in Kvarnerskih otokov) (Brozović 1988: 85–86). Izgovorjava soglasnika *g* kot zvenečega pripornika γ v omenjenih severozahodnih čak. govorih, pa tudi v zahodnih slov. govorih, ki jo lahko štejemo za prvo stopnjo razvoja k češ., slovaš., ukraj. itd. načinu izgovarjave nekdanjega *g* kot zvenečega grlnega *h*.

Prav tako se tudi v v najnovejšem času objavljenem delu B. Finke o začetkih hrv. jezika posebej opozarja na čak.-slov. in kajk.-slov. jezikovna stičišča (Finka 1990: 102–103). Čeprav je – kot trdi avtor – položaj kajk. narečij nasproti slov. nekoliko drugačnejši kot položaj čak., zlasti pa štok., je vseeno povsem »očitna ... tudi določena stara povezanost zahodnih hrvatsko-srbskih narečij nasploh /.../ na eni strani in narečij slovenskega jezika na drugi strani« (Finka 1990: 103).

Zahodno-srbskohrvatsko-slovensko stično področje ima še eno skupno značilnost oz. določilnico. Odlikujejo ga mnogoštevilni arhaizmi, ki so v nasprotju – v okviru južnoslovan. področja – s središčno ležečim, inovativnim, štok. govornim jedrom. O tem jezikovnem nasprotju je F. Ramovš zapisal: »Tudi večji del znanih čakavskih arhaizmov približuje čakavščino slovenskemu jeziku (pa tudi kajkavščini), in jo v tem oziru oddaljuje od štokavščine /.../« (Ramovš 1929: 222). Ob tem opozarjam, da je tudi N. I. Tolstoj posamezna področja v Sloveniji in v čakavskem (jadranskem) primorju prištel med področja sorazmerne arhaike (Tolstoj 1977: 55).

Pri obravnavi vezi med slov. jezikom in zahodnim delom sh. jezika, predvsem s kajkavščino in čakavščino, ter nato celega areala s slovan. severom, avtorji v veliki meri uporabljajo besedje.

Obstoj in pomen slov.-kajk. besednih vzporednic, ki se nadaljujejo tudi v jezikovnem prostoru zahodnih Slovanov (predvsem v češ. in slovaš.), je posebej poudaril M. Gavazzi, ki jih pojmuje kot sledove obstoja nekega posebnega, od drugih ločenega slovanskega področja v zahodni Panoniji (Gavazzi 1960: 162–163). Za naš predmet obravnave pa je pomembnejša ugotovitev, ki jo je osvetlil N. I. Tolstoj (1977: 53), da célo vrsto besed z Gavazzijevega seznama ne omejujejo le notranje meje zahodnopanonskega področja, temveč jih izpričano uporabljajo/zapisujejo tudi v območju Karpatov, v Polesju, pa tudi v središčni

Rusiji, da je torej obstoj in pomen teh besed znan na širšem severnoslovan. prostoru.

V jezikoslovni znanosti je bilo veliko pozornosti posvečeno slov.-čak. jezikovnim vzporednicam. K temu je prispeval zlasti M. Tentor, ki je zapisal vrsto čak. besed iz svojega rojstnega kraja Cresa: in prav te besede živijo tudi v slov. jeziku. Pri tem je poudaril, da tamkajšnji lokalni govor spada med najarhaičnejša narečja sh. jezika (Tentor 1925/26: 202). Tentor je poudaril čak.-slov. skupne značilnosti besedja, ki so v izrazitem nasprotju z jezikom Vuka Karadžića, tj. s klasično štokavščino (Tentor 1950: zlasti 71–98). Vprašanja slov.-čak. povezav v besedju je na podlagi obsežnega gradiva iz sodobnih čak. govorov obravnavala S. Zajceva (1967). Po njenih ugotovitvah kažejo največjo stopnjo ujemanja v besedju s slov. jezikom – in kot ji je narekovalo zbrano gradivo – v veliko primerih tudi z jeziki širšega, severnega slovan. področja prav čak. govori, ki ležijo na skrajnem severozahodu, tj. na področju, izredno bogatem z arhaizmi (Zajceva 1967: 107).

Problematiko južnoslovansko-zahodnoslovanskih vzporednic v besedju so v luči slov.-zahodno/sh. prehodne cone v večjem številu del obravnavali poljski znanstveniki. Pri tem so uporabljali najnovejše gradivo, objavljeno v okviru Občeslovanskega jezikovnega atlasa (OLA), pa tudi gradiva, zbrana za Praslavanski slovar, ki ga pripravljajo prav na Poljskem (v Krakovu).

Na povezave besedja v čakavščini in slov. jeziku kot tudi v kajk. narečju na osnovi zgodovinskega in sodobnega narečjeslovnega gradiva je opozoril F. Sławski (1962). Analiza srbskohrvatskega besedja, je poudaril, tako današnjega narečnega kot tudi starega, izrazito razkriva obstoj več skupin starih izoleks. Na prvem mestu, kar je za naš predmet izredno pomembno, Sławski navaja severo-zahodne izolekse, tj. tiste, ki povezujejo severnočak.-kajk. jezikovno območje (Sławski 1962: 51). Povezanosti besedja čakavščine s slov. jezikom je poseben prispevek namenil tudi W. Boryś (1972), ki je obdelal zlasti besede iz lovskega (predvsem ribolovskega) in poljedelskega izrazja. Opozoril je na skupne inovacije na teh področjih, kar – kot je poudaril – lahko osvetli vzajemno razmerje med slov. in čak. govori po prihodu Slovanov na Jug.

Med študijami, ki obravnavajo besedne povezave širšega obsega (čak.-kajk.-slov. in slov.-zahodnoslovan. (in severnoslovan.)), velja omeniti novonastalo delo B. Falińske in A. Kowalske o knjižnih jezikih (Falińska-Kowalska 1988).

Avtorici poudarjata, da se niti na enem izmed poskusnih besedijskih zemljevidov, pripravljenih za prve tri zvezke Občeslovanskega jezikovnega atlasa, ne zarisuje »čista« delitev na tri skupine slovan. jezikov. To je tudi razumljivo, če upoštevamo jezikovno in narečno vnašanje na stičnih področjih (n. d., 120). Prav tako stično področje z največjim številom potrditev besedja lahko določimo v pasu, ki povezuje zahodni del slovan. Juga z zahodnoslovan. področjem (n. d.:

122). Do podobnih sklepov je prišel tudi W. Borys pri preučevanju razmestitve praslovan. dialektizmov, predvsem na podlagi gradiva za Praslovanski slovar. V posebno skupino je zbral izolekse, ki povezujejo določeno izstopajoče področje v južnoslovan. območju, na eni strani slov. jezik (ali njegova narečja), oz. slov. jezik in zahodnosh. govore z zahodno-slovan. oz. celotnim severnoslovan. jezikovnim prostorom na drugi strani (Borys 1980: 81). Obseg pojavljanja določenega dela besedja, značilnega za severnoslovan. (ali samo zahodnoslovan.) jezike, poudarja Borys, obsega ne le slov. jezik, temveč tudi sh. govore: kajk., čak. (predvsem njihov severni del v Istri, Kvarnerju in Hrvaškem Primorju), v posameznih primerih pa tudi štok. govore iz Slavonije in zahodne Bosne (Borys 1980: 85).

Izsledki omenjenih preučevanj se ujemajo z ugotovitvami F. Bezlaja, zapisanimi v Esejih: »Obenem pa nam že do sedaj uporabljeno gradivo vsaj deloma pokaže, kako ozki so odnosi med slovenščino in med severnoslovanskimi jeziki.« In naprej: »Zavedati se moramo tudi, da je v čakavskem in kajkavskem besednem zakladu dolga vrsta leksičnih prvin, ki jih preko slovenščine povezujejo s severnimi Slovani« (Bezljaj 1967: 118).⁵

II

Eden jezikovnih pojavov, v tem primeru s področja predpanske tvorbe glagolov, ki slov. jezik povezujejo s slovan. severom in ga hkrati ločujejo od drugih sodobnih knjižnih južnoslovan. jezikov, je uporaba predpone *pri-* za izražanje splošne adlativnosti,⁶ tj. približevanja objekta, ki je podvržen premestitvi (objekt umeščanja), umeščevalcu oz. orientirju, kot ožje pojmovanemu prostoru, s katerim se konkretizira razmerje med objektom umeščanja in umeščevalcem.⁷ S. Agrell (1918: 106) je to vlogo *pri-* (upošteval je polj. *przy-*) poimenoval akurzivno, kar bi v povezavi z glagoli premikanja ustrezalo lat. *ad*.

⁵ V okviru obravnavanega vprašanja omenimo tudi Bezljajev krajši prispevek Slovensko, kajkavsko in čakavsko *kača* 'serpens' (BEZLAJ 1978/79).

⁶ Pod pojmom splošne približevalnosti je zajeto približevanje predmeta, ki se premika proti določenemu mestu v prostoru, v najširšem pomenu besede, brez opredeljevanja oz. natančnejšega opisovanja te vrste premikanja. Približevalnost lahko vključuje še dodatne pomenske sestavine, kar omejuje pomen tega pojma: sestavino mejnosti (limitativnosti), kadar se sporoča tudi *m e j a* premikanja, sestavino *b l i ž n j o s t i* (proksimalnosti), kadar se sporoča, da se mesto, kateremu se predmet umeščanja približuje, nahaja v bližini umeščevalca. O vseh teh posebnih vrstah približevalnosti bo beseda v nadaljevanju tega prispevka.

⁷ O pojmih približevalnosti, predmeta umestitve, umeščevalcu in orientirju razpravlja P. PIPER (1977/78; 5, 14 in 1988: 248, 250).

Na južnoslovan. področju, kjer je izjema prav slov. jezik, je *pri-* v navedeni vlogi nadomestila predpona *do-*. Razvrstitev obeh predpon v navedenem pomenu v slovan. jezikih je popisal F. Kopečný (ESSJ, 214): »č. *přijít*, slk. *príst'*, gluž. *přinc*, služ. *psís*, p. *przyjść*, r. *prijiti/prittí*, br. *pryjsci*, ukr. *pryjty*, sln. *PRITI*; sh. *DOČI*, mak. b. 3. sg. *DOJDE*« (poud. V. M.).

Vloga glavnega nosilca splošnoadlativnih vlog je z raznočasijškega gledišča, kjer sta se skozi čas izoblikovali danes v slovan. svetu tekmujoči predponi *pri-* in *do-*, pripadala predponi *pri-*. O tem, med drugim, priča stosl. jezikovno gradivo, ki sta ga zbrala A. Dostál in S. Sloński. Po navedbah A. Dostála (1954: 282) se v stosl. zvezah z glagolom na *-iti, -idq pri-* pojavlja celo 852-krat, in sicer v 14 spomenikih, nasproti *DO-* le v 45 primerih, in to le v dveh spomenikih. Iz gradiva, ki ga je v svojem delu razgrnil Sloński (1937), je razvidno, da so se obravnavane tvorjenke s *pri-* odlikovale tudi v starocerkvenoslovanskem jeziku z zelo bogato skladijsko zmogljivostjo. V zvezi s tem so poleg dativa (s predlogom *kb* ali brez njega) nastopale tudi številne tožilniške zgradbe, s katerimi se zaznamuje cilj premikanja s predlogi *vb, na, přědb, nadb, podb* (prim. Sloński 1937: 158–177). Nekaj primerov iz navedenega dela: (1) *vb temnicq mnozi prixoždaaxq*; (2) *ty ... pride na zemljq*; (3) *kadilo prinosimь přědb tē*; (4) *otb vbstokь pridq vb er(usa)l(i)mb*.

Značilnejše pomenske odtenke in skladijske lastnosti pa so imele stosl. tvorjenke na *do-*. Največkrat nastopajo v sklopu z rod. (prim. Sloński 1929: 92; Vailant 1977: 65). Včasih je pred rod. predlog *do*, ki pomeni podvojitev predpone. Omenjene skladijske rešitve so vsebovale možnost dvojnega natančnega določanja pomena: po eni strani je predlog prinašal pomen končanega premikanja, ko je označeval njegovo m e j o, po drugi strani pa je bil v predponi zajet tudi končni pomen: *d o s e g a n j e c i l j a*.

V sev.slov. jezikih, predvsem v rus. in polj., je razvoj prostorskih tvorjenk s predpono *do-* potekal v smeri ustalitve njihove uporabe v zgradbi s predložno podvojitvijo predpone, tj. v sklopu *do- ... do + rod.* (rus. *dojti, doehat' ... do čego* in polj. *dojść, dojechać ... do czegoś*), torej v smeri izpostavljanja omejevalne vloge te predpone. V primeru, da zgradba *do- ... do + rod.* izpade, se pomenski poudarek v povedi premakne z označevanja meje premika na označitev premesitve same, v predponi pa (postopno) prevladuje pomen uspešnega premagovanja prostora in doseganja *u č i n k a* premikanja.

V slov. jeziku, po razlagah slovničarjev in slovaropisčev, pomenske vloge prostorsko uporabljenega *do-* večinoma ne odstopajo od navedenih severnoslovan. pomenskih uresničitev s to predpono. Tako A. Bajec (1959: 83) kot osnovno pomensko vlogo predpone *do-* v glagolskih tvorjenkah (pod l.) poudarja prav »mejnost«
dejanja, izkazanega z glagolom, kot tudi običajnost uporabe zgradbe *do + rod.* pri izražanju takega pomena: »V skladu z osnovnim pomenom

adverba *do* kažejo glagolske sestavljenke, da je dejanje dospelo do neke mejne točke v kraju ali času; v tem primeru se *rade okrepe s predlogom do*.« Takoj za tem Bajec omenja tudi drugi, zgoraj podčrtani pomenski odtenek – uspešno uresničenost dejanja: »... sestavljenka tudi izrazi, da je *dosežen zaželeni uspeh* ...«. Podobno najnovejši slovar (Slovar slovenskega knjižnega jezika SSKJ) prinaša naslednje pojasnilo: »... predpona *do-* ... v glagolskih sestavljenkah, včasih okrepljena z *do* (služi) za izražanje: a) *dosege neke mejne ali končne točke* v kraju ali času ... in b) *dosege zaželenega namena, cilja* ...« (SSKJ I: 427).

Kar zadeva prostorske vloge predpone *pri-* v slov. jeziku, velja, da ustrezajo prostorskim vlogam omenjene predpone v severnoslovan. jezikih. Pri obravnavi predpone *pri-* v SSKJ (IV: 107) je navedeno (pod a.), da ta predpona v glagolskih tvorjenkah služi za izražanje »približanja, primika k določenemu kraju«. Podobno tudi J. Toporišič v Slovenski slovnici (1976: 166) kot glavno vlogo predpone *pri-* v glagolskih tvorbah (pod 1.) navaja »bližati (se) čemu, pristaviti«. Tvorbe s *pri-* označujejo torej približevalno usmerjenost premikanja v najširšem pomenu besede, brez razvidne omejevalnosti, ki jo s seboj prinaša *do-*.

Ne samo pomenske vloge, temveč tudi skladijske lastnosti predpone *pri-* v okviru prostorskih razmerij združujejo slov. jezik s severnoslovan. področjem. Kot tudi v severnoslovan. jezikih in v zgodnjih obdobjih razvoja slovan. jezikov nasploh (o tem je že tekla beseda) se v slovenščini obravnavane tvorbe s *pri-* pojavljajo v bogatem skladijskem sobesedilu in v zvezi z raznovrstnimi približevalnimi zgradbami. O tem pričajo zgledi ob glagolih premikanja s predpono *pri-*, predstavljeni v SSKJ.

Temeljne razlike v učinkovanju prostorsko uporabljenih predpon *pri-* in *do-* med slovenščino, ki se v tem naslanja na severnoslovan. jezikovno celoto, in drugimi južnoslovan. jeziki izhajajo iz dejstva, da so v (knjižnem) sh., mak. in bolg. jeziku obče približevalne vloge predpone *pri-* zajete v predpono *do-*. S tem v zvezi se je v teh jsl. jezikih razširil obseg pomenskih vlog prostorskih tvorjenk z *do-* na škodo vlog tvorjenk s *pri-*. Prav tako so se razširile skladijske zmogljivosti teh obrazil. Njihovo skladijsko sobesedilo se je obogatilo s približevalnimi zgradbami, ki so sicer značilne za severnoslovan. (in seveda slov.) tvorjenke na *pri-*.

Vendar ob tem velja omeniti, da tekmovanje med *pri-* in *do-* kot predpon s prostorskim pomenom velja le za njihovo vlogo označevanja splošne približevalnosti. Kajti omenjeno tekmovanje še ni pripeljalo do popolne iztisnjenosti ene izmed obeh tekmič (v tem primeru predpone *pri-* na delu južnoslovan. področja) iz kroga označevanja prostorskih odvisnosti. Kot je znano, so v sh. jeziku (podobno pa deloma velja za mak. in bolg. jezik) ohranjene prostorske tvorjenke s *pri-*) tipa *prići*, *prileteti*, *pritrčati*. Zožen je le obseg njihovih pomenskih vlog kot tudi njihove skladijske zmogljivosti. V sh. jeziku imajo ti glagoli značilno da-

jalniško vezavo (*priči prozoru, prileteti, pritrčati nekome u pomoć* ipd.);⁸ z njimi se označuje – po formulaciji S. Babića (1986: 487–488) o pomenu teh in podobnih glagolov – »da je kaj dospelo v neposredno bližino česa«. Tvorbe s *pri-* torej ob približevalnosti sami izražajo tudi bližino, tj. dejstvo, da se je objekt umeščanja kot učinek premikanja umestil oz. znašel v bližini (orientir) predmeta, ki se mu približuje (lokalizator).⁹

V tem prispevku bomo ugotovljene premike v okviru pomenskega spektra prostorskih obrazil s predponama *pri-* in *do-*, ki veljajo v večjem delu jsl. areala, pustili ob strani: v nadaljevanju se bomo ukvarjali samo s tekmištvom med predponama na področju označevanja splošnopribliževalenga premikanja. Prav v tem krogu se namreč najizraziteje kažejo razlike med slov. in drugimi jsl. jeziki.

Ugotovljene razlike lahko na kratko ponazorimo s primerjavami ustreznega slov. jezikovnega gradiva z gradivom slovenščini zemljepisno najbližjega, sh. jezika v njegovi knjižni oz. Karadžićevi (Vukovi) inačici. Primeri glagolov premikanja oz. gibanja s predponama *pri-* v slov. in *do-* v sh. jeziku so prevzeti iz najnovejših slovarjev obeh jezikov: SSKJ, Rečnik Matice srpske (RMS) in Rečnik srpske akademije nauka i umetnosti (RSANU). Pri izbiri primerov sem se ravnala po načelu, da se ustrezni predponski glagoli nahajajo v podobnem, enakovrednem sobesedilu. Prim.: (1a) Iz Ljubljane so odšli ob osmih, v Zagreb pa so prišli ob desetih (SSKJ IV, 199, s. v. *príti*); (1b) Došao je iz Afrike u Italiju (RMS I, 755, s. v. *dóci* i *dóci*). (2a) Na cvete priletajo čebele (SSKJ IV, 147, s. v. *prilétati*); (2b) U januaru često možemo videti, kako na pčelinjak doleću senice (RSANU IV, 498, s. v. *dolétati*). (3a) Z gore je priplaval glas zvonov (SSKJ IV, 165, s. v. *priplá-vati*); (3b) Doploviše ... zvuci večernjih zvona (RSANU IV, 554, s. v. *doplóviti*). (4a) Veter je prinesel dim (SSKJ IV, 160, s. v. *priněsti*); (4b) Za bodljike držalo [se] svakojako smeće donešeno vetrom (RSANU IV, 537, s. v. *dòněti* i *doněti*). (5a) Sina je privedel s seboj (SSKJ IV, 211, s. v. *privěsti*); (5b) ... kad se vratio kući ... doveo [je] sa sobom ... još jednog bekriju (RSANU IV, 412, s. v. *dověsti* i *dòvesti*).

III

Določene razlike glede na klasično štokavščino (in sh. knjižni jezik) na področju, ki nas tukaj zanima, kažejo govori čak. in kajk. narečja. Znano je, da

⁸ Prim. zglede ob omenjenih glagolih v RMS V, 117, 70, 116.

⁹ Na razlike v učinkovanju predpon *do-* in *pri-* ob glagolih premikanja v ruščini in poljščini kot severnoslovan. jezikih in v srbohrvaščini kot jeziku slovan. juga sem opozorila v referatu Funkcioniranje glagolov dvizenija s pristavkami *do-* i *pri-* v ruskom jazyke v sopostavljeni s ekvivalentnimi pristavočnimi glagolami v pol'skom i serbohrvatskom jazykah, pripravljenem za VII. Mednarodni kongres učiteljev ruskega jezika in književnosti (MAPRJAL) v Moskvi 1990. 1 (v tisku).

omenjeni narečji sh. jezika izkazujeta opazne posebnosti glede na Karadžičevo oz. Vukovsko štokavščino (o skladenjskih razlikah prim. npr. L. Zima 1887). Zlasti v čak., pa tudi v kajk. narečjih, čeprav v manjši meri, obstajajo primeri uporabe predpone *pri-* v pomenu štok. *do-*. Izomorfa *pri-* v navedenem pomenu bi lahko pomenila še eno izmed izoglos, ki iz sev. slovan. področja, preko slov. jezika, sega na jug, v območje zahodnih, robnih sh. narečij.

Ohranjanje predpone *pri-* v splošnopribliževalni vlogi se je v največji meri zadržalo v čakavskih narečjih, kar je tudi razumljivo: kajti v čakavščini so – kot je poudarjal M. Moguš (1977: 9) – »morda boljše kot drugje vidne neke starejše slovan. poteze, kot sicer tudi na drugih slovanskih obrobjih«. Razgled po čak. jezikovnem področju je olajšala objava Čakavsko-nemač kog leksikona (ČakLex), ki v III. zvezku podaja pregled čak. besedil s celotnega čak. prostora. V tem prispevku je uporabljeno prav gradivo iz Leksikona, dopolnjevano s podatki oz. navedbami iz posameznih razprav o čakavščini, ki so relevantne za našo temo.¹⁰ Pri predstavitvi gradiva je upoštevana v tem leksikonu podana delitev čak. območja na tri osnovna področja: na ekavsko, ekavsko-ikavsko in ikavsko (glede na zamenjavo jata).

(1) Raba predpone *pri-* v pomenu štok. *do-* v ekavski coni čak. narečja

Kot splošnopribliževalna predpona je *pri-* ugotovljena na celotnem ekavskem področju čakavščine. Doma je v govorih srednje in vzhodne Istre (Liburnije), na območju Kastavščine in Reke, na Cresu in v severnem delu Velega Lošinja (natančneje v krajih Nerezine in sv. Jakov).

Govore osrednje Istre in Liburnije odlikuje izrazita arhaičnost (prim. Ribarić 1940: 24). Med enotami iz starega sloja besedja, ki jih ni v novejših istrskih naseljih, kjer prevladuje pretežno besedje ikavskega tipa, J. Ribarić navaja tudi glagole s *pri-*, ki jih tu obravnavam: *prít*, *pr̃nest* (Ribarić 1940: 25). Potrditve za uporabo teh glagolov v srednji in vzhodni Istri najdemo tudi v gradivu ČakLex. Navajam primer iz Žminja (centralna Istra) in iz Liburnije v Istri: (1) ... »Kät t' e něki pr̃it se pr̃ontâ stuõl, se st̃avi pijãti ...« (III, 287 – Žminj);¹¹ (2) »Táko su

¹⁰Zavedam se lastnosti svojega korpusa, ki morda ni optimalno predstavitven, vendar menim, da mi obsežno in raznovrstno gradivo, ki ga v tem prispevku predstavljam, daje možnost za utemeljeno izpeljavo nekaterih veljavnih sklepov.

¹¹V primerih iz narečnega gradiva puščam naglasno-kolikostno označevanje, kot je podano v virih, iz katerih sem gradivo črpala. Zavedam se, da je bila včasih ista tonemska oz. kolikostna vrednost v posameznih primerih različno zapisana. Npr. »čakavski akut« je označen z $\acute{}$ ali z $\sim$. Obvestila o vrednosti naglasnih znamenj v posameznih narečnih pisanih besedilih s čak. področja lahko bralec najde v III. zvezku slovarja Čakavisches Lexicon, v poglavjih Zum Graphischen, ki spremljajo posamezna besedila.

Lovránci jedínega mudregã človeka, ki j' k_nín_prihājāl ... za_vična vrěmena odagnãli ...« (III, 284 – Liburnija v Istri).

Pri istrskih narečjih velja omeniti tudi govore Buzetskega področja (s posebnim, značilnim odrazom jata), v katerih je prav tako potrjena predpona *pri-*. Ti govori – kot je znano – izkazujejo določene povezave s slovenskim jezikom (prim. Brozović 1988: 88). Primere iz Buzetske regije navajam po Čakavskonomškem leksikonu: (1) »Íma nŃvih híš zatŃ káj_soa néki júdi *prišlŃ* názada, íli_soa_si stoári júdi puprãvili híšę« (III, 297 – Nugla); (2) »Kadá_ę *prišãw* přet_híš i_vídęw uyán ... ę_zavęwkaw ...« (III, 300 – Brul); (3) »... a pŃkļe *přiden domu* i pomęten hížo ...« (III, 301 – Klenovščak v Istri).

Tudi ekavsko območje Kastavščine je zakladnica številnih besednih arhaizmov, med njimi tudi obravnavanih glagolov s *pri-*: (1) »*Prišlã_ĩ*⁹ drŃga nedęļa, lęp_dãn« (III, 273).

Podatke o jezikovnih lastnostih srednje Kastavščine, na podlagi govora iz Halubja, črpam iz monografije I. Jardasa (1957). V prilogi k navedenemu delu pod naslovom »Tolmač manj znanih besed« najdemo tudi glagole s *pri-* ter njihove ustreznike v knjižnem jeziku s predpono *do-* (Jadras 1957: 401): *prihājāt*, *prihājãn* – *dolaziti*; *přit*, *přidēn* – *doći*; *přnēst*, *přnesēn*, *přnesē* – *donijeti*.

Iz govora v Brešcu, severnočak. tip. iz Liburnije: (1) »ĽŃdi-su jŃšto kot-i-mrãvi: nãjprvo *přide jedãn*, pak-sŃ-dvã ...«

O prisotnosti glagolov s *pri-* na reškem področju priča Rječnik čakavskih izraza iz Riječkog prigradskog područja (Turina-Šepić Rječ, 155–157). Tudi tu so, ob glagolih s *pri-*, podani njihovi knjižni ustrezniki z *do-*: *prihājāt* = *dolaziti*, pridolaziti; *připeljāt* = privedi, *dopremiti*; *přit* (príden, prišãl) = *doći* (dodjem, došao).

Obravnavani glagoli s *pri-* so bili zapisani oz. se uporabljajo tudi v ekavski coni Kvarnerskega otočja, na Cresu in v severnem delu Lošinja.

Jezik Cresa je raziskal M. Tentor in v njem našel številna ujemanja s slovenskim jezikom, nasprotna Karadžićevi štokavščini. Medtakimi creškimi in slov. besedami, ki jih ne najdemo v Karadžićevem (Vukovem) slovarju Tentor med drugimi omenja *prihajāt*. Beseda je po Tentorju potrjena okrog Reke, Hreljin in Selc (Tentor 1950: 83). Glagolu *prihajāt* dodajam še glagol *prišël*, ki ga je na Cresu zapisal I. Milčetić, in sicer v Stivanu in Osorju, pa tudi v sv. Martinu (Milčetić 1895, 101 in 107).

Leksikalne podatke iz Orleca na Cresu prinaša delo H. P. Houtzagersa (1985). V besedilih prilog k študiji so navedeni tudi glagoli, ki nas zanimajo. Tu je eden od Houtzagerjevih zgledov (1985: 174): (1) »Āli kãko je bila bŃra mi nismŃ to mogli udęlat aš kŃ bi bil *prišël* do nãs, ondã nisŃ bilę ovę motŃri ...« In še primer

severnega Lošinja, po ČakLex (III: 232): (1) »... jedvã sen *prišãl* vözeç va f pörat, a niš nišën lætil« (sv. Jakov); (2) »... mĩ smo *prišlĩ* kol skũle ...« (Nerezine)

(2) (Raba predpone *pri-* v pomenu *do-* v ekavsko-ikavski coni čak. nareçja.

Uporaba predpone *pri-* v obravnavanem pomenu je v omenjenem območju omejena na dve področji: na del Kvarnerskega otočja, ki se navezuje na ekavski predel (južni del Velega Lošinja, Mali Lošinj, Krk, Susak in Unije) in na severnejši del Hrvaškega Primorja, ki pa ne sega do Senja. Iz ekavsko-ikavskega dela Velega Lošinja navajam po ČakLex naslednji primer: (1) »... a likãr je *prišal*, sũbito je viðil, da je mãrtvi ...«. Dodala sem tudi primer z Malega Lošinja (p. t., 233): (1) »Ka-šu ... *parñešli* na št^uol štikad^lenti viðel jẽ, kakõ druđi ž diẽšnon ruk^uõn žimju po jeñ^uõga ...«.

Uporabo obravnavanih tvorb s *pri-* na Krku lahko potrdim s primeri iz Omišlja, Dobrinja in Baške. Ugotovitev, da so prebivalci Vrbnika in prav Omišlja na Krku, kot tudi celega Cresa, v neki meri pa tudi Lošinja, med »najstarejšimi naseljenci Kvarnerskih otokov«, je poudaril že I. Milčetić (1895: 102). V zadnjem času je posebnosti spreganja v govoru Omišlja obravnaval W. Vermeer (1980). Za naš predmet obravnave je zanimivo, da je kot ustreznik nemškemu *kommen* Vermeer navedel prav tvorjenko s *pri-*: *prĩt* (*prĩdeš*, *prĩdi*) (Vermeer 1980: 467). Primere govora iz Dobrinja črpam iz dela I. Jelenovića (1949). Tudi v njegovem gradivu najdemo glagole s *pri-*: »I najzad pride i to jutro!« (o. c.: 142). Primer iz Baške navajam po ČakLex (III: 223): (1) »Kat *prĩde* pö(p) po mãrtvina, naprãvi še šprövot ...«. Tudi v govoru z otoka Suska – arhaičnost tega govora je bila večkrat poudarjena (J. Hamm 1957: 29) – se nahajajo tvorjenke s *pri-*. V slovarju, priloženem študiji o tem govoru (prim. Hamm-Hraste-Guberina 1956), je uvrščen glagol *prĩt*, ki je razložen kot *doçi*. Glagol je nato pojasnjen s primerom: »Čẽkaj al će *prĩt* dõma« (o. c.: 174). V Hammovem delu o cakavizmu (Hamm 1957) prav tako najdemo (v drugačnem problemskem sotvarju za nas zanimiv primer. Prim.: »zuzẽbe su *prišlĩ* (došle su ozebine ...)« (c. o.: 24). Navajam še primer z otoka Unije – tamkajšnji govor se navezuje na govor Suska (ČakLex III: 234): (1) »Prišãl je dõma pres tovãra«.

Podatke o značilnostih govora v severnem delu Hrvaškega Primorja, ob primeru nareçja iz Novega Vinodolskega povzemam po A. Beliću (1909). Tudi v njegovem gradivu so primeri s tukaj obravnavanimi glagoli. Navajam primera po ČakLex (III: resp. 184, 189): (1) »Druđi dãn *prišãl* je òpẽt nã konak ...«; (2) »*Prĩleti* tičica / Šide na mũrvicu«. Vendar pa izomorf *pri-*, kot je že bilo zapisano, ne sega do Senja. V monografiji M. Muguša o senjskem govoru (1966) ne najdemo niti enega primera s to predpono; pa tudi v priloženem slovarju obravna-

vanih glagolov ni. Pač pa so v gradivu, ki ga avtor navaja, glagoli z *do-* (npr. Dōću po obědu – n. d.: 104).

Kar zadeva otoški pas ekavsko-ikavskega predela, po dosegljivih podatkih o govorih na tem področju (z izjemo zgoraj obravnavanih Kvarnerskih otokov) *pri-* v pomenu štokavskega *do-* v glavnem ni v rabi. V Kušarjevem delu o rabskem narečju (1894) nisem našla niti enega primera s *pri-* v vlogi, o kateri tu teče beseda. Prav nasprotno, v različnih problemskih sotvarjih navaja avtor ustrezne glagole s predpono *do-*. Tako najdemo med predponskimi obrazili z glagolom *îć* v osnovi *dôć* – *dôjden* (n. d. 41), in ob glagolih z osnovo *-nêst*, *-donêst* in *donît* (n. d. 39). Med frazami in pregovori, ki so v rabi na Rabu, najdemo tudi tole: »jūrě (bluna) pōšal, jūrě dōšal«, v kateri se *dôć* pojavlja v konkretni rabi (Kušar 1894: 54).

Po gradivu ČakLex (III: 171) se splošnopribliževalni *pri-* ne uporablja oz. ne pojavlja niti v govorih Zadrskega otočja. Izjemo pomeni le govor z otoka Premude. Zato tu navajam primer po ČakLex (III: 171): (1) »Ondã ûn *prîde* na vrãta i otvõri ...« Vendar pa je treba poudariti (kot je ugotovila V. Jakić-Cestarić) (1960: 359), da se na Premudi »čuti močnejša zveza z zahodno čak. skupino«. Prav tako v gradivu, ki ga navaja V. Jakić-Cestarić v delu o odrazih jata na severnodalmatinskih otokih (1957), nismo našli niti enega primera s *pri-* v navedenem pomenu. Avtorica navaja le en tak primer, glagol *prinesti*, vendar v zgodovinskem delu gradiva (iz Budinićev) (Jakić-Cestarić 1957: 411). Zanimivi pa so bili zame govori z Dugega otoka, ker pomenijo južno mejo ekavsko-ikavskega predela v otoškem pasu. Vendar pa tudi na Dugem otoku, kot kaže delo B. Finke (1977), analiziranih glagolov s *pri-* ne uporabljajo. V obravnavanem pomenu uporabljajo glagole s predpono *do-* (npr. »Pa kãd-je došlõ lëto ...« n. d. 56).

Kot kaže gradivo, izpisano iz Čakavsko-nemaškega leksikona (III: 177–181 in 236–261), se tvorjenke s *pri-*, o katerih teče beseda, ne pojavljajo niti v govorih iz kopenske okolice Zadra niti v čakavskih govorih v notranjosti, na kopnem, v Liki in v Pokolpju. Ni jih zapisal niti P. Skok v Rečniku, priloženem študiji o čakavskih govorih v Žumberku (Skok 1912: 368).

Na podlagi obdelanega gradiva lahko ugotovim, da je raba predpone *pri-* v pomenu štokavskega *do-* omejena le na del čakavskih govorov, in sicer tistih, ki ležijo na skrajnem severozahodu. Kot bistveno za obravnavani predmet želim poudariti, da se področje predpone *pri-* v navedenem pomenu v glavnih potezah prekriva s področjem zelo starih pojavov, »ki združujejo manjši del severozahodnih čakavskih govorov s slovenskim jezikom«, kot je ugotovil P. Ivić v študiji o označitvi posameznih skupin čakavskih govorov (Ivić 1981: 72–73): »Največji del teh pojavov se pojavlja vsaj v nekaterih ekavskih govorih Istre in/ali Cresa, vendar nobeden ne seže dalje na vzhod ali jug zunaj meja kvarnerskega področja« (Ivić 1981: 73). Obravnavan izomorf *pri-* se tako vključuje v celoten kompleks

starinskih pojavov, ki povezujejo čakavščino s severneje ležečimi slovenskimi govori.

(3) Pomenska razvrstitev predpon *pri-* in *do-* ob glagolih premikanja v ikavski coni čakavskega narečja

Ko govorimo o ikavski coni čakavščine, moramo upoštevati, da se z obliko *pri-* v ikavici izraža predvsem oz. tudi predpona *pre-* tj. sh. *pre-*. Kot je znano, je nestabilnost predpon *pre-* in *pri-* širši narečni pojav, povzročen zlasti z neenotno zamenjavo starega jata na sh. območju (ikavizem).¹²

Če bi sodili po obsežnem besedilnem gradivu iz območja dalmatinske ikavske čakavščine, predstavljenem v III. zvezku Čakavsko-nemškega leksikona (III: 1–162), se *pri-* ob glagolih premikanja s pomenom štok. *do-* v tem predelu ne uporablja. Kajti v vsem omenjenem gradivu ni najti niti ene potrditve za tovrstno uporabo te predpone. V vseh relevantnih sobesedilih se pojavljajo tvorjenke z *do-*. Zaradi natanjnejšega vpogleda v razmere na omenjenem območju sem pregledala tudi glavna narečna dela oz. študije, ki zadevajo ikavsko čakavščino, predvsem znana dela M. Hrasteja o čakavskih govorih na otokih Hvar, Vis, Brač, pa tudi na Šolti, Čiovu, Drveniku in na sosednji obali (prim. Hraste 1926–27, 1935, 1940, 1947). Niti ena izmed naštetih študij ne prinaša tu obravnavanih glagolov s *pri-*. Na več mestih Hraste opozarja, da se na omenjenem otoškem območju glagol *ići* ne uporablja samostojno, temveč le s predponami (Hraste 1935: 10, 1940: 22, 1947: 14). Med navedenimi sestavljenkami ni tvorbe s *pri-*; njen pomen pokriva *do-*: *dóc-dójden* v Brusju na Hvaru (Hraste 1926/27: 203), *dōt'-dōjden* v govorih Šolte, Čiova, Drvenika in sosednje obale (Hraste 1974: 14). Tudi na Korčuli po podatkih iz razprave M. Moskovljevića (1950) velja splošnopribliževalno *do-* in ne *pri-*. Naših glagolov na *pri-* ne omenja niti poročilo P. Ivića o ikavskem (čeprav že mešanem čakavsko-štokavskem) govoru iz Orebića in okolice (Ivić 1957).

Neprisotnost predpone *pri-* kot splošnopribliževalnega morfema na ikavskem področju čakavščine izpričujejo tudi slovarji s tega območja. Tako Rječnik govora severno ležečega otoka Vrgade Blaža Jurišića (Jur. Vrg.) kot eksponente omenjene pomenske vloge navaja izključno le mnogoštevilne tvorjenke z *do-* (npr. *dobižāti*, *dōjti*, *dolejtiti*, *donīti*; prim. Jur. Vrg. II: 46–49), medtem ko predpona *pri-* ob glagolih premikanja ustreza štokavskemu *pre-*. Tako se pri glagolu *priplivati* nahaja pojasnilo prijeći plivanjem (Jur. Vrg. II: 169), pri glagolih

¹² Obliko *pre-* jemljem za izhodiščno podobo predpone *per-* v južnoslovan. jezikih. O spremembah in nepravilnostih v ločevanju med *pre-* in *pri-* v govorih sh. področja se bralec lahko obvesti v moji študiji (MITRINOVIĆ 1987).

priskočiti in *privesti* pa knjižna oblika *preskočiti*, *prevesti* – *prevzēm* (Jur. Vrg. II: 169, 170).

Za našo temo je pričevalno zlasti gradivo I. zvezka Čakavsko-nemškega leksikona, v katerem je zajeto jezikovno gradivo prav z območja ikavske (srednjedalmatinske) čakavščine. V Uvodu k I. zvezku (ČakLex I: XVI) je opozorjeno na omenjeni pojav izenačevanja oblik predpon *pri-* in *pre-*. Avtorji Leksikona ločijo pomene ustreznih tvorjenk s *pri-*: enotno rabo predpone *pri-* pomensko razločujejo z merili knjižnega jezika. Npr. *priletiti*: 1) lit. *prelētjeti* 'hin/überfliegen', 2) lit. *prilētjeti* 'herbeifliegen'; *privesti*¹: 1) lit. *prēvesti/prevēsti*, -ēdēm 'hinüberführen' i 2) lit. *prīvesti/privēsti*, -ēdēm, 'heranführen' (ČakLex I, 932, 958–959). V posameznih primerih predponi *pri-* ob glagolih premikanja ustreza izključno knjižno *pre-*. Tako je *pribrōditi* enako samo knj. *prebrōditi*, *prinīšāt/prinūt* = knj. *prenāšati/prēnijeti*, *priplīvot* = knj. *prēplivati* in *pri-tōrkāt* = knj. *pre-tčati* (prim. ČakLex I: resp. 915, 938, 942, 957). Vendar v nobenem izmed teh primerov predponi *pri-* ne ustreza pomen štokavskega (in knjižnega) *do-*.

Treba je poudariti, da v primerih, ko predpona *pri-* ob glagolu premikanja ustreza prav knjižno potrjeni predponi *pri-* (in ne *pre-*), pojasnilo primera oz. rabe, navedeno ob podanem zapisu izpeljanke, priča o rabi v skladu s knjižno jezikovno normo (po pravilu o konstrukciji z dativom). Prim.: »*Priletīla mu je ũ pomoć ...*«, *Jō sam ... čapō nevīsticu šotobrāco i prvē je oltōrū* (ČakLex I pri *priletiti* in *privesti*¹).

Kar zadeva splošnopribliževalno premikanje, se le-to po gradivu v Leksikonu na omenjenem področju čakavščine izkazuje s tvorjenko na *do-* kot to velja tudi v knjižnem jeziku (prim. ČakLex I: 155–183). In prav ti glagoli s to predpono so navedeni kot ustrezni nemškega *kommen*, osnovnega glagola iz obravnavane pomenske skupine: *dōć*, *dōjden* (ČakLex I, 160–161) in *dohoditi* (p. t. 164).

Slovarsko gradivo I. zvezka Čakavsko-nemškega leksikona se torej ujema z besedilnim gradivom III. zvezka in potrjuje pričevanja o izrivanju splošnopribliževalnega *pri-* na ikavskem področju čakavščine, v korist predpone *do-*. K temu bi lahko prispevala omenjena dvojna vlogovna obremenjenost predpone *pri-* na obravnavanem področju, tj. izražanje vsebine, lastne tako predponi *pri-* kot *pre-*.

Zdi pa se nam, da pri iskanju razlage za prenašanje splošnopribliževalnih vlog predpone *pri-* na *do-* v določenem delu južnoslovanskega področja ne bi smeli zanemariti tudi širšega narečnega pojava izgubljanja razlikovanja med *pri-* in *pre-* na tem območju. Prav v tej vlogovni destabilizaciji obeh predpon, v oslabitvi približevalnega nakazovanja osnovnega glagola premikanja *pri-*, *priči* s' *approcher*, zaradi njegovega prepletanja oz. mešanja s *preiti*, je videl A. Vaillant (1931: 299) enega izmed možnih vzrokov zamenjave predpone *pri-* v tej vlogi s pred-

pono *do-*, ki je izraziteje približevalna in ni soočena s tekmištvom druge, fonetično in pomensko bližnje predpone: »Samo zemljepisno jezikoslovje bi lahko določilo, do katere mere je izginotje ali pomembna omejitev glagola *priti*, *prići* 'približati se', v srbohrvaščini popolnoma nadomeščenega z glagolom *doći* v pomenu 'priti', povezana z narečnim mešanjem preverbov *pri-* in *pre-*.¹³ Pojavlja se veliko splošneje: področje na zahodu ohranja *priti* ..., medtem ko je vzhodno, vključno z bolgarščino in makedonščino, zamenjalo *priti* z 'doseči' (*do-iti*).«

Na koncu tega pregleda razširjenosti splošnopribliževalnega *pri-* v sodobnih čak. govorih (omejenih danes po gradivu, ki mi je bilo dostopno, samo na del čak. prostora), želim opozoriti, da je bila predpona *pri-* v tej vlogi v čakavščini prisotna od najzgodnejših obdobj. O tem pričajo gradiva najstarejših slovarjev, zapisanih predvsem v čak. narečju: besedilo petjezičnega Dikcionarja Fausta Vrančića (Vrančić Dik.), natisnjenega 1595. leta, in rokopisnega, šele pred kratkim objavljenega Hrvatsko-talijanskog rječnika Bartola Kašića (Kašić Rječ.) s konca 15. stol.

Tako se v Vrančićevem Dikcionarju kot »dalmatinski« ustreznik latinskim glagolom premikanja, predvsem s predpono *ad-*, pojavljajo (ob oblikah z *do-*) kot *Adducere – Dopelijati*, *Adrepere – Doplaziti*, *Advolare – Doletiti* ..., dvojnične oblike z *do-* in *pri-*: *Appelere – Priti*, *Doyti*. Prav tako je z glagoli z obema predponama *pri-* in *do-* pojasnjen osnovni latinski glagol premikanja s približevalnim pomenom *Venire – Prihoditi*, *Doyti*. Tudi v slovarju B. Kašića, ki je (kot je poudarjeno v Predgovoru prvi izdaji tega dela) (prim. Horvat 199: XIX) »svoj slovar izdelal na podlagi Vrančićevega«, najdemo naše glagole s *pri-* (ob številnejših z *do-*). V Rječniku je zapisano *priti* (ital. *arrivare*), prav tako *prišadši* (= *vennendo*, *arrivando*), *prišastje* (= *vennuta*, *arrivo*) (Kašić Rječ., 393).

Dragocen prispevek k osvetlitvi p o t e k a izrivanja splošnopribliževalnega *pri-* z *do-* na čakavskem območju, na podlagi obravnave besedil klasične knjižne čakavščine, pomeni delo W. Vermeerja (1988: pos. 626–637). Izoglosa, ki razločuje *priti* od *doiti* – po ugotovitvah avtorja (n. d. 627) – deli ozemlje, na katerem je bila v rabi klasična čakavščina, na dva neenaka dela, pri čemer je področje rabe *priti* omejeno le na severozahodni del. Vendar – dodaja Vermeer (ibid.) – ni izključeno, da se v preteklosti ta izoglosa ni nadaljevala naprej na jug ali proti jugozahodu. Po Vermeerjevi analizi so razlike v razvrstitvi *pri-* in *do-* v klasični

¹³Želim poudariti, da mi je Petar Šimunović, avtor navedenega Čakavskega leksikona, ki obravnava srednjedalmatinsko otočje, tj. prav ikavsko cono čakavščine, potrdil motenost rabe predpon *pri-* in *pre-*, ki sta izenačeni v obliki *pri-*, v njegovem narečju. Prof. Šimunoviću se za to informacijo pristrčno zahvaljujem, enako za vrsto dragocenih pripomb, ki sem jih upoštevala v tem prispevku.

čakavščini opazne tako v časovnem kot v zemljepisnem pogledu.

V najzgodnejših besedilih, predvsem verskega značaja, prevladuje ali pa je celo v izključni uporabi predpona *pri-*. Tako npr. v Zadrskem leksikonarju ob 225 potrditvah *pri-* najdemo le 6 potrditev predpone *do-*, v besedilu Žiće svetih otaca, ki je jezikovno povezano z Zadrskim leksikonarjem (Vermeer 1988: 624), pa se predpona *do-* v vlogi, ki nas zanima, sploh ne pojavlja (n. d. 628). V jeziku že razvite posvetne književnosti ima *dojti* izrazito prednost pred *priiti* (n. d. 634). Predpona *do-* prevladuje v delih pesnikov in pisateljev Marulića, Lucića, Hektorovića, Zoranića, Karnarutića, Barakovića; pri tem so opazne razlike pri rabi obeh predpon v delih pisateljev s Hvara na eni in iz Zadra na drugi strani. Za Hvarčana Lucića in Hektorovića velja, da je pri njiju uporaba predpone *pri-* opazno omejena na primere v rimi; pri Zoraniću, Karnarutiću, Barakoviću, torej pri pisateljih zadrskega kroga, pa težnja izogibanja predponi *pri-* ni opazna (n. d. 638–639).

Kar zadeva zemljepisni vidik razlikovanja med uporabo predpon *pri-* in *do-* v klasični čakavščini, sklepa Vermeer, te razlike izvirajo iz razlik v narečni podstavi jezikov, v katerih so besedila navedenih skupin napisana. V starejših oz. zgodnjih cerkvenih besedilih s prevlado *pri-* je očiten vpliv narečij Kvarnerskega področja, tj. severozahodne čakavščine; kot osnova poznejših, posvetnih literarnih del, v katerih prevladuje *do-*, pa je vidna čakavščina južnejšega, dalmatinskega tipa (prim. Vermeer 1988: 639).

Podoba razvrstitve predpon *pri-* in *do-*, ki jo dobimo na podlagi Vermeerjevih raziskovanj, opazovana z diahronega gledišča, se v osnovnih potezah ne razlikuje od podobe, ki jo nudijo podatki, predstavljeni v tem prispevku. Vendar pa je opazno poznejše zoževanje območja uporabe predpone *pri-* v primerjavi s položajem v klasični knjižni čakavščini in umik območja uporabe predpone *pri-* proti severu pred pritiskom inovativnega *do-*, nastopajočega z juga.

Na koncu tega poglavja želim opozoriti, da je po leksikografskih podatkih ozemlje oz. območje uporabe glagolov premikanja s *pri-* v splošnopribliževalnem pomenu presegalo meje čakavskega področja. V RĴL pod geslom PRITI¹⁴ (zvezek XII: 185–186) namreč najdemo številne primere uporabe tega glagola s pomenom *doći* iz besedil starih dalmatinskih, dubrovniških, bokeljskih, bosenskih in slavonskih avtorjev. Potrditve uporabe predpone *pri-* na mestu oz. v pomenu današnje knjižne *do-* v delih pisateljev z omenjenih območjih lahko najdemo tudi v zgledih ob drugih glagolih premikanja, npr.: *prihoditi* (RJA XI: 898), *prilëtjeti*, *prinijeti*, *priplaviti*, *privèsti* (privèdêm) (prim. RJA XII: resp. 21, 74–75, 94, 207–209). To priča o prisotnosti glagolov premikanja s splošno-

¹⁴ Glagol *príti* sem izbrala zato, ker je zelo pogost in ker je ob njem navedeno veliko zgledov v Rječniku.

približevalno predpono *pri-* tudi v starem štokavskem narečju. Vendar pa bi razrešitev vprašanja o z g o d o v i n i omenjenih glagolov v sh. jezikovnem prostoru v celoti terjala posebno študijo. Glavno vprašanje, ki bi ga moral reševati raziskovalec te nove teme bi bilo, kolikšen delež primerov s predpono *pri-* je iz živega ljudskega govora in kolikšen delež je pripisati vlogi oz. vplivu csl. jezika. Kajti v delih cerkvenih pisateljev bi lahko utemeljeno pričakovali odmeve sve-topisemskega načina izražanja.

Veliko težje je pridobiti natančnejše podatke o uporabi prefiksa *pri-* v splošnoadlativni funkciji v govorih k a j k a v s k e g a narečja, kot v čakavščini, ker še ne obstaja publikacija, ki bi obsegala besedje celotnega kaj. območja. Stvarna podoba o razmerah v obravnavanem oziru bo uresničljiva šele tedaj, ko bosta izdelana Rečnik savremenih kajkavskih govora in Srpskohrvatski/hrvatskosrpski dijalektološki atlas. Iz podatkov, ki jih lahko najdemo v različnih monografijah o posameznih kajk. govorih, je mogoče sklepati, da je predpona *pri-* v pomenu štok. *do-* v kajkavščini nekoliko šibkeje potrjena kot v čakavščini.

V tej zvezi glagole premikanja s predpono *do-* v obravnavanem pomenu najdemo le v študiji J. Jedvaja o bednjanskem govoru: »dēšli su mi mōti i brōt« (1956: 324) ali v monografiji Wolfganga Jakobyja o govoru Gornje Stubice v Hrvaškem Zagorju: »Pak kad dīme dōjdeju, ne dōjdeju prāzni rōuk« (1974: 235). Niti v besednem zakladu Virja iz Podravine, ki ga je zbral J. Herman, ne najdemo glagolov s *pri-*; kot ustreznik knjižnega *doći* je navedeno le *dojti* (1973: 79). Prav tako ne najdemo primerov s *pri-* v monografiji M. Lončarića o jagnjedovaškem govoru pri Koprivnici. V besedilih prilog k temu delu so navedeni zgolj glagoli s predpono *do-*; prim.: »ōnaj mladīč kāj dōšel« (1978: 258). Primerov s *pri-* ne najdemo niti v študiji V. Rožića o kajk. narečju v Prigorju. Avtor v različnih povezavah zapisuje le tvorbe z *do-*: »beše ti dōjti« (1984: 60).

Kljub temu pa v znanstveni literaturi o kajkavščini le najdemo tudi potrditve uporabe predpone *pri-* s pomenom štok. *do-*. Tako, npr., T. Magner v študiji A Zagreb Kajkavian Dialect (1966) v slovarskem delu, kjer ob značilnih kajkavskih besedah prinaša tudi njihove angleške ustreznice, za angleško *to come* navaja kajk. dubletno obliko z *do-* in s *pri-*: *dohájati/prihájati* (kot dovršni par je naveden le *dojti*) (1966: 71). A. Šojat v opisu turopoljskih govorov prav tako popisuje glagol iz te pomenske skupine s predpono *pri-*: *prināšāti – prinēsti* (donositi, donijeti) (1982: 466). Dodajmo, da je tudi v Rečniku, ki ga je sredi 19. stol. izdelal Ignac Kristianović, v okviru Dodatka k njegovi slovnici kajkavskega narečja nemško *Anfahren* pojasnjeno s kajk. glagolom z obema obravnavanima predponama: *dopelyati sze, pripelyati sze* (1840: 83).

Dragoceno dopolnilo mojim raziskavam pomenijo ustni podatki o stanju v kajk. govorih, ki mi jih je ljubeznivo posredoval Šojat.¹⁵ Po teh podatkih v kajkavskih govorih, zlasti ohranjevalnih, še vedno obstaja predpona *pri-* s pomenom

do-, čeprav jo izriva vpliv knjižnega jezika, tako da je ponekod povsem izginila. Na splošno pa velja, da je v današnji kajkavščini raba predpone *do-* v obravnavanem pomenu bolj v navadi kot raba predpone *pri-*.

Podobo večje zastopanosti predpone *pri-* v kajkavščini nam podaja zgodovinsko gradivo. V delih starih hrvaških slovaropiscev po rodu s kajk. jezikovnega območja in reprezentativnih za jezik v 17. in 18. stol., tj. v slovarju Jurja Habledelića Dikcionar ili reči slovenske z vekšega v kup zbrane ... (Habd. Dikc.), Gazofilaciju Ivana Belostenca (Belost. Gaz.) in v delu Andrije Jambrešića Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples (Jamb. Lex.) so glavni glagoli premikanja zapisani v dubletah s predponama *do-* in *pri-*. Najprej sem primerjala gradivo iz drugega, hrvaško-latinskega dela Belostenčevega slovarja Gazophylacium in iz Habledičevega Dikcionarja, ki je bil – kot je opozoril J. Vončina (1973: XXI) – predloga za drugi del Gazofilacija.

Za raziskavo in obravnavano temo so zanimivi glagoli z *do-* in *pri-*, zapisani v obeh slovarjih (navajam po Belostenčevem Gazofilaciju): *Dohájam* 'venio, advenio' (Belost. Gaz.) (II: 78, 423). Ob iztočnici *dohájam* Belostenec navaja tudi dubletno obliko *prihajam*, in še par oz. dvojico *doyti, priti; Donašam* 'affero, apporto': *Prinašam* 'adporto, adveho, affero' (Belost. Gaz.) (II: 81, 426). Prav tako je pri Belostencu ob *doplazujem* naveden dubletni glagol *priplazujem* (pri Hablediču je ta par glagolov podan v obliki *Doplazujem: Priplaziti*); *Dotechem* 'accuro': *Pritechem* 'accuro, advolo' (Belost. Gaz.) (II: 83, 430); (pri Hablediču sta navedeni obliki *Dotechi: Pritechi*). Poleg tega je v Gazofilaciju zapisana dvojica *Dopelyavam* 'adduco': *Pripelyávam* 'adduco, adveho' (Belost. Gaz.) (II: 81, 426), medtem ko je pri Hablediču le *Dopelyavam* 'adduco'. V drugem delu Gazofilacija je kot posebna iztočnica naveden glagol *Pridi* (pri Hablediču te iztočnice ne najdemo), ob *Pridi* pa tudi *Doydi* 'adveni' (II: 421). Dvojne oblike s *pri-* in *do-* so navedene tudi v »ilirskih« pojasnilih ob latinskih iztočnicah *ad-* v prvem delu Gazofilacija, kjer so najprej zapisane latinske iztočnice *Adnato* 'doplavam, priplavam' (Belost. Gaz.) (I: 29); *Advolo* 'prilechem, dolechem' (I: 35). — Dvojnične glagole premikanja s *pri-* in *do-* ima tudi Jambrešičev Lexicon. Navajam jih po hrvaško-latinskem Suplementu, dodanem k temu slovarju: *Dohajam: Prihajam* 'advenio', *Dolezujem: Prilezavam* 'adrepo', *Donašam: Prinašam* 'adfero', *Doplazujem: Priplazujem* 'adrepo' in *Dotechem: Pritechem* 'accuro'.

Vzporednost rabe *pri-* in *do-* v obravnavanem pomenu, izpričana pri kajk. leksikografih, je potrjena tudi v delih kajk. pisateljev. To ugotovitev potrjuje gradivo

¹⁵ Prof. Antunu Šojatu se iskreno zahvaljujem za pomoč pri predstavitvi razmer v kajkavščini.

za Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika (KRJ). Primeri z *do-* so podani v prvem, že objavljenem zvezku Rječnika; primere s *pri-*, iz kartoteke slovarja pa mi je ljubeznivo dalo na vpogled njegovo uredništvo.¹⁶ Navajam primere za omenjeno vzporednost: (1a) »I psi *dohađahu* ter lizahu mozole njegove« (Čtejeňa i evangeliumi na vse nedeje i svetke ..., 1842, po: KRJ I, 421, s. v. *dohađati*); (1b) »Ptice nebeske *prihađaju* – na ... [drevu] prebivaju« (Sveti evangeliumi ..., 1759).¹⁷ (2a) »Pred razlučenem duše od tela beteg ne *dohaja*« (H. Gašparoti, Cvet sveteh, I, 1752, po: KRJ I, 421, s. v. *dohajati*); (2b) »Vekivečnost, ka ni kraja, ni konca nema, *prihaja*« (J. Habdelić, Pervi otca našega Adama greh, 1674). (3a) »*Dolete* ptica jedna bela, nigdor ne zna odkud ...« (J. Habdelić, Zercalo Mariansko ..., 1662, po: KRJ I, 434, s. v. *dolete*); (3b) »Z nebes je angel *priletel*, dobre je glasi prinesel« (*Cithara octochorda seu Cantus sacri latino-sclavonici*, 1701). (4a) »Naš nebeski navučitel je nam *donesel* pravo Boga spoznaće« (J. Mulih, Škola Krištuševa kerščanskoga navuka ..., 1744, po: KRJ I, 442, s. v. *donesti*); (4b) »Kraji od Sabbe pridoše, troje dare *prinesoše*« (Cithara ..., 1701). (5a) »Poganini ... na piace ... s. mučenike ... vučinili jesu *dopeļivati* da ondi ... skončaju« (H. Gašparoti, Cvet sveteh, I, 1752, po: KRJ I, 446, s. v. *dopeļivati*); (5b) »... imaju donaciju [list darovanja] na mesto *pripeļati*« (I. Pergošić, Tripartitum ..., 1574). (6a) »Jaj mene! V kakovo tužen *dojdoh* mesto?« (G. Jurjević, Listi heroov ..., 1675, po: KRJ I, 425, s. v. *dojti*); (6b) »Gda je [Maria] pak v Betlehem *prišla* ... stana ... ne mogla dobiti« (J. Habdelić, Zercalo Mariansko, 1662).

Glagoli s *pri-* in *do-* se včasih znajdejo drug ob drugem v istem besedilu. Navajam nekaj primerov iz Kartoteke za KRJ:¹⁸ (1) »Četverim zakonom k nam Krištuš *prihada* ali *dohada* ...« (A. Vramec, Postila vezda znovič spravlena ..., 1586). (2) »[Aleksiuš] našedši ladju jednu sede v ňu i v Laodicev *dojde*: kam *prišedši* vse ... proda ...« (J. Habdelić, Zercalo Mariansko, 1662). (3) »Naj se draga mati, naj simo truditi / Ako prém i *dojdeš*, hočeš késno *priti*« (G. Jurjević, Listi heroov, 1675).

Kot to potrjuje v tem prispevku predstavljeno oz. obdelano gradivo, je vzporedna uporaba prefiksov *do-* in *pri-* ob glagolih premikanja, kljub temu, da ni več poglobljena značilnost kajkavskih govorov, globoko zakoreninjena v kaj-

¹⁶ Kolegom iz Uredništva Kajkavskega rječnika kot tudi prof. Miju Lončariću, predstojniku Zavoda za jezik IFF v Zagrebu, kjer Rječnik strokovno izdelujejo, se najlepše zahvaljujem za izdatno pomoč pri nastajanju tega prispevka.

¹⁷ Natančne podatke o posameznih virih podaja KRJ I (Popis izvora), 13–45.

¹⁸ Vzporedno uporabo glagolov s predponama *pri-* in *do-* v primerih na naslednjih straneh lahko opazujemo tudi kot uporabo t. i. stikovnih sopomenk.

kavskem narečju.

V tem prispevku prikazana razvrstitev predpon *pri-* in *do-* v vlogi splošno-približevalnega premikanja, ki sta v tekmiškem razmerju na slovanskem ozemlju, in dejstvo, da je na slovan. jugu samo v slov. knjižnem jeziku ohranjen splošno-približevalni *pri-* (kar je sicer lastnost, značilna za severnoslovan. področje), je še ena izmed jezikovnih značilnosti, po katerih se v slov. jeziku izkazuje njegov prehodni status med slovan. severom in jugom.

Po drugi strani pa seganje predpone *pri-* (čeprav že v tekmiškem razmerju z *do-*) na kajk. in čak. (zlasti severno) območje, pri čemer je morala biti po pričevanjih zgodovinskega gradiva v minulih obdobjih raba te predpone bolj razširjena in segati globlje na jug, pogloblja dosedanjo vednost na področju jezikoslovnega zemljepisa o zvezah slov. jezika z navedenimi narečji in o kajkavsko-čakavski jezikovni enoti kot *grosso modo* južnoslovanskem obrobnem predelu glede na inovativno štokavsko jedro, ter kot o območju in prostoru, kjer so ohranjeni številni jezikovni arhaizmi.

Navajani slovarji

- Belost. Gaz. I, II – I. Belostenec, I. Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aerarium; II. Gazophylacium illyrico-latinum. Zagreb. 1740.
- Čaklex I, III – M. Hraste, P. Šimunović, I. Čakavisch-deutsches Lexicon (s sodelovanjem in redakcijo R. Olescha). Köln, Dunaj. 1979; III. Čakavische Texte (P. Šimunović, R. Olesch). Köln, Dunaj. 1983.
- ESSJ – F. Kopečný, Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena I. Praga. 1973.
- Habd. Dikc. – J. Habelić, Dikcionar ili reči slovenske z vekšega v kup zebrane, v red postavljene i dijačkemi zlahkotene. Gradec. 1670.
- Jamb. Lex. – A. Jambrešić, Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples. Zagreb. 1742.
- Jur. Vrg. – B. Jurišić, Rječnik govora otoka Vrgade. I. Uvod. Biblioteka HDZb I, 1. Zagreb. 1966; II. Rječnik. Biblioteka HDZb I, 2. Zagreb. 1973.
- Kašić Rječ. – B. Kašić, Hrvatsko-talijanski Rječnik s Konverzacijskim priručnikom (po rukopisu RKP 194 priredil Vladimir Horvat). Editio princeps. Zagreb. 1990.
- KRj – Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. Zagreb: JAZU in Zavod za jezik IFF. 1984–.
- RJA – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti I–XXIII. Zagreb. 1880–1976.
- RMS – Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika Matice srpske I–VI. Novi Sad. 1967.
- RSANU – Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika Srpske akademije nauka i umetnosti. Beograd. 1959–.
- SP – Słownik prasłowiański (ured. Franciszek Sławski). Wrocław. 1974–.
- SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: SAZU. 1970–.

Turina-Šepić Rječ. – Z. Turina. A. Šepić-Tomin, Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrljeva. Reka. 1977.

Vrančić Dikc. – F. Vrančić, Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae. Benetke. 1595.

Navajana literatura

- S. AGRELL 1918: *Przedrostki postaciowe czasowników polskich* (Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie, VIII). Krakow.
- S. BABIĆ 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Globus.
- A. BAJEC 1959: *Besedovrje slovenskeg jezika. IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- A. BELIĆ 1909: Zamětki po čakavskim govoram. *Izvēstija Otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii nauk*. Peterburg. 181–266.
- F. BEZLAJ 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – 1978/79: Slovensko, kajkavsko in čakavsko kača "serpens". *Jezik in slovstvo* XXIV/3–4. 65–67.
- W. BORYŚ 1972: Ze studiów nad czakawsko-słoweńskimi związkami leksykalnymi. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 12. Varšava. 131–140.
- – 1980: Problematyka praslówiańskich dialektizmów leksykalnych. *Etnogeneza i topogeneza Słowian*. Varšava, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 75–87.
- D. BROZOVIĆ 1988: Čakavsko narječje. V: D. Brozović, P. Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. 80–90.
- W. BUDZISZEWSKA 1965: *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej* (Komitet Słowianoznawstwa PAN. Monografie Sławistyczne nr 6). Wrocław.
- A. DOSTÁL 1954: *Studie o vidovém systému v staroslověňštině*. Praga: Statní pedagogické nakladatelství.
- B. FALIŃSKA, A. Kowalska 1988: Paralele leksykalne zachodnio-południowosłowiańskie obserwowane w gwarach i w językach literackich. *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria VII. Varšava. 117–128.
- B. FINKA 1977: Dugootočki čakavski govori. *HDZb* 4. 7–178.
- – 1990: Jezik Hrvata u svojim počecima. *Tgoli chole Městró, Gedenkschrift für Reinhold Olesh*. Köln, Dunaj: Bohlau Verlag. 97–105.
- B. FINKA, A. ŠOJAT 1968: Govor otoka Žirja. *Rasprave Instituta za jezik JAZU*, 1. 121–220 + karta.
- M. GAVAZZI 1960: Zapadno-panonski slavenski pojas u davnini. *Etnografija Polska* III. Wrocław: Ossolineum. 159–171.
- B. GRAFENAUER 1988: Ob tisočletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje. V: Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*. Maribor: Založba Obzorja. 321–422.
- J. HAMM 1957: Iz problematike čakavskih govora. I. Čakavizam i njegova geneza. *RI SAZU* 3. 21–38.

- J. HAMM, M. HRASTE, P. GUBERINA 1956: Govor otoka Suska. *HDZb* 1. 7–213.
- J. HERMAN 1973: Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina). *Filologija* VII. Zagreb. 73–99.
- V. HORVAT 1990: Bartol Kašić kao leksikograf: autor Konverzacijskog priručnika (1595) i Hrvatsko-talijanskog rječnika (1599). Predgovor v: Bartol Kašić, *Hrvatsko-talijanski Rječnik s Konverzacijskim priručnikom (Kašić Rječ.)*. VII–XXII.
- H. P. HOUTZAGERS 1985: *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island Cres*. Studies in Slavic and General Linguistics, 5. Amsterdam.
- M. HRASTE 1926/27: Crtice o bruškom dijalektu. *JF* VI. 180–214.
- 1935: Čakavski dijalekat ostrva Hvara. *JF* XIV. 1–57 + karte.
- 1937: Osobine govora ostrva Visa. *Zbornik u čast A. Belića* 2. Beograd. 147–154.
- 1940: Čakavski dijalekat ostrva Brača. *SDZb* X. 1–66.
- 1948: Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale. *Rad JAZU* 272. 123–156 + karte.
- 1960: Čakavski dijalekt. V: *Enciklopedija Jugoslavije* IV. Zagreb. 506–508.
- P. IVIĆ 1957: Izveštaj o terenskom dijalekatskom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* II. 401–407.
- 1958: *Die serbokroatischen Dialekte (Ihre Struktur und Entwicklung)*. I. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe. Gravenhage: Mouton (Slavic Printings and Reprintings XVIII).
- 1961: Podstawowe cechy charakterystyczne rozmieszczenia izoglos południowosłowiańskiego obszaru językowego. *Zeszyty Językoznawcze* VI. Z Badań nad językami Jugosławii. Varšawa. 97–120.
- 1963: O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata. *Književnost i jezik* X/1. 25–37.
- 1981: Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. *HDZb* 5. 67–91.
- V. JAKIĆ - CESTARIĆ 1957: Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima. *RI JAZU* 3. 407–422.
- 1960: Ispitivanje govora otoka Premude, Silbe, Oliba i Ista te Petrčana na Zadarskom kopnu. *Ljetopis JAZU* 64. 357–361.
- W. JAKOBY 1974: *Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart (Gornja Stubica)*. München: Slavistische Beifüge, zv. 75.
- I. JARDAS 1957: *Kastavština. Gradja o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*. ZNŽO 39. 416 str.
- J. JEDVAJ 1956: Bednjanski govor. *HDZb* 1. 279–330.
- I. JELENOVIĆ 1949: Proljetni običaji u Dobrinju (otok Krk). *ZNŽO* 33. 141–146.
- I. KRIZTIANOVICH (KRISTIANOVIĆ) 1840: *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart*. Agram.
- M. KUŠAR 1894: Rapski dijalekat. *Rad JAZU* 118, 1–54.
- T. LEHR-SPLAWIŃSKI 1946: *Początki Słowian*. Biblioteka Studium Słowiańskiego U. J., serija B/1–4. Krakov.
- T. LOGAR 1960/61: Dialektizacija slovenskega jezika. *Jezik in slovstvo* 6. 119–122.

- M. LONČARIĆ 1978: Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). *HDZb* 4. 197–262.
- T. F. MAGNER 1966: *A Zagreb Kajkavian Dialect*. The Pennsylvania State University Studies 18. Pennsylvania.
- I. MILČETIĆ 1895: Čakavština Kvarnerskih otoka. *Rad JAZU* 121. 92–131.
- V. MITRINOVIĆ 1987: O zbiežnošćiach užycia prefiksów *prě-* i *pri-* w języku serbochorwackim. *Slawistyczne studia językoznawcze*. Wrocław: Ossolineum. 205–211.
- M. MOGUŠ 1966: Današnji senjski govor. *Senjski zbornik* 2. Senj. 5–152.
-- 1977: *Čakavsko narječje - Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- M. MOSKOVLJEVIĆ: Govor ostrva Korčule. *SDZb* XI. 153–223.
- K. MOSZYŃSKI 1962: *O sposobach badania kultury materialnej Prastłowian*. Wrocław: Ossolineum.
- P. PIPER 1977/78: Obeležavanje prostornih odnosa predložko-padežnim konstrukcijama u savremenom ruskom i savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku. *Prilozi proučavanju jezika* 13–14. Novi Sad. 1–51.
-- 1988: Language in space and space in language. *Yugoslav General Linguistic*. Ur. Milorad Radovanović. Amsterdam: John Benjamins. 241–263.
- I. POPOVIĆ 1960: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- F. RAMOVŠ 1929: Slovenski jezik. V: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* 4. Ur. Stanoje Stanojević. Beograd. 219–232.
-- 1931: Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen. *Mélanges de philologie offerts à M. J. J. Mikkola*. Helsinki. 218–238.
-- 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I. Ljubljana: Akademski založba.
-- 1957: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- H. SCHUSTER - ŠEWIC 1977: Zur bedeutung des Sorbischen und Slovenischen für die slawische historischvergleichende Sprachforschung. *Slovansko jezikoslovje - Nahtigalov zbornik*. Ljubljana. 433–451.
- J. RIBARIĆ 1940: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. *SDZb* IX. 1–207.
- V. ROŽIĆ 1894: Kajkavački dijalekat u Prigorju. *Rad JAZU* 118. 55–115.
- P. SKOK 1912: Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg). *AslPh* 33. 338–375.
- F. SŁAWSKI 1962: Związki słownikowe czakawsko-słoweńskie. *Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk* 5. 46–52.
-- 1973: Nad pierwszym tomem Słownika prasłowiańskiego. *Rocznik Slawistyczny* XXXIV/1. 3–16.
-- 1988: Języki słowiańskie. V: *Języki indoeuropejskie* II. Ur. L. Bednarczuk. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 907–1005.
- S. SŁOŃSKI 1929: Funkcje prefiksu werbalnego *do-* w języku starosłowiańskim. *Prace Filologiczne* XIV. 86–93.
-- 1937: *Funkcje prefiksów werbalnych w języku starosłowiańskim (starobułgarskim)*.

Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego I/14.

- W. SMOczyński 1972: Paralele leksykalne słoweńsko-zachodniosłowiańskie. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 11. Varšava. 293–298.
- Z. STIEBER 1972: O drevnih slovensko-zapadnoslavjanskih jazykovyh svjazjah. *Russkoe i slavjanskoe jazykoznanie (K 70-letiju členu korrespondenta AN SSSR R. I. Avanesova)*. Moskva: Nauka. 309–310.
- 1979: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- A. ŠOJAT 1982: Turopoljski govori. *HDZb* 6. 317–496.
- M. TENTOR 1925/26: Prilog Bernekerovu rječniku. *JF* V. 202–214.
- 1950: Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika. *Razprave Razreda za filološke in literarne vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti* I. Ljubljana. 69–92.
- N. I. TOLSTOJ 1977: O sootnošenii central'nogo i marginal'nyh arealov v sovremennoj Slavii. *Areal'nye issledovanija v jazykoznanii i étnografii*. Leningrad. 37–56.
- J. TOPORIŠIČ 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- A. VAILLANT 1931: *La langue de Dominko Zlatarić, poète ragusain de la fin du XVIe siècle* II.
- 1977: *Grammaire comparée des langues slaves. V. La Syntaxe*. Pariz: Klincksieck.
- W. R. VERMEER 1980: Die Konjugation in der nordwest-čakavischen Mundart Omišalj. *Studies in Slavic and General Linguistics* 1. 439–472.
- 1988: Remarks on Variation in Classical Čakavian. *Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia, Linguistics*. (Studies in Slavic and General Linguistics 11. Amsterdam: Rodopi. 621–645.
- VONČINA 1973: Leksikografski rad Ivana Belostenca. Pogovor v: Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*. Zagreb: Liber-Mladost. III–XLIII.
- S. ZAJCEVA 1967: Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima. *Prilozi proučavanju jezika* 3. 69–110.
- L. ZIMA 1887: Nekoje većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. *Djela JAZU* 7. Zagreb.

Kratice imen časopisov

AslPh	Archiv für slavische Philologie, Berlin
Djela JAZU	Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb
HDZb	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
JF	Južnoslovenski filolog, Beograd
Ljetopis JAZU	Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
RAD JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
RI JAZU	Radovi Historijskog instituta JAZU u Zadru, Zadar
SDZb	Srpski dijalektološki zbornik, Beograd
ZNŽO	Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb

VRSTE, ZVRSTI IN TIPI POSTMODERNISTIČNE LITERATURE

Razprava se posveča problematiki, ki je v raziskovanju postmodernizma ostajala doslej ob strani: katere literarne vrste so v središču postmodernistične literature – ne le svetovne, ampak tudi slovenske; katerim zvrstem in oblikam – lirskim, pripovednim ali dramskim – je postmodernizem najizraziteje vtisnil svoj posebni pečat; in katere tipe literarnega ustvarjanja – ideološke, duhovno-estetske, nacionalne – je mogoče odkriti znotraj postmodernizma s pomočjo veljavnih, v literarni zgodovini preskušanih modelov.

The paper deals with a problem that has remained until now a peripheral one in research on postmodernism: which poetic categories are at the center of postmodernist literature, not just world literature, but also Slovene; which genres and forms – lyrical, narrative or dramatic – have been most expressly affected by postmodernism; and what types of literary creativity – ideological, spiritual/aesthetic, national – are possible to discover within postmodernism with the aid of the prevailing, proven models in literary scholarship.

Notranja sestava postmodernizma se najnazorneje pokaže ob vprašanju, katere literarne vrste, zvrsti in oblike so mu najuporabnejše, kako preoblikuje tradicionalne zvrsti in oblike, kakšne spremembe in novosti vnaša vanje. Ta problematika je v literarni vedi komaj načeta, posamezne analize še čakajo na obsežnejše sinteze ali pa niso bile še niti zastavljene. Toda najmanj obdelana se zdi tipološka sestava postmodernizma: kakšnim tipom literature pripadajo posamezna postmodernistična besedila in kako različni tipološki modeli vplivajo na razčlenjenost postmodernizma. V to območje spadajo konkretna vprašanja o tem, ali ga je mogoče razdeliti na več tipov po politično-ideološkem ključu; podobnega pomena je vprašanje o nacionalnih različicah postmodernizma v literaturah Evrope in obeh Amerik.

I

Kot za vse druge literarne smeri je tudi za postmodernizem značilno posebno razmerje med temeljnimi literarnimi vrstami, zvrstmi in oblikami. Ta razmerja se od ene literarne smeri do druge spreminjajo in so zlasti za nekatere med njimi specifična. Za romantično je bilo značilno, da je sicer intenzivno razvijala pripovedne in dramske zvrsti, vendar se je po obsegu in dosežkih najustrezneje razmahnila v poeziji, zlasti lirski pa tudi lirsko-epski. Nasprotno sta realizem in naturalizem težišče svojih literarnih načel prenesla predvsem v pripovedno prozo, dramatika je po obsegu in pomenu bila tej prozi včasih enakovredna, v

mnogih evropskih literaturah pa vendarle na drugem mestu, medtem ko o lirski poeziji, ki bi bila po svoji sestavi in položaju izrazito realistična ali naturalistična, skoraj ni mogoče govoriti. Za dekadenco, novo romantiko in simbolizem je še veliko bolj kot za romantiko opazno, da jim je ustrezala predvsem poezija, manj dramatika, medtem ko je pripovedništvo ostajalo ob strani; kadar so se poskušali razširiti tudi v pripovedno prozo, so se morali nasloniti na realistično-naturalistične vzorce, kar je opazno zlasti pri Cankarju. Eksistencialistična literaruta 20. stoletja je bila podobna realizmu in naturalizmu v tem, da je oblikovala obsežno pripovedništvo in deloma tudi dramatiko, medtem ko ostaja razpravljanje o eksistencialistični liriki problematično ali celo nemogoče. Spet zelo specifično se je izoblikovala podoba literarnih vrst in zvrsti v modernizmu; tu je ob prevladujočem proznem pripovedništvu in čisti liriki pripadel razmeroma manjši delež dramatik, oziroma se je njen pomen za modernizem uveljavil pozno.

Presoja teh razmerij je v primeru postmodernizma otežena z dejstvom, da se je literarna veda doslej posvečala večidel ali celo izključno obravnavi postmodernističnega pripovedništva, medtem ko je liriko in dramatiko puščala ob strani ali pa ju je jemala v poštev samo izjemoma. Zato je mogoče sklepati, da je območje postmodernistične lirike in dramatike sicer v literarni vedi še neobdelano, da pa je samo na sebi vendarle pomembno in torej hvaležen predmet prihodnjih raziskav. Vendar je mogoče tudi nasprotno stališče, da lirika in dramatika v postmodernizmu nista dovolj značilni ali razviti, tako da je manjši interes literarnih raziskav za teh dvoje literarnih vrst naraven. Nazadnje je pa mogoče tudi mnenje, da sta lirski in dramski vrsti v postmodernizmu sicer manj značilni in tudi po obsegu manj opazni, da pa vendarle obstajata kot pomemben del postmodernistične literature; pri tem so njuni tipični znaki manj jasni, tako da predstavljajo za znanstveno raziskavo poseben problem. Značilno je, da v obeh zbornikih *Approaching Postmodernism* (1986) in *Exploring Postmodernism* (1987), zasnovanih v okvirih mednarodne primerjalnoknjiževne vede, ni nobenega prispevka, ki bi bil namenjen raziskovanju postmodernizma v liriki in pesništvu nasploh.¹

V zadnjem desetletju so sicer začela nastajati specialna raziskovalna dela pesniškega postmodernizma in temu ustrezne književne objave. Sodba o teh je še prezgodnja, vendar je mogoča vsaj začasna ugotovitev, da marsikatera med njimi po svojih načelnih izhodiščih, pa tudi po izboru obravnavanih avtorjev in del zbuja dvom o svoji utemeljenosti ali upravičenosti. J. M. Conte je v knjigi *Unending Design – the Forms of Postmodern Poetry* (1991) poskušal pojem postmo-

¹ *Approaching Postmodernism*, ur. Douwe Fokkema in Hans Bertens (Amsterdam, Philadelphia, 1986). *Exploring Postmodernism*, ur. Matei Calinescu in Douwe Fokkema (Amsterdam, Philadelphia, 1987).

dernizma prenesti na besedila ameriške poezije zadnjih desetletij.² Ob tem gradivu je razlikoval dvojje tipov postmodernistične lirike: serialnega in proceduralnega (serial, procedural). Pod prvim je razumel odprto formo pesnjenja, ki da nadomešča organske tvorbe nekdanje romantike, njihovo notranjo enovitost in imanentno ustvarjalnost; nasprotno je forma proceduralne lirike zaprta, vendar drugačna od tradicionalnih pesniških struktur, ki so vnaprej določeno vsebino oblikovale po načelih umetnostnih tvorb – proceduralna lirika postmodernizma je postala generativna v tem smislu, da vanjo pesnik zajame še nedefinirano vsebino. Pri tem avtor raziskave posebej opozarja na sonet kot primer zaprte forme, ki da je preveč tradicionalna, da bi lahko zares ustrezala sodobni, postmodernistični poeziji. Za primer pesnikov, ki ustvarjajo znotraj »serialnih« form, navaja Roberta Duncana, Paula Blackburna, Roberta Creeleyja, Jacka Spicerja in druge, za nosilce »proceduralnih« form Johna Ashberyja, Louisa Zukofskega in ponovno Creeleyja. Kljub temu se zdi, da bi avtorjeve opredelitve tipične postmodernistične lirike lahko služile tudi za označitev modernistične poezije, to pa zato, ker so zgolj formalne in ker pojmom odprte oziroma zaprte oblike ne dajejo ustrezne vsebinske, motivno-tematske in duhovnozgodovinske podlage.

Ustrezna razlaga postmodernizma v lirski poeziji bi bila nujna zlasti za razlago postmodernistične poezije v slovenskem literarnem prostoru, ker se zdi, da v njem postmodernistični liriki pripada razmeroma precejšen delež, verjetno večji kot v drugih literaturah. Vendar je zaradi splošne nerazvidnosti teorije o bistvenih značilnostih postmodernistične lirike njeno določanje in raziskovanje oteženo. Kot najbolj zunanje pomagalo pri evidentiranju, kaj je lirika postmodernizma, lahko služi domneva, da je tudi v poeziji najsplošnejše znamenje postmodernizma, ki prelamlja z modernističnim izročilom, vračanje k tradicionalnim zvrstem in oblikam, v nasprotju z modernizmom, ki je iz svojega ustvarjanja praviloma takšne oblike izločal in pesniška besedila gradil samo še iz mreže svobodnih verzov, kitic in odstavkov, vse do skrajnih oblik pesmi v prozi; ustrezna temu je bila tudi notranja forma pesmi, ki je v svoji motivno-tematski sestavi opuščala vzorce sklenjene, tradicionalne in v tem smislu »klasične« poezije. Z vračanjem k predmodernistični tradiciji so za postmodernistično pesništvo postale znova aktualne lirske zvrsti in oblike, kot so sonet, gazela in elegija, pa tudi razpoložajska, doživljajska in predmetna pesem, nastale od 18. stoletja naprej, nazadnje tudi pesem v prozi. Te oblike lahko dobijo postmodernističen pečat s pogojem, da se ne uporabljajo v svoji prvotni, z antiko, srednjim vekom, renesanso, romantiko ali dekadenco določeni podobi, ampak z očitnim simuliranjem njenih tipičnih značilnosti. V postmodernistično rabo teh vzorcev spada tudi

² Joseph M. CONTE: *Unending Design. The Forms of Postmodern Poetry* (Ithaca, London, 1991).

navidezno posnemanje tradicionalnih motivov in tem, ki so jim bili najpogostejša vsebinska podlaga, na primer ljubezenskih, osebnoizpovednih, moralističnih ali socialnopolitičnih, postmodernizem jih povzema z ironijo, včasih v odkrito parodični ali travestijski predelavi, lahko pa samo kot imitiranje nečesa, kar ni več resnično, zlasti ne kot neposredna vsebina pesnikove zavesti, in je torej samo še stvar estetskega učinka, igrivosti ali celo namerne dvoumnosti. S tega stališča bi v novejši slovenski liriki sedemdesetih let in po letu 1980 lahko za postmodernistične veljale že Tauferjeve variacije na ljudska besedila (Pesmarica rabljenih besed, 1975, Ravnanje žeblicev in druge pesmi, 1979), zbirke Milana Jesiha Kobalt (1976), Volfram (1979) in Usta (1985), zlasti pa njegovi soneti, objavljeni v istoimenski zbirki (1989); v podobno vrsto spadajo gazele Iva Svetine v zbirki Joni (1976) pa tudi besedila v knjigi Péta besedila (1987), ki obnavljajo Rimbaudov tip prozne pesmi, vendar kot obnova obrazca, ki je izgubil svoj prvotni modernistični pomen, tako da uprizarja le še čutno estetski videz dekadentnih motivov in tem.

Podobno kot za postmodernistično liriko tudi za dramatiko še niso izdelana vsa merila, po katerih bi bilo mogoče določati, kateri avtorji in besedila so reprezentativni za gledališki postmodernizem. Ko je leta 1984 Herta Schmid v razpravi *Postmodernism in Russian Drama: Vampilov, Amalrik, Aksënov*, natisnjeni v zborniku *Approaching Postmodernism* (1986), poskušala zarisati usmeritev k postmodernizmu v najnovejši ruski dramatiki, je to storila tako, da je vanjo prištelala dela Vasilija Aksjonova, Andreja Amalrika in Aleksandra Vampilova;³ pri tem je pojem postmodernizma bolj ali manj izenačila s pojmom neoavantgarde, kar je imelo za posledico, da je njegove značilnosti našla v dramatskih besedilih, ki so sorodna dramatiki absurda v evropskem pomenu besede in sodijo torej v pozni modernizem, ne pa v specifično območje postmodernizma. Takšna uvrstitev bi bila mogoča samo, če bi sestavine absurdnega gledališča v postmodernizmu izgubile svoj prvotni smisel in bile uporabljene samo še ironično, parodično ali estetsko.

R. Simard je v knjigi *Postmodern Drama – Contemporary Playwrights in America and Britain* (1984) z več sreče poskušal raziskati, kako je potekal v novejši anglosaški dramatiki razvoj iz modernizma v postmodernizem, vendar se zdijo tudi njegove opredelitve v marsičem sporne.⁴ Po Simardu je bil Beckett zadnji pomembni dramski modernist, medtem ko naj bi Harold Pinter in Edward Albee že spadala med prve postmoderniste. S tega stališča naj bi bili za postmodernizem v angleški in ameriški dramatiki najbolj reprezentativni Tom Stoppard,

³Gl. op. 1.

⁴Rodney SIMARD: *Postmodern Drama. Contemporary Playwrights in America and Britain*, Lanham etc., 1984.

Sam Shepard, Peter Shaffer in David Rabe, ki sicer uporabljajo tehnične in formalne novosti absurdne dramatike, vendar opuščajo njeno prvotno filozofijo in postavljajo na oder »podobo modernega sveta«. V sklepu svoje raziskave navaja avtor med mogočimi postmodernističnimi dramatikami še Fernanda Arrabala, Petra Handkeja, Simona Grayja in Davida Mameta. Našteta imena kažejo na neizenančenost avtorjev in besedil, zbranih pod skupno postmodernistično oznako. Avtor je v svoj izbor povezal postmodernistične z modernističnimi in celo postrealističnimi dramskimi pisatelji, saj Pinter v večini del nadaljuje modernizem, medtem ko je Shepard najverjetneje tipičen dramatik ene od številnih ameriških različic dramskega postrealizma. Pač pa Shaffer, Stoppard in Gray nedvomno opozarjajo nase kot na avtorje, ki posnemajo videz tradicionalnega gledališča, temu pa dajejo nov dramski pomen s pomočjo postmodernistične imitacije. Medtem ko je Handkejeve igre komaj mogoče izvzeti iz prevladujočega modernističnega vzorca gledaliških besedil, je za Grayjevo predelavo ibsenovskega modela realistične konverzacijske igre primerna oznaka, da te obrazce prenaša v okvir gledališkega dogajanja, v katerem ni več odločilna resničnost dogodkov, likov in njihovih medsebojnih odnosov v smislu nečesa izkustveno verjetnega, kar pomeni, da gre za postmodernistično obnovo realistične dramaturgije 19. stoletja. Podobno je iz angleške dramatike namesto Pinterjevih iger kot primer postmodernističnih besedil potrebno upoštevati »črne« komedije Joeja Ortona, zgrajene iz tipičnih dramaturških obrazcev grško-rimske komediografije. S tem predstavljajo postmodernistično obdelavo tistega komediografskega izročila, ki je bilo na svojem začetku utemeljeno v helenističnem pojmovanju naključij, usode in razumnosti sveta, a ga Orton prilagaja tako, da ta podlaga ne igra več nobene vloge, oziroma se umika skrajnemu spoznavnemu in moralnemu nihilizmu, tako da ostaja smisel celotnih besedil samo še estetska igrivost.

Pogoj za postmodernistično dramatiko je ta, da dramske zvrsti in oblike tradicionalnega gledališča uporablja tako, da v njihovi uporabi opušča resnico dramskega dogajanja, značilno za gledališče pred modernizmom, pa tudi neposredno resničnost, ki v modernistični dramatici ponazarja psihične akte zavesti; mednje spada tudi občutje absurdnosti sveta, ki ga je na oder postavljalo gledališče absurda. Takšna uporaba tradicionalnih sestavin je opazna tudi v tistih besedilih slovenske dramatike po letu 1970, ki bi jih smeli imeti za postmodernistična. V okvir zgodnjega dramskega postmodernizma na Slovenskem se uvrščajo zlasti igre Milana Jesiha od Grenkih sadežev pravice (1974) naprej, ki pripadajo različnim zvrstem in modelom. Grenki sadeži pravice in druge Jesihove igre tega tipa spadajo na videz v gledališče absurda, vendar je njihova modernistična uvrstitev vprašljiva. Razumeti jih je mogoče kot postmodernistično priredbo snovi, učinkov in dramaturških prijemov absurdne dramatike, ker za njimi ni čutiti pravega občutja absurda, to pa zato, ker se ne nanašajo na neposredno doživeto

resničnost, ampak na obrazce vedenjskih standardov in jezikovnih klišejev. Gre za tip dramatike, ki bi zaslužila ime postmodernistično gledališče absurda, v katerem absurd ni več resničen v smislu neposrednega doživljanja sveta, ampak je samo še estetska kategorija, gradivo za uprizarjanje komičnih učinkov. Druge Jesihove igre (Vzpon, padeč in ponovni vzpon zanesenega ekonomista, Brucka ali obdobje prilagajanja) so bližje dramaturgiji realističnih konverzacijskih iger, s tem pa podobne dramskim zvrstem, kot jih ustvarja postmodernistična dramatika drugih, zlasti anglosaških literatur. Precej drugačen vidik se odpira ob Šeherezadi Iva Svetine, ker se jo dá razumeti kot obnovev izročila poetično pravljичne dramaturgije, izoblikovane najprej v romantiki, nato pa razširjene zlasti v dramatični dekadenci in simbolizmu, pri Wildu, Maeterlincku, D'Annunziu, Yeatsu in drugih. Po motivih in tematskih sestavinah bi spadala v neodekadenco, vendar je snov iz Tisoč in ene noči obravnavana na način, ki lahko velja za postmodernističnega; v dramskem dogajanju ni sledu o kaki določni metafizični resnici, pa tudi ne neposrednega prikazovanja psihičnih vsebin, kot jih je postavljala na oder modernistična dramatika. Pač pa je v slikovitih podobah, ki so estetsko učinkovite, čutiti ozračje tesnobe in ogroženosti, ki sta značilni občutji mnogih postmodernističnih del.

Ob poeziji in dramatični se v postmodernizmu kot daleč najmočnejša literarna vrsta uveljavlja pripovedna proza. O tem priča ne le številnost besedil in avtorjev, ampak tudi pogostost, obširnost in sistematičnost razlag, ki jih literarna veda posveča prav temu področju. O tem, da je pripovedništvo poglavitna literarna vrsta postmodernizma, ni mogoče dvomiti, po tej značilnosti se izrazito razlikuje od modernizma, v katerem je bilo pripovedni prozi pesništvo enakovredno. Prevlada postmodernistične proze spominja na položaj v realizmu in naturalizmu. Znotraj tega pripovedništva je mogoče ugotavljati močan delež romana, ob njem pa tudi razmah krajše in srednjedolge proze, novele, kratke zgodbe in celo črtice. Na tej zvrstni ravni sicer ni opaznejših razlik z modernistično prozo, vendar se zdi, da v postmodernizmu roman nima takšne prevladujoče veljave, kot jo je imel v modernizmu. Posebna zvrstna značilnost postmodernistične proze, na katero opozarjajo številni raziskovalci, je ta, da se v nji z izrazito literarno pripovedjo lahko mešajo polliterarne ali neliterarne zvrsti, kot so esej, avtobiografija, zgodovinska razprava in podobno.

Romanopisje postmodernizma sestavlja nepregledna različnost tipov romaneskne proze, kot jih je ustvarila tradicija, iz katere jih postmodernizem zajema ali pa jih na tej podlagi svobodno kombinira. Zato je mogoče govoriti o postmodernističnih zgodovinskih, ljubezenskih, detektivskih, pustolovskih, okultnih, grozljivih romanih oziroma o povezavah med njimi, ki jih je nemogoče zvesti na en sam žanrski vzorec. Značilen je zlasti nov tip zgodovinskega romana, ki mu je literarna veda doslej posvetila največ specialnih raziskav, vendar se zdi

za romane postmodernizma značilnejša eklektična spojitev več tipov romana v novo žanrsko celoto. Mogoča je tudi kombinacija čistega romana in pa eseja, literarne zgodovine, biografike, bibliografije in drugih znanstvenih zvrsti, kar je postalo podlaga romanu Juliana Barnesa Flaubertova papiga. Drugačno razdelitev postmodernističnega romanopisja je mogoče utemeljiti na deležu, ki pripade v njem metafizijskim postopkom. V prvo skupino bi spadala dela, v katerih takšne metafizike skorajda ni in so zato blizu zelo tradicionalnemu tipu romana. Mednje je mogoče uvrstiti Süskindova Parfum in Goloba, pa tudi Robbe-Grilletovega Djinna in celo Ecovo Ime rože. V skupino romanov, ki metafizijske prijeme uporabljajo zelo zmerno, je mogoče šteti Fowlesova dela, kot sta zlasti Ženska francoskega poročnika in Mušica, medtem ko bi tretjo skupino sestavljala besedila, ki so zelo opazno povezana z metafiziko in zato zaslužijo ime metafizijskega romana (Vladimirja Nabokova Bledi ogenj, Calvinov Če neke zimske noči popotnik, Ruplov Levji delež, Blatnikove Plamenice in solze itd.). Vendar tudi takšna klasifikacija ne more zajeti vseh možnosti v ustvarjanju novih romanesknih oblik, kar je ena od bistvenih posebnosti postmodernističnega romana. Dopolniti jo je potrebno z opozorilom, da je postmodernizem med drugim oživil celo takšno zapleteno romaneskno obliko, kot je ciklični roman. Po Dandinovih Zgodbah desetih princev in Jana Potočkega Rokopisu iz Zaragoze je Calvinov roman Če neke zimske noči popotnik popolnoma nov vzorec ciklične romaneskne pripovedi.

Novela in kratka zgodba – v pomenu, ki se razločuje od novele in je torej ožji od anglosaškega pojma short story – zasedata v postmodernističnem pripovedništvu zelo pomembno mesto, pri mnogih pripovednikih celo pomembnejše od romana, kar se zdi nasprotno modernizmu. Že na začetku postmodernističnega pripovedništva ju je Borges obnovil s tipičnimi novimi potezami, včasih sicer kot posnetek njune »klasične« forme, pa tudi z izdelavo novih oblik, utemeljenih v mešanju literarnih in neliterarnih zvrsti, zlasti z esejem, znanstveno razpravo in celo bibliografiko, za kar je reprezentativen zgled postala zgodba Pierre Menard, avtor Kihota. Drugačni tipi postmodernistične novele in kratke zgodbe so nastali v okvirih ameriške metafizike, oprti večinoma na ironično ali parodično uporabo modernističnih zapisov toka zavesti, za kar je značilen zgled postala Cooverjeva Varuška, pa tudi zgodbe Donalda Barthelmeja.

Z motivno-tematskega stališča je v postmodernistični srednjedolgi in krajši prozi mogoče odkrivati ne le vrst novele ali kratke zgodbe, v tistem pomenu, v katerem ju je razumelo 19. stoletje, ampak tudi novo rabo starejših tradicionalnih zvrsti, kot so pripovedke, pravljice, parabole, legende in bajke, na kar kažejo številni primeri od Borgesa do Calvina. Z notranjeformalnega stališča je tudi v tej prozi prav tako kot pri romanu mogoče razločevati med zgodbami brez metafizijskih postopkov, kar velja za številne Borgesove pripovedi, in takšnimi, ki so

izrazito metafikcijske, na primer večina zgodb Branka Gradišnika v knjigi *Mistifikacije*. Poseben vidik postmodernistične krajše proze se odpre ob dejstvu, da je vrsto kratkih zgodb po tradicionalnih načelih, prevzetih iz orientalske, srednjeveške in renesančne pripovedi, mogoče povezovati v večje zgodbene cikle, kar je postalo značilno zlasti za Calvinove pripovedne zbirke (*Grad prekrizanih usod*, *Krčma prekrizanih usod*).

Manj razširjena, vendar za postmodernistično pripovedništvo ne manj pomembna je črtica, nagibajoča se pogosto k pesmi v prozi. V primerjavi z modernizmom je delež takšne proze v postmodernizmu večji ali vsaj značilnejši. Raznovrstnost njenih oblik je zelo velika, prav tako zapletenost njene notranje forme. Najznačilnejše primere je najti že pri Borgesu, največkrat v obliki kratkih parabol, ki so na meji prozne pesmi, na primer v zbirki *Stvaritelj*. V ameriški metafikciji je pri Barthu, Cooverju, Pynchonu ali Barthelmeju nastala vrsta kratkih proznih oblik, ki so po sestavinah podobne modernistični kratki prozi, po obdelavi pa postmodernistične. Med najizrazitejše primere spadajo opisi mest v Calvinovi knjigi *Nevidna mesta*, ki so na meji s poetično prozo oziroma s pemijo v prozi. Knjiga je hkrati primer ciklične povezave kratkih besedil v večjo celoto po vzorcih podobnih orientalskih ali srednjeveško-renesančnih del, postmodernistična je v tem, da v okvirno pripoved vstavlja nov tip kratke proze.

V slovenskem pripovedništvu po letu 1980 se je ob daljši novelistiki postmodernističnega tipa (Branko Gradišnik, Drago Jančar) z mlajšo generacijo uveljavila tudi kratka prozna pripoved, deloma blizu tradicionalni kratki zgodbi, deloma novim tipom črtice, pogosto kot variacija na podobne vzorce pri Borgesu, pa tudi na modernistične predloge. Takšno prozo je ob Andreju Blatniku (*Šopki za Adama venijo*, *Biografije brezimnih*), Andreju Moroviču in drugih razvil Igor Bratož v knjigi *Pozlata pozabe*. S tem se nove oblike kratke proze tudi v slovenski literaturi uvrščajo med značilne zvrstne posebnosti postmodernizma. Po njih ga je mogoče razločevati od modernističnega pripovedništva, ki kratke proze večidel ni gojilo, kolikor pa jo je (začetni Joyce, Virginia Woolf, Kafka, Beckett) nosi na sebi značilne poteze toka zavesti, sicer obdelanega v poetičnem jeziku in ritmu, kljub temu pa neposredno doživljajskega. Te poteze nadomesti v postmodernistični prozi umetelna konstrukcija.

II

Tipološki pogledi omogočajo, da pesniška, pripovedna in dramska besedila postmodernizma razvrstimo po vidikih, ki so ahistorični ali celo ciklični, in sicer tako, da odkrijejo v njem različne, sočasno obstoječe ali celo nasprotujoče si plasti, podobno kot v drugih literarnih smereh. S tem se ob enotnosti postmodernizma, ki ga ločuje od drugih smeri, pokaže tudi njegova notranja različnost, ki ga z njimi povezuje ali vsaj opozarja na medsebojne podobnosti.

Takšnih tipoloških možnosti je več. Doslej najbolj uporabljen in po svoji metodi najpreprostejši je ideološki vidik. Uporabila ga je zlasti marksistična, neomarksistična ali v najširšem smislu levičarska literarna publicistika, in sicer tako, da ga je utemeljevala s filozofskimi, sociološkimi ali vsaj moralističnimi načeli. Med prvimi je za razlago postmodernizma takšno ideološko izhodišče uporabil J. Habermas v predavanju *Die Moderne – ein unvollendetes Projekt* (1980).⁵ Tu je razpravljal predvsem o razmerju med moderno in postmoderno kot dveh družbenozgodovinsko nasprotujočih »projektih«; v tem okviru je razmišljal tudi o modernizmu in postmodernizmu kot umetnostnih pojavih. Modernizem je razumel kot »progresivno« umetnostno smer, postmodernizmu pa očital retrogradnost, neokonservativnost ali celo reakcionarnost. To antitezo je deloma izpeljal iz predhodne Adornove razlage modernizma, ki da je progresiven kot negacija kapitalistične kulture, kot slaba vest poznokapitalistične družbe, kot umetnost, ki ta sistem in njegovo ideologijo spodkopava, razkraja ali subvertira. Šibka točka takšnih razlag je med drugim tudi ta, da so nekateri neomarksisti ideološko označitev modernizma in postmodernizma formulirali ravno narobe: modernisti naj bi bili največkrat nazadnjaški ali celo fašistoidni (Ezra Pound, Thomas S. Eliot, David H. Lawrence, celo James Joyce). Podobno kot Habermasova tipološka opredelitev postmodernizma je tudi ta nedokazljiva; tako modernizem kot postmodernizem sta po svoji ideološki sestavi tako zelo heterogena, zapletena, pogosto tudi zunaj običajnih ideoloških kontroverz, da ju ni mogoče zajeti v dvoje enotnih ali nasprotujočih si ideoloških oznak.

Izpod peresa drugih marksistov in neomarksistov so nastale nekoliko drugačne, dopolnjene ali celo radikalnejše tipološke razlage. A. Callinicos je postmoderniste razglasil za nadaljevalce modernistov, oboji so mu bili samo negativen spremni pojav v razvoju kapitalističnih družb 20. stoletja.⁶ F. Jameson je poskušal kulturo postmodernizma razumeti bolj razčlenjeno, iz njenih notranjih protislovnosti, zaradi česar da je ta kultura v družbenoideološkem pogledu ambivalentna – po eni strani utrjuje kapitalistični sistem in ga podpira v njegovem ekspanzivnem, planetarnem razmahu, z druge pa spodnaša njegovo duhovno trdnost, saj razkraja tradicionalno ideologijo, podlage njenih spoznavnih načel, morale in estetike, s tem pa spodkopava tudi »centre moči«, ki se opirajo na vladajoče ideološke sisteme.⁷

Prepričanje o ambivalentnosti postmodernizma, ki ga je poskušal med prvimi

⁵ Jürgen HABERMAS: *Die Moderne – ein unvollendetes Projekt*. V: *Kleine politische Schriften I–IV* (Frankfurt na Majni, 1981).

⁶ Alex CALLINICOS: *Against Postmodernism – a Marxist Critique* (Cambridge, 1989).

⁷ Fredric JAMESON: *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism* (London, 1991).

utemeljiti Jameson, je pri drugih levih razlagalcih postmodernizma prerasla v tezo o dveh možnih postmodernizmih, progresivnem in konservativnem, levem in desnem, pri čemer je ločnica med obema začrtana po znanih socialnopolitičnih načelih. Vendar se tudi ta teza pri različnih avtorjih prikazuje v različni obliki. Hal Foster je v knjigi *The Anti-aesthetic: Essays on Postmodern Culture* (1983) zagovarjal stališče, da obstajata pravzaprav dva postmodernizma – prvi slavi družbenopolitični status quo, drugi se mu upira.⁸ Nazor o dveh nasprotnih tipih postmodernizma je značilen še za druge avtorje, med drugimi za S. Lasha v knjigi *Sociology of Postmodernism* (1990) ali za P. Brookerja v zborniku *Modernism/Postmodernism* (1992).⁹ Nasprotno je L. Hutcheon izdelala enovitejši pogled na ideološko funkcijo postmodernizma, to pot v pozitivnejši presoji njegovih družbenopolitičnih učinkov. V knjigi *A Poetics of Postmodernism* (1988) je prišla do sklepa, da postmodernizem ni niti tako revolucionaren, kot mislijo njegovi levi privrženci, niti tako neokonservativen, kot trdijo njegovi ideološki nasprotniki.¹⁰ V svoji knjigi *The Canadian Postmodern*, objavljeni istega leta, je z ozirom na značilnosti postmodernističnih romanov v Kanadi poudarjala, da je postmodernizem sredstvo subverzije.¹¹ Pač pa se je v razpravi *Discourse, Power and Ideology*, objavljeni v zborniku *Postmodernism and Contemporary Fiction* (1991) vrnila k prepričanju, da je lahko postmodernizem v literaturi usmerjen radikalno in levo, lahko pa tudi konservativno in tradicionalno.¹²

Za večino teh ideoloških opredelitev postmodernizma je mogoče trditi, da so v precejšnji meri nestvarne in za tipološko razlago njegovih literarnih besedil neuporabne. Teze o subverzivnosti postmodernizma v celoti ali vsaj v tistem delu, ki naj bi predstavljal njegovo levo različico, so tvegane, ker jih ni mogoče empirično preveriti niti zanesljivo opisati; na splošno je ta subverzivni učinek neverjeten ali dvomljiv. Kar zadeva delitev postmodernizma na levo in desno različico, je za označitev te literature nezadostna. Borges je bil socialnopolitično usmerjen pretežno v desno in konservativno, večina drugih pisateljev Latinske Amerike, ZDA in tudi Evrope pa prihaja z leve ali ji ostaja blizu; med njimi so izraziti filokomunisti (García Márquez, Puig) ali vsaj levo apolitični (Fowles, Barth, Kiš,

⁸ *The Anti-aesthetic – Essays on Postmodern Culture*, ur. Hal Foster (Port Townsend, 1983).

⁹ Scott LASH: *Sociology of Postmodernism* (London, 1990). – *Modernism/Postmodernism*, ur. Peter Brooker (London, New York, 1992).

¹⁰ Linda HUTCHEON: *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction* (London, New York, 1988).

¹¹ Linda HUTCHEON: *The Canadian Postmodern. A Study of Contemporary English-Canadian Fiction* (Toronto, New York, Oxford, 1988).

¹² *Postmodernism and Contemporary Fiction*, ur. Edmund J. Smyth (London, 1991).

Handke); spet drugi kot Vargas Llosa so se preusmerili z leve na desno. Iz teh usmeritev ni mogoče izvesti nobene tipologije, ki bi posegala globlje v sestavo njihove literature in s tem v bistveno problematiko postmodernizma.

V nasprotju z ideološko tipologijo postmodernizma so ga nekateri raziskovalci poskušali razložiti s pomočjo tipov, utemeljenih v duhovnih in umetnostnih značilnostih njegovega razvoja. H. Bertens je v članku *Postmodern Culture(s)*, objavljenem v zborniku *Postmodernism and Contemporary Fiction* (1991), izdelal pojme za troje takšnih tipov:¹³ prvi tip postmodernizma naj bi bil avantgardistični postmodernizem, obstajal naj bi v šestdesetih letih, vanj naj bi spadali pop art, John Cage, zgodnji Godard, Burroughs; drugi naj bi bil poststrukturalistični postmodernizem, predstavljali naj bi ga ob mislecih Lacanu, Althusserju, Foucaultu in Derridaju predvsem John Ashbery, pozni Godard, Thomas Pynchon in »novi roman«; tretji tip postmodernizma naj bi bil senzualni ali estetski, značilni zanj so Robert Venturi, pozni pop art, fotorealizem; obstajal naj bi v sedemdesetih letih.

Iz dejstva, da tako opredeljeni tipi postmodernizma predstavljajo pravzaprav troje zaporednih ali sočasnih faz njegovega razvoja, sledi, da ne gre za pravo tipologijo, ampak za periodizacijske kategorije. Poleg tega ostaja v Bertensovem predlogu odprta vrsta vprašanj o ustreznosti imen in pojavov, ki naj bi enakovredno reprezentirali postmodernizem; nekatera od njih so sporna, druga spadajo v splošno zgodovino postmoderne kulture ali celo poststrukturalizma, ne pa v ožje področje postmodernističnih umetnosti.

Zato se zdi primernejša uporaba že znanih ahistoričnih ali cikličnih tipologij, ki se jih dá podobno kot na druge literarne smeri prenesti tudi na postmodernizem. Vendar tudi takšna aplikacija zadeva na zapletena vprašanja in lahko pelje v pojmovne nejasnosti ali celo logična protislovja. Če bi za postmodernizem uporabili znano Lukácssevo delitev vse besedne umetnosti na realistično in nerealistično, bi od tod sledilo, da postmodernizem vsekakor spada v območje nerealistične ali celo protirealistične literature. Težava je v tem, da po Lukácsu ta oznaka pripada tudi modernizmu, kar pomeni, da bi njena uporaba ne mogla natančneje označiti postmodernizma niti ga tipološko specificirati v primerjavi z drugimi smermi.

Večje možnosti punuja tipološko vzporejanje pojmov klasično in manieristično.¹⁴ Po tej tipološki razdelitvi bi spadal postmodernizem v manierističen tip besedne umetnosti, češ da v njem prevladuje presenetljiv, izumetničen, nenavaden način oblikovanja, kot ga je manierizem prinašal v umetnost vseh ob-

¹³ N. d.

¹⁴ Avtor te tipologije je bil Ernst Robert Curtius.

dobij od helenizma do Mallarméja. Ta ugotovitev bi sicer veljala za precejšen del postmodernistične literature, vendar ne za vso, saj vanjo ni mogoče zajeti niti vseh Borgesovih besedil, čeprav se ravno Borges močno nagiba vanj, pa tudi ne številnih del drugih pisateljev, od Eca do Süskinda, Fowlesa in Bartha; pač pa se dá o manierizmu govoriti ob besedilih Puiga, Fuentesu ali Calvina.

Pojem manierizma postane prikladnejši za tipologijo postmodernizma, če ga uporabimo v razširjenem, ne le slogovnem, ampak predvsem duhovnem pomenu, kot je storil za Borgesa T. Virk v knjigi *Bela dama v labirintu* (1994).¹⁵ Pri tem se je oprl na G. R. Hockeja, ki je v delu *Die Welt als Labyrinth* (1957) Curtiusov pojem razširil tako, da ga je prenesel predvsem na duhovno-vsebinske značilnosti likovnega manierizma v 16. in 17. stoletju. Z nanosom takšnega pojmovanja manierizma na postmodernizem bi se ta izkazal za obnovo manierizma iz dobe renesanse in baroka, kar bi v nekaterih pogledih dejansko ustrezalo njegovi motivno-tematski problematiki; vendar pri tem ne bi šlo več za ahistorično tipološko določitev, ampak za ponovitev enkratnega zgodovinskega pojava.

Še uporabnejša se zdi tipološka dvojica »estetike istovetnosti« in »estetike nasprotnosti«, ki jo je vpeljal J. Lotman.¹⁶ Po tej tipologiji bi postmodernizem spadal v »estetiko nasprotnosti«, saj bralec ob njegovih delih dejansko ni pripravljen na ponavljanje istega modela, ampak pričakuje nova, nenavadna, pogosto protislovna ali celo bizarna dela. G. Vattimo je v spisu *La fine della modernità* (1985) sicer trdil, da je ravno modernizem iskal »novum« za vsako ceno in da se postmodernizem temu odpoveduje, vendar je ta sodba preveč poenostavljajoča, saj je očitno, da postmodernizem išče nove učinke na bralca s presenetljivo uporabo tradicije, medtem ko je modernizem iz svojega eksperimentalnega zavračanja preteklosti ustvaril tradicijo, ki v svojem nadaljnjem razvoju ni več prinašala presenečenj, pa tudi ne resničnih novosti.¹⁷ V tem smislu se postmodernizem razlikuje tako od realizma kot od modernizma, ki vztrajata pri vnaprej znanem modelu in ga variirata. Poleg nasprotja obeh »estetik« je iz Lotmanove tipologije uporabno še tipološko nasprotje med besedili, v katerih prevladujejo znotrajtekstne zveze, in tistimi, ki jih bralec lahko razume šele na podlagi zunajtekstnih povezav. Resda spadajo po Lotmanu v drugo skupino tudi realistični teksti. Posebnost postmodernizma bi zato lahko videli v dejstvu, da namesto zvez s stvarnostjo, na katerih temelji realizem, daje prednost zvezam z literaturo, se pravi »intertekstualnosti«, tako da se nanaša na druga besedila, jih citira, povzema vase kot »palimpsest« ali »pastiche«. Težava takšne opredelitve je kljub vsemu ta, da vseh postmodernističnih del ni nujno brati z upoštevanjem zunaj-

¹⁵ Tomo VIRK: *Bela dama v labirintu. Idejni svet J. L. Borgesa* (Ljubljana, 1994).

¹⁶ Prim.: Janko KOS: *Literarne tipologije* (Ljubljana, 1989), Literarni leksikon 34.

¹⁷ Gianni VATTIMO: *La fine della modernità* (Milano, 1985).

tekstnih zvez, na način »intertekstualnosti«; takšno branje je priporočljivo za Borgesove zgodbe, vendar ne za vse, za Ecovo Ime rože ali za mnoge Jesihove sonete, nikakor pa ne za Süskindove romane in tudi ne za Svetinovo Šeherezado.

V nasprotju s tipologijami, ki poskušajo neko literarno smer poistovetiti zgolj z enim od več tipov besedne umetnosti, jo poskuša tričlena tipologija, ki v literarnem ustvarjanju razpozna troje tipov klasične, veristične in hermetične literature, na znotraj razčleniti tako, da odkriva v nji vzporeden obstoj vseh mogočih tipoloških modelov.¹⁸ Iz te perspektive se odpira nekaj nastavkov za primerjavo med postmodernizmom in modernizmom. Osrednji modernisti se s svojimi zreli deli gibljejo večidel med klasičnim in hermetičnim tipom literature: Proustovi romani, Joyceov Umetnikov mladostni portret in Ulikses, Gospa Dalloway in K svetilniku Virginije Woolf, Kafkovi romani in zgodbe povezujejo metafizične probleme modernizma z orisom empirične resničnosti tudi v njenih najbolj vsakdanjih oblikah, kar bi smeli imeti za značilnost klasičnega pripovedništva, ki se giblje med skrajnostmi zgolj verističnega ali hermetičnega pisateljstva. Nasprotno so številna modernistična besedila – Joycevo Finnegansko bdenje, Valovi Woolfove, Eliotova Pusta dežela, Musilov Mož brez posebnosti, Vergilova smrt Hermanna Brocha, romani Nathalie Sarraute in drugo, bolj ali manj skrajni primer hermetične literature, saj v težko dostopni obdelavi ponazarjajo zapletena stanja zavesti, pogosto brez ozira na njihovo koherentnost in zvezo z empirično resničnostjo. V postmodernizmu je sicer mogoče razločevati podobne tipološke ravni, vendar so drugače postavljene. Razlog je ta, da postmodernizem, ki se opira bolj na predhodno literarno tradicijo kot na avtorjevo življenjsko izkustvo, empirične resničnosti, na katero naj bi se neposredno nanašal, pravzaprav ne pozna, ampak jo sprejema prek »intertekstualnosti«. Zato v njem ne more biti mesta za izrazito veristična besedila, ki bi bila mimetična podoba doživete stvarnosti, kot jo kaže vsakdanje izkustvo. Ker pa je iz svojih besedil izključil tudi vse metafizične podlage, se zdi, kot da je v postmodernizmu vprašljiva tudi možnost prave klasike in hermetizma, saj je pogoj za klasiko ta, da se empirična stvarnost v nji poveže z bistvenimi metafizičnimi, socialnopolitičnimi in moralnimi vprašanji dobe, medtem ko se v hermetičnih delih ta vprašanja kažejo bralcu v težko dostopnih podobah, abstraktno in očiščeno sleherne empirije. Možnost za tipološko razčlenitev postmodernizma na teh ravneh se pokaže šele z upoštevanjem dejstva, da vsakdanje empirično resničnost nadomeščajo v postmodernizmu nizki, trivialni žanri. Veristično različico postmodernizma bi torej smeli videti v besedilih, ki se neposredno opirajo na popularne, množične žanre, kot na primer Ecovo Ime rože, Fowlesovi romani in novele, Ljubezen v času kolere Garcíe Már-

¹⁸ Gl. op. 16.

queza ali Robbe-Grilletov Djinn, pa tudi Blatnikove Plamenice in solze. Za klasična bi lahko veljala tista postmodernistična dela, v katerih se snovi in oblike popularnih žanrov prepletajo z razmeroma zapletenimi idejami postmodernističnega nihilizma, vendar tako, da dobijo kolikor toliko otipljivo podobo; mednje je mogoče prišteti večino Borgesovih zgodb, Calvinov roman *Če neke zimske noči* popotnik, Cooverjeve zgodbe, Nabokova roman *Ada ali strast*, Puigov *Poljub ženske pajka*, *Sto let samote* Garcíe Márqueza in tudi *Terro nostro* Carlosa Fuentes. Končno je pa v postmodernizmu mogoče odkriti tudi hermetično različico, ki je sofisticirana, od popularne literature čimbolj odmaknjena, zato pa manieristična in esteticistična – primer zanjo so Calvinova *Nevidna mesta*, Ecovo Foucaultovo nihalo, zgodbe Igorja Bratoža, Barthova kratka proza, *Bledi ogenj* Nabokova in še druga dela.

Posebna oblika tipološke razvrstitve postmodernističnih besedil je tipologija njegovih nacionalnih različic. Ta ni ahistorična, saj odkriva v postmodernizmu posebne poteze, ki so posledica zgodovinskega razvoja posameznih literatur, njihovega specifičnega sestava in tradicij. S tega stališča se zdi naravno, da se postmodernistična smer v angleški literaturi oblikuje drugače kot v ameriški, francoska je različna od nemške ali italijanske, spet drugačen je postmodernizem v latinskoameriških literaturah in ne nazadnje v slovanskih, tudi slovenski. Različna je ne le njihova motivna, tematska in formalna sestava, ampak tudi razvoj, zaporedje faz, razmerje do starejših ali sočasnih literarnih tokov.

Za severnoameriški postmodernizem – v okvirih t. i. ameriške metafikcije, pa tudi zunaj nje – je značilna sorazmerna zgodnost, pa tudi povezanost s poznim modernizmom in avantgardizmom; od tod nagnjenost k inovacijam in eksperimentiranju, odprtost za vplive novega romana, dekonstrukcije, strukturalizma in poststrukturalizma, močna hermetičnost, nenavezanost na ameriško tradicijo, pač pa usmerjenost k trivialnim žanrom, tudi k predelavam modernističnih vzorcev in oblik. Nasprotno je angleški postmodernizem, če poleg Fowlesa ali Barnesa prištejemo vanj še Anthonyja Burgessa, Williama Goldinga, Kingsleyja Amisa, Salmana Rushdieja ali Angelo Carter, bolj konvencionalen in zmeren, močnejše oprt na angleško pripovedno tradicijo iz obdobja predromantike, romantike in viktorijanskega romana; od tod njegova večja verističnost in klasičnost, medtem ko je hermetičnosti v njem manj. Za postmodernistično pripovedništvo v Kanadi, ki ga je L. Hutcheon povezala z imeni Leonarda Cohena, Timothyja Findleyja, Josefa Škvoreckega, Margaret Atwood in drugih, se zdi tipična oprtost na realizem, tudi na zglede magičnega realizma, uporaba neliterarnih zvrsti in nizkih popularnih žanrov. V italijanski literaturi naj bi postmodernistično pripovedništvo po razvrstitvi JoAnn Cannon v knjigi *Postmodern Italian Fiction* (1989) predstavljali predvsem Calvino, Eco, Leonardo Sciascia in Luigi Malerba;¹⁹ v skladu s tem bi za italijansko različico postmodernizma moralo ob-

veljati, da je kot vse prejšnje smeri italijanske literature razmeroma zaprta za zunanje vplive, sledeč utrjeni domači tradiciji, ki sega v srednji vek, renesanso, barok in tudi v zgodovinsko prozo 19. stoletja. Francoski postmodernizem, h kateremu je A. Kibedi Varga prišel zlasti Roberta Pingeta, Georgesa Pereca in Michela Tourniera, se je razvijal v senci novega romana ali celo iz njega izšel; v svoji zreli fazi, ki jo reprezentira Robbe-Grilletov *Djinn*, se je naslonil na obrazce trivialne literature, vendar jih je kombiniral z občutkom za stroge, racionalne in simetrične forme, kar je nedvomno dediščina francoskega klasicizma. Obseg postmodernizma na jezikovnem področju Nemčije, Avstrije in Švice sicer ni gotov, saj po sodbi P. M. Lützelera v zborniku *Spätmoderne und Postmoderne* (1991) celo Botho Strauss in Peter Handke, ki po mnenju mednarodne literarne vede najbolj predstavljata nemški postmodernizem, spadata še v pozno modernost;²⁰ vendar je vsaj ob Süskindovih delih mogoče ugotavljati, da se nemški literarni postmodernizem ne le vsebinsko, ampak tudi oblikovno ravna po nemških literarnih tradicijah, ki segajo od Heinricha Kleista in E. T. A. Hoffmanna do Kafke. Za postmodernizem v latinskoameriških literaturah je seveda odločilno, da nastaja iz podlag magičnega realizma s številnimi vplivi evropskega in ameriškega modernizma, ki se povezujejo z obujanjem prvotne indijske kulture; temu se zlasti v Borgesovi prozi pridružujejo številne sestavine evropske in ameriške romantike oziroma postromantike 19. stoletja. Rezultat takšnega spajanja je močno postrealističen značaj večjega dela tega postmodernizma, zlasti izpod peresa levo usmerjenih avtorjev; izjema je Borges, ki je prav zato najbolj kozmopolitski in čist primer latinskoameriškega postmodernizma.

Posebnosti postmodernizma v slovanskih literaturah doslej kljub posameznim poskusom niso bile natančneje raziskane, tako da sam pojem v razvoju ruske, poljske ali češke književnosti še ni našel trdnega mesta. Wladimir Krysinski je v razpravi *Metafictional Structures in Slavic Literatures: towards an Archeology of Metafiction*, objavljeni v zborniku *Postmodern Fiction in Europe and the Americas* (1988), raziskoval položaj metafikcije v teh literaturah, predvsem v delih Milana Kundere, Mihaila Bulgakova in Danila Kiša;²¹ vendar je prišel do začasnega sklepa, da ne gre za postmodernizem in da metafikcija tej tradiciji ne ustreza. V južnoslovanskih književnostih je mogoče odkrivati postmodernistične poteze prek Borgesovega vpliva. Ta je opazen tako v hrvaški kot v srbski od šestdesetih

¹⁹ JoAnn CANNON: *Postmodern Italian Fiction: the Crisis of Reason in Calvino, Eco, Sciascia, Malerba* (London, Toronto, 1989).

²⁰ *Spätmoderne und Postmoderne. Beiträge zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, ur. Paul Michael Lützerer (Frankfurt na Majni, 1991).

²¹ *Postmodern Fiction in Europe and the Americas*, ur. Theo D'haen in Hans Bertens (Amsterdam, Antwerpen, 1988).

let naprej, vendar se prepleta še z drugimi tokovi. Srbski postmodernizem, ki ga predstavljajo prozna dela Danila Kiša (Grobnica za Borisa Davidoviča, Enciklopedija mrtvih), zlasti pa Milorada Pavića (Hazarski besednjak), je formalno sicer blizu Borgesu, hkrati pa močno politično, socialno in moralistično obarvan, pri Paviću podložen tudi z nacionalno problematiko. Vse to ga zbližuje z eksistencialističnimi ali postrealističnimi tokovi leve orientacije, kar pomeni, da ne gre za pristen postmodernizem, ampak za njegov delen, pretežno formalen prevzem.

Za slovenski postmodernizem je značilna vrsta potez, ki imajo izvir v splošnih značilnostih slovenskega literarnega razvoja in v njegovi polpretekli tradiciji, druge so pa določene z zgodovinskim časom po drugi svetovni vojni. Njegov razvoj je bil razmeroma pozen in ne preveč izrazit; kot že nekatere prejšnjih literarnih smeri, vključno z modernizmom, se ni razvil v zelo dosledni podobi, toda zato je dobil v slovenskem literarnem prostoru nekaj posebnih značilnosti. Med njimi je najbolj opazna ta, da je v njem razmeroma velik delež pripadel liriki, česar pri večini drugih literatur ni opaziti, kar pa je v skladu z veliko težo pesništva v vseh obdobjih slovenskega literarnega razvoja. Tudi obseg postmodernistične dramatike se zdi nad povprečjem v drugih literaturah. Prav zato je pripovedništvo manj reprezentativno, zlasti ker je vloga postmodernističnega romana od konca sedemdesetih do začetka devetdesetih let presenetljivo majhna, delež srednjedolge in kratke proze pa dosti večji (Drago Jančar, Branko Gradišnik, Andrej Blatnik, Igor Bratož in drugi). Pri nekaterih od postmodernističnih pripovednikov, pa tudi dramatikov je opazno nagibanje k eksistencializmu, zmernemu modernizmu ali postrealizmu, kar pa ni nič izjemnega tudi v primerjavi z drugimi postmodernizmi. Razvojna posebnost slovenskega je verjetno ta, da je potekal prek dveh zaporednih generacij, prve proti koncu sedemdesetih let, druge sredi osemdesetih. Prva je prinašala s sabo še izrazite ideološke, socialne, politične in moralne sestavine, kar je razložljivo z njenim položajem v razgibanem socialnopolitičnem dogajanju (Drago Jančar, Dimitrij Rupel, Branko Gradišnik). Nasprotno je literatura drugega vala v razvoju slovenskega postmodernizma ne le bolj kozmopolitska, ampak tudi v ideološkem pogledu nevtralna, s stališča evropskega in ameriškega postmodernizma torej čistejša in doslednejša različica nove literarne smeri.

SUMMARY

The present paper comes to the conclusion that postmodernism, just as other literary movements, developed a specific relationship among poetic categories, i.e., lyric, narrative or dramatic. While in modernism narrative prose and lyrical poetry developed evenly, with drama remaining in the background for a long time, it seems that in postmodernism narrative genres were prevailing over dramatic and lyric ones. This notion is supported by the fact that literary scholarship has not found reliable

criteria for determining the way in which postmodernist lyric differs from modernist and for defining the line between postmodernist drama and drama of earlier literary periods, including modernism. The paper attempts to suggest some possible solutions to the problem of how to make these distinctions, which are seemingly necessary for the explanation of postmodernism in Slovene literature. According to the previous studies, Slovene postmodernism thrived particularly in the lyric category.

The specific character of postmodernism is also revealed in the development of literary genres and forms. While a novel was a predominant genre of modernist narrative, postmodernism developed numerous forms of short narrative prose besides a novel. This specific feature prevailed in the development of Slovene postmodernism as well. In lyric styles the specifics of postmodernism are revealed in the revival of the sonnet, gazelle, elegy and other traditional forms, without the traditional spirit, but rather in form of parody, pastiche and palimpsest. Among genres of postmodernist drama, Slovene postmodernist literature (Milan Jesih, Ivo Svetina) includes a special variant of absurd drama and a new form of poetic drama, reviving proven dramaturgical patterns based in spiritual history (Geisteswissenschaft), which was essential to postmodernism.

Postmodernist literature can be internally analyzed with the aid of typological criteria. In the past, mostly ideological models were used to make the distinction between »progressive« and »conservative« postmodernism, but most of these explanations proved to be doubtful. The paper attempts to determine the extent to which the already known typologies can be used for ahistorical analyses of postmodernism. It comes to the conclusion that such an analysis could apply either Lotman's pair of »aesthetics of identity« and »aesthetics of opposition«, or Curtius' distinction of classicism and mannerism as well as a three-part typological system, which classifies postmodernist authors – including Slovene ones – into three basic typological groups: veristic, classical, and hermetic; an important factor of this typology is the postmodernist application of the trivial literature genres.

Finally, the paper shows that one of the major research goals is defining the national characteristics of postmodernist literature. An overview of American, English, French, Italian or Latin American literatures shows that in each of them postmodernism is based in specific literary tradition, which explains its national specifics. This also applies to Slovene postmodernism, which is characterized by the relatively important role that lyric and even drama played in it, and by the proliferation of short narrative prose rather than a novel.

NAGLAS IN POUDAREK V ANGLEŠČINI IN SLOVENŠČINI

Članek je predstavitev dela avtorjeve doktorske disertacije z naslovom Kontrastivna analiza angleške in slovenske stavčne intonacije. Obravnava stopnje naglašenosti v primerljivih besednih zvezah in skladenjskih zgradbah ter mesto jedra (težišča) v intonacijski enoti. Slednje je v tesni zvez z analizo intonacije, saj je jedro najpomembnejši in edini nujni del intonacijske enote. V angleščini je jedro praviloma na zadnji pomensko polni besedi v taki enoti, medtem ko je v slovenščini mnogo bolj pogosto pred njo. Avtor je največ tovrstnih razlik ugotovil v zgradbah z vprašalnici, nedoločnimi prislovi in zaimki, primerniki in presežniki pridevnikov ter prislovov, in v zgradbah z nikalnimi besednimi zvezami.

The article presents one part of the author's dissertation entitled »A Contrastive Analysis of English and Slovene Sentence Intonation«, i.e. degrees of stress in comparable grammatical phrases and other syntactic structures, as well as the place of the nuclear syllable (»the nucleus«) within the intonation group (»the word group«). The latter is closely related to intonation analysis, since the nucleus is the most important and the only obligatory element of a word group. While in English the nucleus is generally on the last lexical item of a word group, it is often in non-final position in Slovene. The main cases of this difference include structures with question words, indefinite adverbs and pronouns, comparatives and superlatives of adjectives and adverbs, and negative sentence forms.

V okviru doktorske disertacije z naslovom Kontrastivna analiza angleške in slovenske stavčne intonacije (Ljubljana, 1993) sem do neke mere preučil tudi vprašanje naglaševanja v enem in drugem jeziku. To samo po sebi sicer ne sodi na področje stavčne intonacije, je pa z njo posredno povezano z vidika mesta glavnega poudarka (»težišča« oziroma »jedra«) v intonacijski enoti, saj je prav jedro najpomembnejši segment take enote.

Izhodišče pri preučevanju naglasnih in poudarnih razlik v angleščini in slovenščini mi je bila ena redkih kontrastivnih študij s področja stavčne prozodije, tj. kontrastivna analiza angleške in madžarske stavčne prozodije L. Varge (1975). Najobsežnejši del te študije dokaj natančno obravnava vprašanje naglasa v posameznih primerljivih besednih zvezah oz. skladenjskih strukturah ter v povedih oz. intonacijskih enotah v enem in drugem jeziku, v drugem delu pa je krajša primerjava »nevtralnih intonacijskih vzorcev v najpomembnejših tipih povedi« (str. 93) v britanski in ameriški angleščini ter v madžarščini.

1 Stopnje naglašenosti v angleščini in slovenščini

L. Varga pri svoji primerjavi angleških in madžarskih besednih ter skladenjskih zvez v angleščini loči štiri stopnje naglašenosti zlogov.

Te bi v skladu z razlago tega pojma v prvem delu te naloge predstavili takole: (1) nenaglašeni zlogi so izgovorjeni z minimalno jakostjo, s stališča poslušalca torej najmanj glasni, obenem pa najkrajši; v angleščini poleg tega v takih zlogih prevladujejo tako imenovani »šibki« (kratki srednji ali osredinjeni) samoglasniki (»centralized, reduced quality«); (2) zlogi s terciarnim naglasom, ki vselej vsebujejo enega od »krepkih« samoglasnikov (»full vowel quality«) in ki so nekoliko glasnejši ter daljši kot nenaglašeni zlogi; niso pa tonsko izraziti, torej nikoli ne vzpostavijo tonskega poteka oz. tonske višine pred jedrom; (3) zlogi s sekundarnim naglasom, s krepkim samoglasnikom, ki so izrazito glasnejši in daljši kot nenaglašeni zlogi, obenem pa tonsko izraziti, kadar stojijo pred primarnim naglasom (tj. jedrom), vendar tonsko neizraziti za njim, ker le nadaljujejo izbrani tonški potek, ki se začne na jedru; (4) zlogi s primarnim naglasom, ki so v primerjavi s predhodnimi tonsko še bolj izraziti in edini, ki lahko sami tvorijo ali vzpostavijo celoten tonški potek intonacijske enote.

Taka razlaga naglašenosti je skoraj povsem v skladu z O'Connorjevimi-Arnoldovimi (1973) in Cruttendenovimi (1986) pristopom do te problematike, omeniti pa velja razliko med »poudarjenimi« (sekundarno naglašeni) zlogi, ki so tonsko izraziti in ostalimi naglašeni zlogi med prvo poudarjeno besedo in jedrom v intonacijski enoti. Varga podobno kot O'Connor in Arnold vse te uvršča v isti tip naglašanih zlogov, za jedrom pa očitno razlikuje »tonsko neizrazite« sekundarno in terciarno naglašene zloge.

Sam imam za poudarjene (sekundarno naglašene) le tiste nejedrne zloge, ki so v intonacijski enoti (oz. besedni zvezi, ki tako enoto lahko tvori) tonsko izraziti in naglašeni, tak pa je pri osnovnih tipih tonskega poteka glave praviloma samo njen prvi naglašeni zlog, medtem ko so vsi drugi naglašeni zlogi pred jedrom in za njim tonsko neizraziti, ker se podredijo izbranemu tonskemu poteku glave ali jedra in jih imam zato za nepoudarjene (terciarno naglašene).

V skladu s tem je v mojem prikazu naglašenosti angleških zvez poleg jedra s primarnim poudarkom (»p«) lahko sekundarno naglašen (»s«) samo en zlog pred jedrom, vsi drugi zlogi pred jedrom in vsi zlogi za njim pa imajo lahko le terciarni naglas (»t«). Poleg tega je treba upoštevati, da obstoj »krepkega samoglasnika« v določenem zlogu ne zadošča zgoraj navedenim merilom uvrstitve med terciarno naglašene zloge, tako kot obstoj »šibkega« samoglasnika (razen v primeru kratkega srednjega samoglasnika) ne zadošča za uvrstitev zloga med nenaglašene. Zdi se, da Varga pri določanju terciarnega naglasa tega ni vselej upošteval in zato npr. vidi razliko v stopnji naglašenosti pri naslednjih zgledih: *.your "daughter (=*

terciarni + primarni naglas), *his "window* (= nenaglašen zlog + primarni naglas), *"loves .you* (p+t), *"heard them* (p+n). S tem pa izenači stopnjo naglašenosti npr. naslednjih zgledov: *"loves .you* (p+t), *"felt .something* (p+t).

V nasprotju s tem imam vse osebne zaimke v zgoraj navedenih zvezah za nenaglašene, navedeni nedoločni zaimke pa za terciarno naglašen. Moj prikaz naglašenosti besednih zvez v angleščini se zato od prikaza pri Vargi nekoliko razlikuje.

Ker je O'Connorjev in Arnoldov model delitve intonacijske enote na izhodišče, glavo, jedro in rep po mojem mnenju združljiv z notranjo zgradbo intonacijske enote v slovenščini, lahko tako pojmovanje različnih stopenj naglašenosti uporabimo pri vzporejanju naglasnih tipov v enem in drugem jeziku.

Naglas je označen z naslednjimi znaki in kraticami: *primarni naglas* (") (*p*), *sekundarni naglas* (˘) (*s*), *terciarni naglas* (.) (*t*), *nenaglašeni zlogi* (*brez znaka*) (*n*).

V slovenščini J. Toporišič sicer prav tako loči štiri stopnje naglašenosti, namreč nenaglašenost, oslABLJENO naglašenost, naglašenost in poudarjenost (Toporišič, 1984: 445), vendar te stopnje ne sovpadajo v celoti z zgoraj navedenimi. Toporišič namreč loči med naglašenostjo in poudarjenostjo težišča (pri meni primarni naglas z različnimi tonskimi poteki), sam pa imam kot oslABLJENO naglašenost dve stopnji naglasa, namreč sekundarni in terciarni naglas. Slednje lahko ponazorimo s primerom iz Toporišičeve slovnice (1984: 446) *tovarišica profesor*. Po Toporišiču je prvi del te zveze lahko oslABLJENO naglašen ali nenaglašen, sam pa tu ločim med sekundarnim in terciarnim naglasom ter nenaglašenostjo, torej: *tovarišica pro"fesor*, *tovarišica pro"fesor* in npr. *naš pro"fesor*.

2 Primerljivost angleških in slovenskih besednih in skladenjskih zvez z vidika preučevanja stopnje naglašenosti

Medtem ko glavne tipe povedi v angleščini (izjave, vprašanja, pozive in vzklike) večinoma lahko vzporejamo s slovenskimi ustreznici, moramo na ravni besednih in skladenjskih zvez upoštevati, da določene zveze niso skupne obema jezikom in so zato lahko le delno primerljive ali povsem neprimerljive z vidika stopnje naglašenosti in mesta glavnega poudarka. Varga v zvezi s tem postavlja tri merila primerljivosti dveh jezikov, namreč (str. 10): a) prevedljivost določene zveze iz enega v drug jezik, b) pripadnost jedra zveze (»headword«) isti besedni vrsti v obeh jezikih, c) pripadnost vseh besed zveze besednim vrstam, ki obstajajo v obeh jezikih.

Medtem ko prvo merilo po mojem vodi v zmotno domnevo, da lahko primerjamo le pomensko enakovredne besedne in skladenjske zveze (oziroma intonacij-

ske enote), se zdi zelo pomemben neki drug dejavnik, ki ga Varga ne omenja, namreč število zlogov posameznih sestavin zveze (oz. intonacijske enote), saj le-to lahko v veliki meri vpliva na stopnjo naglašenosti v enem ali drugem jeziku. Kar zadeva tretje merilo, lahko rečemo, da npr. odsotnost nedoločnega in določnega člena v slovenščini ne ovira primerjave naglašenosti angleških besednih zvez s členom in ustreznih slovenskih besednih zvez, razen seveda v primeru enostavne zveze člen + samostalnik (v nadaljevanju »S«) ali pridevnik, ki ni primerljiva s slovenščino.

3 Primerjava naglasnih vzorcev besednih in skladenjskih zvez

V nadaljevanju navajam primerljive besedne in skladenjske zveze, tako tiste, pri katerih v naglasnih vzorcih enega in drugega jezika ni razlik, kot tiste, pri katerih razlike lahko ugotovimo glede na stopnjo naglašenosti posameznih sestavin ali glede na mesto glavnega poudarka. Angleški zgledi (razen tistih, ki so označeni z * in so moji), so vzeti iz študije L. Varge (1975: 29–73), slovenski zgledi in zgledi s ponazoritvijo rabe besednih zvez v angleških ter slovenskih povedih so moji. Navedene naglasne vzorce velja razumeti kot »nevtralne« z vidika vpliva sobesedila, zaradi katerega bi ob upoštevanju izpostavitve »nove« informacije, izražanja nasprotja ipd. naglasni vzorci seveda lahko bili povsem drugačni.

3.1 Naglasni vzorci neglagolskih zvez

3.1.1 Neglagolske zveze s primarnim naglasom na zadnjem delu (v angleščini)

1. predlog + (člen) + S/zaimek

A (angleščina): n(+n)+p, t(+n)+p: * in the "house, bet .ween the "windows, for "those, * in .stead of "you

S (slovenščina): n+p, t+p: v "hiši, med "okni, za "tiste, na .mesto "tebe

Naglasni vzorec v angleščini in slovenščini je večinoma enak. V obeh jezikih so enozložni predlogi praviloma nenaglašeni, večzložni pa nenaglašeni ali naglašeni. V angleščini so ne glede na število zlogov pred nenaglašenimi zaimki lahko celo poudarjeni in tvorijo jedro intonacijske enote, kar je po mojem mnenju le posledica nenaglašenosti zaimka in ne »večje pomenske vloge« predlogov, kot to razlaga Varga (str. 46). Npr. (zgledi iz Kingdon, 1958: 200): *I for'got all a'bout it. – He'd like you to go "with him.* Tako pridemo do naglasnega vzorca p+n, kakršnega imamo tudi v slovenščini v »naveznih oblikah« osebnih zaimkov (izraz po Toporišič, 1984: 241), npr. *zate, predenj* itd., vendar je raba nekaterih takih oblik zelo redka v splošnem pogovornem jeziku. Slovenski enozložni predlogi s končnim polglasnikom se znotraj povedi praviloma izgovarjajo brez polglasnika

in torej ne tvorijo posebnega (nenaglašnega) zloga. V tem primeru angleške in slovenske besedne zveze niso povsem primerljive. Če so poudarjeni, se seveda izgovarjajo s polglasnikom, oziroma (v primeru predloga *v*) kot /u/, npr.: *ne na "VRTU*, *v "HIŠI / "NE na hiši (ne "NA hiši), "V hiši.*

2. kazalni pridevniški zaimek + S

A t+p, n+p: *.that "star, .these "people, that "star, these "people*

S s+p: *'tista "zvezda, 'ti lju"dje*

Razlika med jezikoma je še bolj očitna, če upoštevamo dejstvo, da je v angleščini kazalni pridevniški zaimek lahko povsem nenaglašen. V slovenščini je ta nenaglašen le kot določni člen, v zvezah pred pridevnikom (npr. *ta "pridni*). V korpusu kratkih dvogovorov, ki sem ga uporabil v svoji disertaciji za protistavno analizo angleške in slovenske intonacije, najdemo potrditev navedene razlike med jezikoma v naslednjem zgledu, z nenaglašenim *that* in naglašenim *tisti*:

A *I've 'just seen that 'new "musical.* – S *'Videl sem 'tisti 'novi "film.*

3. svojilni pridevniški zaimek + S

A n+p: **your "father, *your "sister*

S n+p,t+p: *tvoj "oče, .tvoj "oče, .tvoja "sestra*

V navedeni zvezi se v slovenščini zdi nenaglašeni zaimek povsem sprejemljiv le v primeru enozložnih oblik. V angleščini je dvožložna lahko samo oblika *our*, ki pa je kljub temu praviloma nenaglašena in fonetično obenem neprimerljiva npr. z *naša*. V korpusu imam samo zglede z enozložnim *moj*, ki sem ga v vseh uresničitvah ocenil kot nenaglašnega, npr.:

A *Have you seen my pencil anywhere?* – S *Si kje videla moj svinčnik?*

4. pridevnik + S (pozdravi)

A n+p: *good "morning*

S n+p,t+p,s+p: *dobro "jutro, .dobro "jutro, 'dobro "jutro*

Tudi v tem primeru zaradi dvožložnosti pridevnika v slovenščini ni popolne primerljivosti, lahko pa pri zgledih v korpusu ugotovimo, da je v slovenščini lahko enak naglasni vzorec kot v angleščini (v oklepaju je število uresničitvev v korpusu):

A *Good "morning.*

S *'Dobro "jutro. (44) .Dobro "jutro. (10) Dobro "jutro. (5)*

5. S + S (naziv + ime)

A n+p, t+p: *Mr "Smith, Saint "Stephen, *Queen "Ann / .Queen Ann, .Presi-*

dent "Kennedy, .Pope "Paul, * .Dr "Watson, .General "Lee

S t+p,s+p: gos.pod "Smith, .sveti "Štefan, kral'jica "Ana, pred'sednik "Kennedy, 'papež "Pavel, .dr "Watson, gene.ral "Lee

Varga za vse navedene nazive navaja terciarni naglas, medtem ko npr. Wellsov slovar (1990) predpisuje nenaglašeno *Mr* in *St* (z možno ošibitvijo dvoglasnika), pa tudi *Queen* v navedeni zvezi, toda z naglasom npr. v *Queen Elizabeth*. Tako kot angleški avtorji večkrat dopuščajo izbiro med terciarnim (oz. npr. pri Wellsovem označevanju naglasa sekundarnim) naglasom in nenaglašenostjo, se je v slovenščini pri nekaterih zgledih težko odločiti med sekundarnim in terciarnim naglasom, vsekakor pa so zgoraj navedeni zgledi v slovenščini praviloma naglašeni.

6. osebni zaimek + poudarni osebni zaimek

A n+p, t+p: *I my "self, I my "self* – S t+p, s+p: *'jaz "sam, 'jaz "sam*

Razliko lahko ugotovimo npr. v naslednjem zgledu:

A *You your "self .said so.* – S *'Vi "sami ste .to .rekli.*

7. (člen) + S/pridevnik/števnik + S

A(n)+s+p: *the 'yellow "house, 'two "books, 'John's "son*

S s+p: *ru'mena "hiša, 'dve "knjigi, 'Janezov "sin*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, vendar je v slovenščini v nekaterih primerih zveze pridevnik + samostalnik v nasprotju z angleščino jedro na pridevniku, kar posebej obravnavam v nadaljevanju pri zgledih iz dvogovorov (O'Connor, Arnold, 1973).

8. (člen) + S/pridevnik + S (krajevna lastna imena)

A s+p: *'North A "merica (Wells: 'South "Africa in South "Africa), the 'Soviet "Union, the Pa'cific "Ocean, the Medite'ranean "Sea, (Wells: 'Medite'ranean "Sea); 'New "York, 'Buckingham "Palace, 'Hyde' "Park, 'Oxford "Road, Pennsylv'ania "Avenue, 'Wilshire "Boulevard, 'Roosevelt "Square*

S s+p, p+t (nekatera): *'Severna A "merika, Sov'jetska "zveza, 'Tih'i "ocean, Sre-do'zemska "morje; "New .York, "Buckingham .Palace ("Buckingham'ska pa.lača), "Hyde .Park, "Oxford .Road, Pennsylv'ania .Avenue, 'Wilshire .Boulevard, "Roosevelt .Square ("Rooseveltov .trg)*

V zvezah z občimi imeni (*palača, park, cesta, avenija, trg* ipd.) se kaže vpliv izgovorjave slovenskih krajevnih imen, ki je praviloma z glavnim naglasom na prvem delu, npr. *"Stari .trg, "Celovška .cesta* ipd.).

9. S + S (ime in priimek)

A s+p: *'David "Hampton* – S s+p: *'Janez No"vak*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini.

10. S + poudarni osebni zaimек

A s+p: *'Mary her"self* – S s+p: *Ma'rija "sama*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, vendar je besedni red v slovenščini lahko obrnjen, z glavnim naglasom na samostalniku, npr. *'sam "kralj.*

11. prislov stopnjevitosti + pridevnik/deležnik/prislov

A s+p: *'awfully "dull, 'very "tired, 'quite "well, 'very "often*

S s+p: *'strašno dolgo"časen, ze'lo u"trujen, 'dokaj "dobro, ze'lo po"gosto*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, vendar pri prislovih *zelo, strašno, grozno* ipd. v obeh jezikih, zlasti pa v slovenščini, lahko ugotovimo pogosto rabo vzorca p+t. Tudi v korpusu kratkih dvogovorov je v spodaj navedenem zgledu glavni poudarek na prislovu: *I'm DREADFULLY disappointed.*

Tudi pri uresničevanju slovenskega ustreznika prevladuje tak vzorec; primarni poudarek (jedro) je na besedi, napisani z velikimi črkami: *STRAŠNO sem razočaran.* (38) – *Strašno sem RAZOČARAN.* (9) – *STRAŠNO sem RAZOČARAN.* (10)

Posebej velja omeniti prislov *too* (*preveč*), pri katerem lahko bolj zanesljivo ugotovimo večjo verjetnost vzorca »s+p" v angleščini in »p+t" v slovenščini. Npr.: *I can't go. I'm too TIRED.* – *Ne morem iti. PREVEČ sem utrujen.*

12. MORE/MOST/LESS/LEAST (*bolj/najbolj, nadvse/manj/najmanj*) + pridevnik/deležnik/prislov

A s+p: *'more "tired, 'less "brightly, *'most "interesting*

S s+p: *'bolj u"trujen, 'manj "svetlo, nad'vse zani"mivo*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, toda v angleščini so stopnjevalni prislovi lahko nenaglašeni (Kingdon, 1958: 180), v slovenščini pa so njihovi ustrezniki pogosto pod primarnim naglasom, npr.: *The most ANNOYING .thing a .bout it / (was the delay.)*

'Najbolj .neprijetno je bilo TO, / (...)

It was 'most INTERESTING. – *Bi'lo je NADVSE zani .mivo.*

13. prislov pogostosti + pridevnik/prislov

A s+p: *'often "true, *'never "completely, 'always "late*

S s+p: *po'gosto "res, ni'koli po "polnoma, 'vedno "pozno*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini.

14. NOT (ne) + S/zaimек/pridevnik/števnik/prislov/deležnik

A s+p: 'not a "lawyer, 'not "this, 'not "his, 'not "her, 'not "pleasant, 'not "seven, 'not "well, 'not "often, 'not "there, 'not "now, 'not "out, 'not "covered

S p+t: "ne .pravnik, "ne .ta, "ne .njegov, "ne .ona, "ne .prijetno, "ne .sedem, "ne .dobro, "ne .pogosto, "ne .tam, "ne .sedaj, "ne .ven, "ne .pokrit

Naglašenost navedenih zgledov si je težko predstavljati brez sobesedila, zato navajam nekaj angleških povedi in slovenskih ustreznikov:

I'm not a LAWYER, but I know this is illegal. NISEM pravnik, a vem, da je to nezakonito.

Not so FAST, please. – NE tako hitro, prosim.

He's not HERE. He must be at home. – NI ga tu. Najbrž je doma.

I'll tell him. But not NOW. – Povedal mu bom, a NE zdaj.

Razlika se ohrani tudi v primeru izražanja nasprotja, npr.: *Not SEVEN, six pounds. – NE sedem, šest funtov.*

He comes round from time to time, but not very OFTEN.

Pride včasih, a NE prav pogosto.

Tako kot v tej, tudi v drugih, v nadaljevanju navedenih besednih zvezah z nikalnico lahko ugotovimo, da je v slovenščini praviloma glavni naglas na nikalnici, v angleščini pa za njo.

15. vprašalni prislov/vprašalni pridevniški zaimек + S/pridevnik/ prislov/ predlog

A s+p: 'how "long, 'what "time, 'which "train, 'how "often, 'where "from

S p+t: ka"ko .dolgo, ob ka"teri .uri, ka"teri .vlak, ka"ko po.gosto, (od "kod)

Zveza s predlogom ni primerljiva, ker je v angleščini predlog navadno za vprašalnim prislovom, v slovenščini pa vselej pred njim. Za podrobnejšo razlago zvez z vprašalnicami glej zvezo št. 41.

16. pridevnik + nedoločnik (to+infinitive)

A s+p: * im'portant to "know, 'difficult to "sing

S s+p, p+t: 'važno je "vedeti, tež "ko je .peti

Medtem ko je v angleščini glavni naglas praviloma na nedoločniku, se v slovenščini v nekaterih primerih zdi primernejši naglasni vzorec p+t, v nekaterih isti kot v angleščini, v nekaterih pa se oba zdita enako sprejemljiva, npr.:

It's difficult to SING in front of all these people.

TEŽKO je peti pred tolikimi ljudmi.

It's important to PARTICIPATE. – Važno je SODELOVATI.

This is quite difficult to REMEMBER.

TEŽKO si je to zapomniti. Teško si je to ZAPOMNITI.

17. pridevnik/prislov (primernik) + THAN (kot) + S/zaimек/prislov

A s+n+p: *cleverer than "John, faster than "you, better than "mine*

S s+n+p, p+n+t: *pametnejši kot "Janez, hitrejši kot "ti, boljši kot "moj / "boljši kot .moj*

V slovenščini je pogosto ustrežnejši vzorec z glavnim naglasom na primerniku, npr.:

I still think his car is better than MINE.

Še vedno mislim, da je njegov avto BOLJŠI od mojega.

18. AS (tako) + pridevnik/prislov (osnovnik) + AS (kot) + S/zaimек/prislov

A n+s+n+p: *as clever as "you, as nicely as "yesterday*

S s+n+n+p: *ta'ko .pameten kot "ti, ta'ko le.po kot "včeraj*

Angleška zveza ni povsem primerljiva s slovensko zaradi dvožložnosti slovenskega *tako*, vendar je zanimiva zaradi naglasne podrejenosti pridevnika oz. prislova v slovenščini.

19. S/pridevnik/prislov + veznik + S/pridevnik/prislov

A s+n+p: *sons and "daughters, black and "blue, back and "forth*

S s+n+p: *si'novi in "hčere, črno in "modro, na'prej in na"zaj*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini.

3.1.2 Neglagolske zveze s primarnim naglasom na nezadnjem delu (v angleščini)

20. AND (in) + SO (tako) + ON (dalje, naprej)

A n+p+n: *and "so on – S t+n+p, n+t+p: .in tako "dalje, in ta .ko "dalje*

21. S/pridevnik/števnik + STREET (ulica) (imena ulic)

A p+t: *"Bond .Street, "Bond Street, "Sixteenth .Street*

S p+t: *Ša"ranovičeva .ulica*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z možnostjo nenaglašenosti samostalnika *street* v angleščini, zlasti za enožložnim imenom.

22. predlog + osebni zaimек

A p+n: *be"tween us, a"mong them, a"bove you, be"hind it*

S n+p: *med "nama, med "njimi, nad "tabo, za "njim*

Glej razlago pri 1. zvezi.

3.2 Naglasni vzorci glagolskih zvez

3.2.1 Glagolske zveze s primarnim naglasom na zadnjem delu (v angleščini)

23. glagol BE (biti) + S/zaimek/pridevnik/deležnik/prislov

A n+p: *is a "soldier, is "that, are "mine, is "me, was "nice, were "written, are "well, is "here, was "yesterday*

S n+p, t+p: *je vo "jak, je "tisto, so "moji, sem "jaz, je bi.lo/bilo le "po, so bi.li/bili na "pisani, so "zdravi, je "tu, je bi.lo/bilo "včeraj*

V slovenščini je glagol v večzložni obliki lahko naglašen, toda v hitrejšem tempu govornega jezika navadno nenaglašen (primerjaj npr. knjižno *Mama je bila bolna* in pogovorno *Mama j' b'la bol(a)na*). V angleščini je glagolska oblika praviloma nenaglašena ne glede na število zlogov (npr. v *would have been nice*). V korpusu sem pri zgledu št. 57a vse uresničitve glagolske oblike *bilo* ocenil kot naglašene, pri zgledu 72b pa kot nenaglašene. Kolikor se je mogoče zanesti na to oceno, bi lahko sklepali, da je naglašenost v tem primeru, tako kot sicer zelo pogosto v angleščini, odvisna od razvrstitve stavčnega naglasa v celotni intonacijski enoti, tj. od števila nenaglašanih zlogov pred in/ali za obravnavano glagolsko obliko:

57a *Ti je bi.lo lePO?* – 72b *Ver'jetno bi bilo BOLJ .pametno (...)*

24. (naklonski) pomožni glagol + glagol

A n+p: *will "write, must "go, can "sleep, has "left*

S n+p, t+p, s+p: *bo "pisal, .bodo "pisali, 'moram "iti, lah'ko "spimo, je od"šel*

V slovenščini moramo ločiti med pomožnikom *biti*, za katerega velja isto kot v predhodni zvezi, in naklonskimi glagoli, ki so v slovenščini praviloma naglašeni, seveda pa v nasprotju z angleščino (razen v neknjižnem pogovornem jeziku) dvozložni. Za pomožnik *biti* lahko navedem zgled iz kratkih dvogovorov, večinoma z nenaglašeno obliko *bova*:

Bova 'šla že DANES? (50); *'Bova .šla že DANES?* (3); *'Bova šla že DANES?* (4)

25. osebni zaimek <osebek> + (modalni) pom. glagol

A n+p: *he "can, they "were* – S s+p: (*'on*) *lah"ko, 'oni so bi"li/bi"li so*

Upoštevati je treba dejstvo, da v angleščini osebne zaimke v vlogi osebkov praviloma ne izpuščamo (razen v neformalnem pogovornem jeziku, kjer lahko izpustimo *I* npr. v *Guess you're right* ali *you* v vprašanjih kot *Think so?*), v

slovenščini pa ga praviloma lahko izpustimo, če nima kakšne posebne izrazne vloge in je tedaj praviloma poudarjen, npr. v: *ON že ve, kaj je treba, saj mu to ni prvič.*

26. pom. glagol v nikalni obliki + glagol

A s+p: 'won't "write, 'can't con"tinue, 'needn't "wait

S p+t: *ne "bom .pisal, ne "morem nadalje.vati, "ni treba .čakati*

Prim. z zvezo št. 14. Zdi se, da je v slovenščini mesto glavnega poudarka v večji meri odvisno od sobesedila kot v angleščini. V določenih primerih je tako v slovenščini lahko tudi na glagolu, čeprav ne izražamo nasprotja. Primerjajmo naslednje zglede v enem in drugem jeziku (nasprotje je izraženo le v drugem zgledu):

I can't CONTINUE. I'm too tired. – Ne MOREM nadaljevati. Preveč sem utrujen.

You mustn't TELL him. But you can SHOW it to him.

Ne smeš mu POVEDATI. Lahko pa mu jo/ga POKAŽEŠ.

OK then. So we won't GO. – Prav. Pa ne bomo ŠLI.

Razen v primeru prenosa jedra pri določenih tonskih potekih, o čemer bo govor v nadaljevanju, je v angleščini glavni naglas na pomožniku samo pri ponovitvi glavnega glagola, ki ga v takem primeru sicer navadno izpustimo, npr.:

A: *Will you TELL him? B: No, I WON'T (tell him.)*

Pri zgledih v korpusu lahko primerjamo naslednjega:

She didn't REPLY.

NI mi odgovorila. (37); Ni mi ODGOVORILA. (15); NI mi ODGOVORILA. (8)

27. prislov pogostosti + glagol

A s+p: 'never con"tinues, 'often "helps

S s+p,p+t: *ni "koli ne nadal"juje, ni "koli ne nadal.juje, po"gosto po"maga, po"gosto po.maga*

V slovenščini je mesto glavnega naglasa pogosto na prislovu, zlasti z absolutnima *vedno* in *nikoli*, pa tudi npr. s *pogosto* in *redko*; primerjaj npr.:

She sometimes/never/seldom GREETs me.

Včasih me POZDRAVI.; NIKOLI me ne pozdravi.; REDKO/POGOSTO me pozdravi. *He's often/always LATE. – Pogosto ZAMUDI.; VEDNO zamudi.*

28. glagol + prislov kraja/časa

Zveza glagol + prislov načina ni primerljiva s slovenščino, ker je besedni vrstni red praviloma obrnjen, npr.: *She sings BEAUTIFULLY. – LEPO poje.;* sicer

pa je v obeh jezikih glavni naglas na prislovu.

A s+p: *'sitting out"side, 'went "home, 'played "yesterday (?)*

S s+p, p+t (obrnjen besedni red): *je se'del "zunaj, je 'šel do"mov, "včeraj je ig.ral (?)*

Podobno kot v primeru prislova načina je v slovenščini prislov kraja ali časa pogosto pred glagolom, kjer praviloma ohrani glavni naglas. Navedeni vzorec kaže na problematičnost obravnave naglašnosti »nevtralnih«, od sobesedila ločenih besednih zvez in obenem izenačevanja naglašnosti različnih tipov (npr. samostalniških in zaimenskih) prislovov kraja in časa. Brez upoštevanja sobesedila namreč ne moremo najti razlage, zakaj naj bi v primeru zveze glagol + prislov časa »nevtralni« vzorec imel glavni naglas na prislovu in ne na glagolu; slednji vzorec najdemo pri Vargi le kot izjemo, v zvezi s prislovi kraja in časa *here, there, now, yet*, npr.: *"plays .there, is "writing .now, 'hasn't "written .yet.*

Res je, da bi glavni naglas na prislovu v navedenih zgledih izražal nasprotje oziroma postavil v ospredje specifično obvestilo glede kraja ali časa dogajanja, npr.:

She plays THERE, and she sleeps HERE.

They are writing NOW, but they weren't WHEN I CAME.

Toda isto velja za druge prislove časa, npr.:

We played (football) YESTERDAY, not on WEDNESDAY.

Drugače je z naglašnostjo krajevnih prislovov. Spodnji zgled je npr. res lahko odgovor na vprašanje *Where did Peter go?*, toda lahko je tudi odgovor na najbolj splošno vprašanje, npr. *What's new?: Peter/He went HOME.*

»Nevtralnost« naglasnega vzorca je tu možna, ker sta obe obravnavani enoti (glagol in prislov) lahko »novo obvestilo«, medtem ko sta npr. prislova *here* in *there* nujno vezana na govorno situacijo in se bodisi nanašata na že omenjen ali znan kraj dogajanja, zaradi česar ne moreta biti poudarjena, ali pa sta izpostavljena kot specifično obvestilo in morata biti poudarjena. V enem in drugem primeru ju torej moramo uvrstiti v neki govorni položaj ali pa enostavno priznati možnost dveh naglasnih vzorcev. Z vidika primerjave med jezikoma pa je v zvezi s prislovom *there* treba omeniti, da je eden od slovenskih ustreznikov, namreč *tja*, lahko poudarjen tudi takrat, ko ni »izpostavljen« in se torej v tem primeru naglasna vzorca angleščine in slovenščine razlikujeta. Npr.:

I'll GO there / (and wait.) – Šel bom TJA / (in počakal.)

Prim. npr.: *I WAITED there / (but nobody came.) – ČAKAL sem tam, / (pa ni bilo nikogar.)*

29. glagol + predlog + (člen) + S

A s+n(+n)+p: *'works at a ho"tel, 'left for "London*

S s+n+p: *'dela v ho"telu, je od'šla v "London*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z možnostjo terciarnega naglasa na večzložnih predlogih v enem in/ali drugem jeziku, npr.:

* *'walking to.wards "town / je ho'dila proti "mestu*

* *'stayed in .spite of the "danger / je o'stal nav.kljub ne"varnosti*

30. glagol *be* (biti) + predlog (+ člen) + S

A n+n(+n)+p: *are on the "shelf, * is in "prison*

S n+n+p: *so na po"lici, je v za"poru*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z možnostjo terciarnega naglasa na dvozložnih oblikah glagola v slovenščini (npr. *je bila*).

31. nikalna oblika glagola *be* (biti) + predlog (+ člen) + S

A s+n(+n)+p: * *'aren't on the "table – S p+n+t: "niso na .mizi*

Prim. z zvezama št. 14 in 26. V slovenščini bi angleški vzorec izražal nasprotje oz. poseben poudarek na samostalniku, npr.: *Niso na MIZI, ampak v PREDALU.; Vem le to, da jih ni na MIZI. Ne vem pa, kje SO.*

V primeru prihodnjika je tudi v tej zvezi v slovenščini glavni naglas na pomožniku, npr.: *Jutri me ne BO doma. – I won't be at HOME tomorrow.*

32. nikalna obl. gl. *be* (biti) + S/zaimek/deležnik/prislov

A s+p: *'isn't my "father, 'isn't "there, 'wasn't "happy*

S p+t: *"ni moj .oče, "ni .tukaj, "ni bil .srečen*

Tako kot v primerih 14, 26 in 31, je tudi v tej zvezi v slovenščini glavni naglas praviloma na nikalnici oz. na glagolski obliki v primeru prihodnjika (*ne bom*). To delno potrjujejo tudi zgledi v korpusu kratkih dvogovorov, kjer v enem zgledu take uresničitve močno prevladujejo (24b), manj izrazito (oz. sploh ne v 41a, z dodatnim prislovom *tako*) pa v preostalih treh zgledih, pri katerih je med drugim verjetno treba upoštevati specifičnosti velelniške oblike. V teh zgledih je tudi veliko uresničitev z dvema jedroma:

16b *Don't be RIDICULOUS.*

Ne BODI smešen. (26); *Ne bodi SMEŠEN.* (23); *Ne BODI SMEŠEN.* (11)

24b *It's not BAD. – NI slaba.* (47); *Ni SLABA.* (13)

30b *Don't be too SURE.*

Ne BODI preveč prepričan. (23); *Ne bodi PREVEČ prepričan.* (3)

Ne bodi preveč PREPRIČAN. (18); *Ne BODI preveč PREPRIČAN.* (15)

41a *Don't be so NERVOUS.*

Ne BODI tako živčen. (9); *Ne bodi tako ŽIVČEN.* (28);

Ne *BODI* tako *ŽIVČEN*. (22)

Razlika med angleščino in slovenščino je bolj očitna npr. v naslednjih zgledih:
They're not in the ROOM. – *NI jih v sobi.* (Ali: *V sobi jih NI.*)

Although he had everything, he wasn't HAPPY.

Čeprav je imel vse, NI bil srečen.

33. (člen) + S/svojični ali kazalni zaimék + glagol

A (n)+s+p: *'dogs "bark, 'yours disa"ppearéd, 'that "helps*

S s+p: *'psi "lajajo, 'tvoj je iz"ginil, 'to po"maga*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini.

34. nedoločni zaimék + glagol

A s+p: *'somebody's "come, 'everybody "works, 'nobody's "left*

S s+p,p+t: *nek'do je pri"šel, 'vsi "delajo, "vsi .delajo, nih'če ni od"šel, nih"če ni od.šel*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, toda v primeru totalnih *vsi* in *nihče* je v slovenščini podobno kot v zvezi s prislovom (št. 27) glavni naglas lahko na zaimku. V korpusu opazimo to razliko pri zgledu 40a (z vmesnim naklonskim glagolom), ki bi bil v angleščini z nevtralnó naglašenostjo:

40a *Nobody can COME.* V slovenskem ustrezniku so naslednje uresničitve:
NIHČE ne more priti. (42); *Nihče ne more PRITI.* (8); *NIHČE ne more PRITI.* (9)

Primerjaj npr. tudi: *We'll all HELP you.* – *VSI ti bomo pomagali.*

35. glagol + (člen) + S <predmet, prislovno določilo>

A s+(n)+p: *'likes "girls, 'waited an "hour*

S s+(s)+p: *'rad ima "deklice, 'čakal je 'eno "uro*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z možnimi razlikami pri ustreznikih angleškega določnega ali nedoločnega člena.

36. glagol + nedoločnik (to+infinitive)

A s+(n)+p: *'came to "help, 'wanted to "work*

S s+(-)+p: *pri"šel je po"magat, 'hotel je "delati*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini.

37. glagol + veznik *and* (in) + glagol

A s+n+p: *'come and "go – S s+n+p: 'pridemo in "gremo*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z večjo verjetnostjo delitve zveze na dve intonacijski enoti v slovenščini (npr.: *Pridemo / in gremo*).

38. glagol + S <predmet> + S/pridevnik <povedkov prilastek>

A s+t+p: *e'lected 'John "president, 'painted the 'door "white*

S s+t+p: *'Janeza so izvo'lili za pred"sednika, 'sobo je po'barval "belo*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, z drugačnim besednim vrstnim redom in možnostjo delitve na dve intonacijski enoti v slovenščini (npr. *Janeza / so izvolili za predsednika*).

39. pom. gl. v nikal. obliki + glagol + nedol. zaimek *any-*, (ni-)

A s+t+p,s+n+p: * *'doesn't .finish "anything, 'doesn't like "anybody,*
* *'won't ask "anyone*

S n+s+p,n+s+t+p: *ne kon'ča ni"česar, ne 'mara ni"kogar,*
ne 'bo .vprašal ni"kogar

Navedene razlike so posledica le delne primerljivosti zveze v enem in drugem jeziku. V slovenščini je bolj običajen tudi drugačen besedni vrstni red, z nedoločnim zaimkom v začetnem položaju (npr.: *Ničesar ne konča.*) in z glavnim naglasom še vedno na zaimku. Razliko med popolnim in delnim zanikanjem (npr. *nikogar : kogarkoli*) v angleščini izrazimo z intonacijo, v slovenščini pa z ustreznim besedjem in mestom jedra, npr.:

He doesn't read ANYTHING. (padajoča intonacija) – *Ne bere NIČESAR.*

He doesn't read ANYTHING. (padajoče-rastoča intonacija) – *Ne BERE kar-koli.*

40. THERE + 3.oseba gl. *BE* (biti) + *NO* (»ni«) + S

A n+n+s+p: * *there was 'no "wine, there is 'no "truth*

S s+p,p+t: *'ni bilo "vina, 'ni res"nice, "ni res.nice*

Tako kot pri drugih zvezah z nikalnimi oblikami, je tudi pri tej v slovenščini glavni naglas pogosto na nikalnici oz. na pomožnem glagolu *bo*.

Primerjaj npr.:

There's no PROBLEM. We can walk.

NI problema / Ni PROBLEMA. Lahko gremo peš.

There will be no HOLIDAYS this year. – Letos ne BO počitnic.

41. vprašalni zaimek <osebek> (+ pomožni gl.) + glagol

A s(+n)+p: *'who has "come? 'who'll "help? 'who "knows?*

S p(+n)+t: *"kdo je pri.šel? "kdo bo po.magal? "kdo .ve?*

Pomembna razlika med angleščino in slovenščino, ki jo v disertaciji obravnavam v poglavju o slovenski intonaciji. Zanimivo je, da je v slovenščini mesto glavnega naglasa lahko pomensko razločevalno v smislu razlikovanja med

dopolnjevalnimi in odločevalnimi vprašanji, ne glede na tonski potek, ki je lahko padajoč ali rastoč, tako npr.: *Kdo "ve?" (= Ali kdo ve?)* Omeniti velja tudi, da je v primeru (pogoste) rabe dodatnega člena *in* ali *pa* glavni naglas pri dopolnjevalnih vprašanjih na glagolu, torej tam, kjer je praviloma tudi v angleščini, npr.: *Kdo pa je PRIŠEL? Kdo pa bo POMAGAL?* V tem primeru je glavni naglas na vprašalnici lahko le v vlogi izražanja nasprotja; v angleščini je tedaj glavni naglas na obstoječem ali dodanem pomožnem glagolu, kar je mogoče tudi v slovenščini, vendar slovenski različici pomensko nista povsem enakovredni, npr.:

KDO pa je prišel? / Kdo pa JE prišel? Who DID come, then?

KDO pa bo pomagal? / Kdo pa BO pomagal? Who IS going to help, then?

Isto razliko med jezikom (glavni naglas na vprašalnici v slovenščini, ne pa v angleščini) lahko ugotovimo tudi pri drugih zvezah, ki jih Varga ne navaja, najdemo pa jih nekaj v korpusu kratkih dvogovorov, npr.: *Who paid for the BEER?*

KDO je plačal pivo? (37); Kdo je PLAČAL pivo? (2)

Kdo je plačal PIVO? (12); KDO je plačal PIVO? (8)

Pričakovani vzorec prepričljivo prevladuje, postavlja pa se seveda vprašanje, kako razložiti pojavljanje drugih različic, predvsem kar visokega števila uresničitev vzorca, ki ga imamo v angleščini, tj. z glavnim naglasom na predmetu. Tudi v tem primeru se po mojem mnenju kaže problematičnost nedoločenosti položaja oziroma sobesedila, v katerem naj bi bila kaka poved uresničena, zaradi česar govorec (v danem primeru bralec dvogovora) zavestno ali podzavestno poved lahko uvrsti v tako ali drugače zamišljen si položaj ter v skladu s to odločitvijo postavi v ospredje ustrezni del sporočila ali vprašanja. V obravnavanem zgledu tako za govorce ni nujno najbolj pomembno **kdo** je kaj plačal, temveč **kdo** je tisti, ki je plačal *pivo* in ne npr. ostalo pijāčo. V tem pa je glavna razlika med »nevtralnim« vprašanjem, katerega naglasni vzorec skušamo določiti in na posamezne elemente »usmerjenimi« vprašanji, ki tak vzorec lahko spremenijo.

42. vprašalni zaimek/vprašalni prislov <predmet, prislovno določilo> + pomožni gl. + os. zaimek <osebik> (-) + glagol

A s+n+n+p: *'what will you "do?" 'why did he "leave?" 'where have they "met?*

S p+n+t: *"kaj boš naredil? za "kaj je odšel? "kje sta se .srečala?*

Enaka razlika kot v predhodni zvezi, le da je v tej v angleščini uporabljen tudi osebni zaimek, ki je v slovenščini navadno izpuščen. Tudi tu je v primeru rabe dodatnega člena *in* ali *pa* glavni naglas v slovenščini na glagolu, npr.: *In kaj boš NAREDIL?* (primerjaj *In KAJ boš naredil?*, ki v odvisnosti od sobesedila lahko pomeni npr. *Ničesar ne moreš narediti* ali npr. *Če tega ne boš naredil, kaj torej boš?* V slednjem primeru gre tako kot pri prejšnji zvezi za izražanje nasprotja, z

angleškimi ustreznikom *What WILL you do? / What ARE you going to do?*) Prim. še: *Zakaj pa je ODŠEL?*

Tudi v tej zvezi lahko v slovenščini z ozirom na mesto glavnega naglasa ločimo med obema tipoma vprašalnih povedi, npr.:

"*Kaj .hočete? ·Kaj "hočete? (= Ali kaj hočete?)*

V korpusu kratkih dvogovorov najdemo naslednje primerljive zglede z vprašalnimi prislovi:

Kako pa to VESŠ? (44)

KAKO pa to veš? (7); *Kako pa TO veš?* (3); *KAKO pa to VESŠ?* (1)

(Angleški ustreznik bi bil npr. *How do you KNOW this?*)

Why did he run AWAY?

ZAKAJ je zbežal? (35); *Zakaj je ZBEŽAL?* (11); *ZAKAJ je ZBEŽAL?* (5)

Where have you BEEN all this time?

KJE pa hodiš tako dolgo? (3); *Kje pa HODIŠ tako dolgo?* (46) *KJE pa HODIŠ tako dolgo?* (6); *KJE pa hodiš tako DOLGO?* (1) *Kje pa HODIŠ tako DOLGO?* (3)

43. vprašalni zaimек ali prislov <predmet, prislovno določilo> + pomožni gl. + S <osebek> + glagol

A s+n+t+p: *'what did .Peter "read? 'when will the .children a"rrive?*

S p+n+t+t: *"kaj je .Peter .bral? "kdaj bodo o.troci pri.šli?*

Enaka razlika kot pri predhodnih dveh zvezah.

3.2.2 Glagolske zveze s primarnim naglasom na nezadnjem delu (v angleščini)

44. glagol + osebni zaimек <osebek>

A p+n: * *"loves him, * "heard you*

S p+n(+t) (s pom. glag.): *"ljubi ga, "slišal vaju .je*

Enak naglasni vzorec v angleščini in slovenščini, s terciarnim naglasom na dodatnem pomožnem glagolu v slovenščini.

45. glagol (*HOPE, THINK, SUPPOSE* ipd.) + *NOT* (*da ne*)

A p+t: * *"hope .not – S s+n (da) + p: upam, da "ne*

Zveza je v slovenščini nekoliko drugačna zaradi dodatnega veznika *da*, sicer pa tudi v tem primeru z glavnim naglasom na nikalnici. Zveza glagol (*hope, think, suppose* ipd.) + *SO* se zdi že povsem neprimerljiva z ustrežno zvezo v slovenščini, kjer navadno uporabimo npr. *upam + da + pomožnik* ali *upam + da +*

res, z glavnim naglasom na koncu (v angleščini na glagolu).

46. vprašalni zaimek/prislov + gl. *be* (biti) + os. zaimek (-)

A s+p+n: *'how "are you? 'who "is it? – S p+n: ka"ko si? "kdo je?*

Zveza je v slovenščini praviloma brez osebne zaimka, sicer pa lahko ugotovimo isto razliko kot pri drugih zvezah z vprašalnimi zaimki in prislovi. S členkom dobimo enak naglasni vzorec kot v angleščini: *'Kdo pa "je?; 'Kje pa "so?*

47. glagol + predlog + osebni zaimek

A p+t+n, p+n+n: *"wrote a.bout you, * "waited for/.for her*

S p+n+t, p+t+n: *"pisal je o .tebi, "čakal je .nanjo*

Tako kot pri prejšnjih zvezah s predlogi je v angleščini predlog lahko pred zaimkom naglašen, v slovenščini pa je v tej zvezi praviloma naglašen zaimek, predlog pa le v "naveznih oblikah" osebnih zaimkov, npr. *nanjo*.

48. glagol *BE* (biti) + pridevnik <povedkovo dol.> + predlog + os.zaimek

A n+p+n+n, n+p+t+n: *is "good .for/for you, * is "mad a.bout her*

S n+p+n+t, n+p+t+n: *je "dobro za .tebe/.zate, je "nor .nanjo*

Enaka razlika kot pri prejšnji zvezi.

4 Mesto jedra v intonacijski enoti v angleščini in slovenščini

Mesto jedra v intonacijski enoti je seveda v tesni zvezi z razporeditvijo različnih stopenj naglasa, obravnavnih v predhodnem poglavju, saj je zlog s primarnim naglasom oz. poudarkom v določeni besedni zvezi, kadar taka zveza lahko obstaja kot samostojna intonacijska enota, hkrati jedro take enote. Zato je že iz prejšnjega poglavja razvidno, da v angleščini močno prevladuje končni položaj jedra, tj. primarni naglas na zadnji besedni enoti (samostalniku, pridevniku, prislovu ali glagolu). V nasprotju s tem lahko ugotovimo, da je v slovenščini v številnih besednih zvezah, zlasti v nikalnih in zaimenskih vprašalnih oblikah, glavni naglas pred zadnjo besedno enoto, npr. na vprašalnici ali nikalnici.

Da bi ugotovil, v kolikšni meri se zgoraj navedene medjezikovne razlike med naglasnimi vzorci v »nevtralnem«¹¹ rabljenih zvezah, predvsem razlike glede na mesto glavnega naglasa, ohranijo pri uresničevanju intonacijskih enot v vezanem besedilu (dvo govoru), torej v odvisnosti od sobesedila in v okviru bolj kompleksnih stavčnih zgradb, ter kakšne dodatne razlike še lahko nastopijo, sem ponovno pregledal 11 dvo govorov v knjigi O'Connorja in Arnolda ter primerjal vse primerljive intonacijske enote v angleščini z najverjetnejšo vzporednico (ali vzporednicami) v slovenščini.

V zvezi s tem velja ponovno omeniti, da slovenska inačica angleške intonacijske enote ni nujno najprimernejši prevod take enote, ker pri slednjem lahko povsem zanemarimo površinsko strukturo posameznih povedi, če to pripomore k naravnejšemu ali bolj natančnemu prevodu. Tak prevod pa praviloma ni več primerljiv z vidika preučevanja naglašenosti posameznih prvin intonacijskih enot v enem in drugem jeziku. Tudi sicer je v vezanem besedilu (predvsem zaradi specifičnosti angleške idiomatike, fraznih glagolov in besednega vrstnega reda) velik del intonacijskih enot v vezanem besedilu neprimerljiv s kolikor toliko sprejemljivimi ustrezniki v slovenščini. Če vzamemo za primer prvega od pregledanih dvogovorov, ki sestoji iz 34 intonacijskih enot, bi ocenil kot povsem neprimerljivo ali le delno primerljivo skoraj polovico (15) enot. Nekatere take enote sem kljub temu vključil med spodaj navedene primerjalne zglede, ker kažejo na pomensko razločevalnost mesta glavnega naglasa v angleščini, ki je v slovenščini ne moremo izraziti z istimi sredstvi, je pa kljub temu zanimiva tudi z vidika primerjave med enim in drugim jezikom.

Ugotovljene razlike glede na mesto glavnega naglasa sem razvrstil po posameznih tipih povedi oz. besednih vrst, pri katerih take razlike (lahko) nastopijo. Kot je razvidno iz nadaljevanja, gre v večini primerov za razlike, navedene v prejšnjem poglavju, pri drugih pa za naknadno ugotovljene razlike, ki sem jih skušal uvrstiti v splošnejše okvire stavčnih zgradb ali besednih zvez. Pri vsakem angleškem zgledu je navedeno, iz katerega dvogovora (1–11) je zgled vzet.

4.1 Dopolnjevalna vprašanja

(1) nezaznamovano (»nevtrarno«) mesto glavnega naglasa (ang.: jedro na zadnji leksikalni enoti; slov.: jedro na vprašalnici, razen v primeru rabe členka *in* ali *pa*):

Who's THAT? (2) – KDO je to? / Kdo pa je TO?

Why d'you ASK? (2) – ZAKAJ vprašaš? / Zakaj pa (me) SPRAŠUJEŠ?

What d'you MEAN, (mumbo jumbo)? (5) – KAKO to misliš, (lari fari)?

Eno od izjem lahko najdemo pri zgledu z vprašalnico *zakaj*; ne glede na rabo členka bi v slovenščini bilo mesto jedra na prislovu, torej tako kot v angleščini:

Well, why didn't you wait in the WAITING room? (6)

Zakaj (pa) nisi čakal v ČAKALNICI?

(2) zaznamovano mesto glavnega naglasa – izpostavitve glagola (ang.: jedro na pomožnem glagolu; slov.: jedro na vprašalnici):

Well, then why DID he cry off? (2) – ZAKAJ (pa) se je potem umaknil?

Well, what ARE they doing? (8) – No, (in) KAJ delajo?

V nekaterih primerih je v slovenščini (z dodatnim členkom) mesto jedra lahko na glagolu, torej na istem mestu kot v angleščini, npr.:

What IS there about Copenhagen (that makes you keep going back there?) (3)
KAJ je takšnega v Kobenhavnu (...)? / Kaj pa JE takšnega v Kobenhavnu (...)?

Poleg tega sta v slovenščini različici z jedrom na vprašalnici in na (pomožnem) glagolu lahko pomensko razločevalni. Tako lahko za spodnjo angleško poved navedemo dva ustreznika v slovenščini, ki v nasprotju z zgornjim zgledom nista zamenljiva. V oklepaju je ena od možnih pomenskih razlik med eno in drugo različico:

Who WILL help then? – KDO pa bo pomagal? (Če on ne bo pomagal, kdo bo?); Kdo pa BO pomagal? (On ne bo pomagal; ali sploh kdo bo?)

(3) Med zgledi v dvogovorih je še posebna zveza vprašalnice z *else*; slovenski ustreznik *še* je lahko jedro samo v odločevalnih vprašanjih (z drugačnim vrstnim redom kot v angleščini), ne pa v dopolnjevalnih vprašanjih:

Well what ELSE have you had to do? (10) – *KAJ pa si še moral delati?*
 Primerjaj: *Did they say anything ELSE?* – *So ŠE kaj rekli?*

4.2 Nikalne povedi (ang.: jedro desno od nikalnice, slov.: jedro na nikalnici)

Zgledi: *I'm not so SURE about that.* (3) – *NISEM tako prepričan (o tem).*

It's not very GOOD (...) (4) – *NI prav dober / NI preveč dober (...)*

Not NECESSARILY. (7) – *NE nujno. NI nujno. / Ni NUJNO.*

And you can't DO this (with a human voice.) (7) – *In tega ne MORETE narediti (...)*

It isn't so BAD (once you've got started). (9) – *NI tako hudo (...)*

Though it wouldn't have been so BAD (...) (10) – *Pa NE bi bilo tako hudo (...)*

V slovenščini je jedro praviloma na nikalnici tudi takrat, kadar je v angleščini na osebku; v vlogi osebkja je pogosto kazalni zaimek *that*, tonski potek v angleščini pa je navadno padajoče-rastoč, npr.:

THAT'S not difficult. (*That's .not .difficult.*) (7) – *To NI težko.*

THAT can't have been easy. (*That .can't have been .easy.*) (10) *To pa NI moglo biti lahko. / To pa najbrž NI bilo lahko.*

Zvezo med primarno naglašanim stavčnim členom v začetnem položaju in padajoče-rastočo intonacijo lahko ugotovimo tudi pri številnih drugih zgledih v knjigi. Kot bomo videli v nadaljevanju, so slovenski ustrezniki takih zgledov pogosto neprimerljivi z vidika mesta jedra v intonacijski enoti, ker v slovenščini pogosto ne moremo izraziti pomena takih enot z istimi jezikovnimi sredstvi, tj. s primerljivo stavčno zgradbo in intonacijo. V primeru zaimka *that* bi bil tak zgled npr.: *THAT'S interesting.* (*That's .interesting*)

Slovenski ustreznik bi imel po vsej verjetnosti tako ali drugačno padajočo intonacijo, pomensko praznemu, čeprav v angleščini primarno naglašenemu zaimku, pa bi se navadno lahko brez škode odrekli: (*To je pa*) ZANIMIVO.

4.3 Osebni zaimek v funkciji osebka (označeno mesto jedra – poseben poudarek na zaimku; ang.: jedro na zaimku, slov.: jedro na glagolu)

Zgledi: *"I saw it, / and quite enjoyed it (1) – Jaz pa sem jo VIDEL (...)*

Don't THEY play? (5) – Ali oni ne IGRAJO?

(Don't you?) / "I do. (11) – (Ne razumeš?) / Jaz pa RAZUMEM. / Jaz PA.

V angleščini je tudi v tem primeru najbolj tipična padajoče-rastoča intonacija, iz slovenskih ustreznikov pa je razvidno, da poudarjenost osebnega (podobno kot zgoraj navedenega kazalnega) zaimka v angleščini ni vselej v vlogi izražanja nasprotja (npr. *Ne ON, temveč JAZ*). V slovenščini bi le v slednjem primeru uporabili ustrezni primarno naglašeni zaimek, sicer pa pomen angleške povedi izrazimo z drugačnimi jezikovnimi sredstvi, npr.:

Oh, I'M not difficult to please. (8) – Meni pa RES ni težko ugoditi.

(Oh, of course, yes.) – "I remember (5) – ZDAJ se spomnim.

Oh, YOU know. (5) – No, SAJ veš.

4.4 Nedoločni zaimki in prislovi VSI, VSE, NIHČE, NIČ, VEDNO, NIKOLI (ang.: jedro za zaimkom ali prislovom, slov.: jedro na zaimku ali prislovu).

Zgledi v dvogovorih:

(I mean surely,) / if everybody knew who'd got WHAT, / (there was no point in playing the cards at all!) (5) – (...) če ste VSI vedeli kdo ima kaj, (...)

(A bad start) / which nothing can RETRIEVE. (6)

(...) ki ga NIČ ne more popraviti. / ki ga NI mogoče nadoknaditi.

So you see, we could never be QUITE sure of the lie of the cards (...) (5)

(Tako, vidiš,) / NIKOLI nismo mogli čisto zagotovo vedeti (...)

But I've always FOUND it / a very happy place. (3) A VEDNO se mi je zdel (...)

It's always the SAME. (9) – VEDNO je tako.; VEDNO je enako.

But they always HAVE been vulnerable. (11) – Saj so VEDNO bili ranljivi.

4.5 Primernik in presežnik (ang. jedro za primerjalnim MORE, MOST, slov. jedro na BOLJ, NAJBOLJ, NADVSE).

Zgleda: *(They seem to have a freshness of mind, / and a gaiety,) / that's most ATTRACTIVE. (3) – (...) / ki je NADVSE privlačna.*

What, more than USUAL? (10) – (Kako?) / BOLJ kot ponavadi?

4.6 Zveza *SERIOUSLY, REALLY + GLAGOL* (ang.: jedro na glagolu, slov.: jedro na prislovu *RES(NO)*).

Zgledi: *D'you seriously THINK / (English'll be a world language one day?)*
(4) *Ali RES misliš (...)*

You mean that really HAPPENS? (5) – Da se to RES dogaja?

Does it really MEAN / (that machines talk?) (7) – Ali to RES pomeni (...)

4.7 Zveza *PRIDEVNIK + SAMOSTALNIK*, kadar se samostalnik v tej zvezi, ki je v vlogi povedka, nanaša na samostalnik ali zaimek v vlogi osebka (ang.: jedro na samostalniku, slov.: jedro na pridevniku).

V dvogovorih najdemo en sam zgled, ki ponazarja dejstvo, da v slovenščini (povsem v skladu z diskurzno teorijo o »novih in znanih« obvestilih v besedilu) ne poudarimo tistega dela povedi, ki je (izrecna ali neizrecna) ponovitev predhodnega dela iste ali neke druge povedi, v angleščini pa v tem primeru očitno ni tako. V spodaj navedenem zgledu je tako govorcema seveda znano, da je Köbenhavn mesto, pa je kljub temu jedro na besedi *city*:

Is Copenhagen a gay CITY, would you say? – Je Köbenhavn po tvojem VESELO mesto?

Isto razliko lahko najdemo v naslednjih možnih zgledih:

He's a bright BOY. – On je PAMETEN fant.

China is a big COUNTRY. – Kitajska je VELIKA država.

That's an interesting BOOK. – To je ZANIMIVA knjiga.

V angleščini torej tudi tu očitno prevlada osnovno pravilo, po katerem je mesto naglasa v intonacijskih enotah z »nevtralno« toničnostjo na zadnji leksikalni enoti, v danem primeru torej na samostalniku. Na koncu bi zato veljalo posebej obravnavati tiste tipe intonacijskih enot z nevtralno (neoznačeno) toničnostjo, za katere to pravilo ne drži in jih (kolikor je mogoče) primerjati z ustreznimi tipi v slovenščini. Cruttenden (1986: 83–87) navaja tri take izjeme, namreč:

(1) povedi oz. intonacijske enote poročanja o nekem dogodku (»event« ali »presentation sentences«),

(2) povedi oz. intonacijske enote s prislovnim določilom v končnem položaju,

(3) povedi oz. intonacijske enote z zvezo pridevniški vprašalni zaimek + samostalnik v vlogi predmeta (»adjectival wh objects«).

Cruttenden ugotavlja, da gre pri povedih prvega tipa navadno za neprehodne glagole, ki označujejo, da se je nekaj »pojavi ali izgini«, ali da se je »zgodilo nekaj neprijetnega« (»(dis)appearance or misfortune«, str. 83). V slednjem primeru naj bi se osebek praviloma ne nanašal na osebo. Avtor navaja naslednje

zglede:

Watch out! That CHIMNEY'S falling down.

A WIND got up.

The MILKMAN called.

A CRIMINAL'S escaped.

The TRAIN'S run off the rails.

Brez težav lahko ugotovimo, da bi tudi v slovenskih ustreznikih takih povedi oz. podobnih zgledih jedro bilo na istem mestu, tj. na osebku, npr.:

DIMNIK pada!

VETER je začel pihati.

MLEKAR je prišel.

Neki ZLOČINEC je ušel.

VLAK je šel s proge.

Zaradi številnih možnosti zamenjave besednega vrstnega reda je v slovenščini poleg tega jedro praviloma na začetnem delu intonacijske enote tudi takrat, kadar ta ni v vlogi osebka, temveč predmeta ali prislovnega določila, npr.: *KOZAREC mu je vrgel v glavo. DOMOV so odšli.*

Mimogrede velja omeniti, da navedena zgleda ponazarjata splošno pravilo, da v slovenščini v primeru prenosa stavčnega člena, na katerem je jedro intonacijske enote, jedro ostane na tem členu. Zgornja zgleda bi torej bila: *V glavo mu je vrgel KOZAREC. Odšli so DOMOV.*

Drugi primer nekončnega položaja jedra v angleščini zadeva prislovna določila časa v končnem položaju in posamezna prislovna določila, ki v tem položaju nikoli niso poudarjena (Cruttenden navaja naslednja: *FORTUNATELY, INCIDENTALLY* in *PROBABLY*). Kar zadeva prva, sem že pri Vargini besedni zvezi št. 28 (glagol + prislov časa) izrazil pomislek glede ustreznosti oz. nevtralne toničnosti naglasnega vzorca z jedrom na prislovu. Ker tak vzorec izpostavi prislov kot kontrastivno ali glavno obvestilo v povedi (»narrow focus«), je »nevtralni« vzorec lahko le tisti, ki ga dobimo s premikom jedra na prejšnjo besedno enoto. V skladu s tem imajo Cruttendenovi zgledi jedro pred prislovnim določilom, npr. (str. 84): *I went to LONDON on Thursday.; I'm seeing JOHN this morning.; We had roast BEEF for dinner.*

V slovenščini je prislovno določilo časa sicer navadno v začetnem položaju, kadar pa je na koncu, ni videti razlike med enim in drugim jezikom, razen spremenjenega vrstnega reda, tj. z jedrom pred glagolom, npr.: *V LONDON so šli v četrtek.; K JANEZU grem danes.; GOVEDINO smo imeli za večerjo.*

V zvezi s tretjim primerom nekončnega položaja jedra v angleščini (zveza pridevniški vprašalni zaimek + samostalni v vlogi predmeta) navaja Cruttenden naslednje zglede (str. 85): *What SEEDS did you use?; Which COURSE did you*

take?; Whose ADVICE will you accept?

Skladenjska razlaga mesta jedra, ki jo avtor ob tem omenja in ima za sprejemljivo, pravi, da je razlog takega mesta jedra v prenosu predmeta pred glagol, pri čemer predmet ohrani primarni naglas na ustreznem zlogu. To je sicer povsem v skladu s tem, kar lahko ugotovimo v zvezi z zgoraj omenjenim položajem posameznih stavčnih členov v začetnem položaju v slovenščini, vendar ne razloži razlike med navedenimi angleškimi zgledi z jedrom na predmetu in istimi zgledi z jedrom na glagolu: *What seeds did you USE?; Which course did you TAKE?; Whose advice will you ACCEPT?*

Ker ima Cruttenden prvi naglasni vzorec za nevtralni (»broad focus«), bi mu drugi moral biti zaznamovan (»narrow focus«), vendar sta oba vezana na govorne položaje, v katerih nastopata, torej na sobesedilo, pri čemer je »novo« ali »glavno« obvestilo bodisi predmet ali glagol. Če vzamemo za ponazoritev tega prvi zgled, je pri Cruttendenovem vzorcu znano, da je sogovorec »uporabil neka semena«, ne vemo pa, KAKŠNA; pri drugem vzorcu (jedro na glagolu) pa je znano, da »je imel neka semena«, ne vemo pa, kakšna ali katera je UPORABIL. V slovenščini te razlike ne moremo nedvoumno izraziti z mestom glavnega naglasa, ki bi bil v prvem primeru lahko na vprašalnici ali (z rabo členka) na glagolu, v drugem primeru pa se zdita raba členka in s tem mesto jedra na glagolu neizogibna, npr. za tretji zgled:

Whose ADVICE will you accept? ČIGAV nasvet boš sprejel?; Čigav nasvet pa boš SPREJEL?

Whose advice will you ACCEPT?; Čigav nasvet pa boš SPREJEL?

Naj na koncu poskusimo strniti ugotovitve o glavnih razlikah med angleščino in slovenščino glede mesta glavnega (primarnega) naglasa v posameznih besednih zvezah in skladenjskih zgradbah, s tem pa tudi glede mesta jedra v intonacijski enoti.

Pri neglagolskih zvezah, ki imajo v angleščini primarni naglas na zadnjem delu besedne zveze, so glavne razlike med jezikoma pri zvezah z nikalnico *not* (*ne*) (npr. *'not a "lawyer – "ne .pravnik*) in pri zvezah z vprašalnim prislovom ali zaimkom (npr. *'how "long – ka"ko .dolgo*); pri zvezah, ki imajo v angleščini primarni naglas na nezadnjem delu besedne zveze, pa v primeru zveze predloga z osebnim zaimkom (*be"tween us – med "nama*).

Pri glagolskih zvezah, ki imajo v angleščini primarni naglas na zadnjem delu besedne zveze, so glavne razlike spet pri nikalnih oblikah (*'won't "write – ne "bom .pisal*; *'aren't on the "table – "niso na .mizi*; *'isn't my "father – "ni moj .oče*) in pri vprašalnih zaimkih (*'who has "come? – "kdo je .prišel?*; *'what did .Peter "read? – "kaj je .Peter .bral?*). Pri zvezah, ki imaj v angleščini primarni naglas na nezadnjem delu, pa je v slovenščini nasprotno ali drugače spet pri nikalnici *not*

(*ne*) ('*hope .not* – '*upam, da "ne*) ter pri vprašalnih zaimkih in prislovihi ('*how "are you?* – *ka"ko si?*).

V skladu s tem se v primerjanih jezikih praviloma razlikuje mesto jedra v intonacijskih enotah. V angleščini močno prevladuje končni položaj jedra, tj. primarni naglas na zadnji pomensko polni besedi (samostalniku, pridevniku, prislovu ali glagolu), medtem ko je v slovenščini zlasti v nikalnih in zaimensko vprašalnih oblikah pogosto pred zadnjo takšno besedo, namreč na vprašalnici ali nikalnici. Pri primerjavi kratkih angleških dvogovorov z možnimi slovenskimi ustrezniki sem odkril nekaj dodatnih primerov razlik med jezikoma, večinoma pa ugotovitve pri tem sovpadajo z opažanji pri primerjavi besednih zvez in skladenjskih zgradb. Morda je prav na koncu treba le še povedati, da (zlasti če zamenarimo številne manj pomembne razlike v stopnji naglašeniosti) ugotovimo prav presenetljivo veliko primerov popolnega sovpadanja naglašeniosti in mesta jedra v enem in drugem jeziku. To pa slovensko govorečim učencem in študentom angleščine nedvomno močno olajša obvladovanje naglaševanja in posredno tudi stavčne intonacije tega tujega jezika.

Bibliografija

- CRUTTENDEN, A. 1986: *Intonation*. Cambridge University Press.
- KINGDON, R. 1958: *The Groundwork of English Intonation*. Longman, London.
- O'CONNOR, J. D., Arnold, G. F. 1973²: *Intonation of Colloquial English*. Longman, London.
- TOPORIŠIČ, J. 1984: *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja, Maribor.
- VARGA, L. 1975: *A Contrastive Analysis of English and Hungarian Sentence Prosody*. Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences and Center for Applied Linguistics.
- WELLS, J. C. 1990: *Longman Pronunciation Dictionary*. Longman Group UK Limited, Essex.

SUMMARY

In a number of comparable grammatical phrases and syntactic structures, the place of primary stress in English differs from that in Slovene, which, from the point of view of intonation analysis, corresponds to differences in the position of the nucleus within a word group.

In non-verbal phrases with final primary stress in English, the main differences between the two languages occur in combinations with the adverb *not* (Sl. *ne*) (eg. '*not a "lawyer* – '*ne .pravnik*) and with question words, used as adverbs or pronouns (eg. '*how "long* – *ka"ko .dolgo*); in non-verbal phrases with non-final primary stress in English, on the other hand, the main difference can be observed in the combination preposition + personal pronoun, eg. '*won't "write* – *ne "bom .pisal*; '*aren't on the*

"table – "niso na .mizi; 'isn't my "father – "ni moj .oče); or on the main verb in English and the initial question word in Slovene (eg. 'who has "come – "kdo je .prišel?; 'what did .Peter "read? – "kaj je .Peter .bral?). When the primary stress in English is in non-final position, it is again in the above mentioned structures that Slovene has a different place of primary stress, eg. in "hope .not – 'upam, da "ne, 'how "are you? – ka"ko si?).

The differences are reflected in the position of the nuclear syllable in a word group. While final position of the nucleus (ie. with the nucleus on the last lexical item – noun, adjective, adverb or verb) is by far the most common possibility, non-final position prevails in Slovene in word groups with words of negation and with question words. It should be noted, however, that (in particular if minor differences in stress degree are neglected), there are a great number of cases where the stress patterns of English and Slovene tend to coincide, which undoubtedly serves to Slovene learners as valuable support in mastering English accentual patterns and, consequently, also in dealing with an important aspect of English sentence intonation.

TEMELJNI PROBLEMI ZGODOVINSKEGA ROMANA

(2. del)

Razprava povzema temeljne probleme zgodovinskega romana: v prvem delu debato o žanrskih mejah (tj. začetku in koncu) in razumevanju časa, v drugem delu pa o odnosu do zgodovinopisnega fakta, razmerju med sedanostjo in preteklostjo, tipologiji, periodizaciji in nacionalni funkcionalnosti žanra.

The article summarizes the basic issues of the historical novel: the first part deals with the debate on the borders (i.e., the beginning and end) of the genre and the perception of time; the second part treats the relationship to the historiographical fact, the relationship between present and past, typology, periodization and the national functionality of the genre.

O fikciji in faktu

Razmerje med faktom in fikcijo, to je med zgodovino in zgodovinskim romanom, je eden najbolj trdoživih problemov zgodovinskega romana in pomenljivo tudi za vpogled v razlike med evropskim in angleškim oziroma ameriškim dojemanjem sveta. Evropejci pri hibridnem žanru zgodovinskega romana poudarjamo elemente literarnosti, ki ga jasno uvrščajo na področje fikcije, pragmatična angleškojezikovna zavest pa postavlja zgodovinski roman v zapleten rivalski odnos z zgodovinopisjem in ju obravnava kot dve obliki enega in istega stremljenja (Fleishman 1971).¹ Zgodovinski roman je tam »romantični kontroverzni eksperiment na mejnem področju med romanom in zgodovino« (Schabert 1981), ima status dokumentarne fikcije ali je celo le posebna oblika zgodovinopisja. Ko angleško govoreči germanisti (Roberts in Thomson 1991) sestavijo zbornik razprav o nemškem zgodovinskem romanu, se jim zdi v uvodu potrebno poudariti, da zgodovinski roman ni isto kot zgodovinopisje – za evropsko razmišljanje aksiomatična in pravzaprav nepotrebna izjava, nikakor pa odveč v okviru angleškega razmišljanja o stvareh, kjer je meja med obojim manj razvidna.

Z razmerjem med pesništvom in zgodovinopisjem se je ukvarjal že Aristotel in določil razliko med njima s tem, da prvo slika splošno, verjetno, drugo pa slika posamično: ni naloga poeta popisati, kaj se je dejansko zgodilo (to počne namreč zgodovinar), ampak kaj bi se lahko zgodilo po zakonih verjetnosti ali nujnosti. Ker izraža univerzalno, je poezija višje od zgodovine, ki izraža le partikularno.

¹Za reference glej prvi del članka, SR 1995, št. 1, 1–12.

Danes je Aristotlova pozicija nevzdržna: romanopisec in zgodovinar, oba interpretirata preteklo, da bi iz posameznega prišla do splošnejših zaključkov. Razlika je v tem, da romaneskne interpretacije nihče ne preverja in avtorja ne kliče na odgovornost, pri zgodovinopiscih pa je medsebojno preverjanje, potrjevanje ali zavračanje interpretacije nujno (Hess 1989). Aristotlovo opozicijo so potrjevala in zavračala številna filozofska peresa. Eno bolj znanih je Romana Ingardna v delu *Das literarische Kunstwerk* (1931),² ki je diskurz zgodovinskega romana razločno pripisal literaturi in ne zgodovinopisju. V enaki dvoumni poziciji kot zgodovinski roman so v principu vsa literarna dela, ki govore o dejansko izpričanih stvareh, osebah ali dogodkih: reportažni roman, roman s ključem, dokumentarni roman, avtobiografski, biografski, spominski roman, senzacionalni roman, vojni roman, roman o umetnikovem življenju itd., torej velik del literarne ustvarjalnosti. Če hočemo brati literaturo kot literaturo, po Ingardnu ne smemo biti pozorni na faktično realnost, ki proseva skozi literarno realnost oz. se kaže za literarnim svetom, ki ga ustvarja naše branje. Zgodovinski roman je vrsta literature, ki nas vabi ven iz fiktivnega literarnega sveta v realnost, vendar se temu lahko upremo s »pravilnim branjem« in ignoriramo zunajliterarne realije. Ingardnov koncept literarnega branja je ekskluzivističen in po mojem zgodovinskemu romanu krivičen, ker je pripravljen sprejeti le njegovo estetsko dimenzijo in reducirati njegovo spoznavno funkcijo. Ingardnova elitistična estetika je indifereentna do vprašanj, ki si jih zastavlja tale pregled, in zato neuporabna pri iskanju odgovorov nanja.

György Lukács (*Der historische Roman*, 1955, najprej v madžarščini 1937) gleda na zgodovinski roman izrazito drugače kot Ingarden: vrednost romana odkriva v njegovi zvestobi zgodovinski realnosti, torej v njegovi spoznavni razsežnosti; estetika stoji tu ob strani. Zgodovinski roman je pričevanje o zgodovini in je obenem umetnost. Dober, to je pravi zgodovinski roman naj bi bil le tak roman, ki preteklost popisuje kot pogoj za sedanost, prikazuje neizbežen propad starih družbenih formacij in zgodovino razume kot dialektični proces z lastnimi zakoni in s končnim ciljem osvoboditi družbo. Lukács je dedič klasiistične teorije romana, ki je videla funkcijo romana v moraličnem učinku na bralca, ob privlačni in zabavni zgodbi seveda. Z Ingardnom ga povezuje elitistični ekskluzivizem, ki ga sili v iskanje »pravega« zgodovinskega romana, v vrednotenju in pretirano selekcioniranju besedil – nesimpatičen ton daje njegovi knjigi nenehno naštevanje »napak« tistih kapitalnih del zgodovinske proze, ki so bila pisana iz konservativne perspektive. Zaradi ideološke pristranosti je Lukács ev pristop neprimeren potrebam žanrsko orientirane literarne zgodovine. Lukács

² Slovenski prevod pod naslovom *Literarna umetnina* (Ljubljana: ŠKUC, 1991; Studia humanitatis).

csev domet ni bil omejen na avtorje iz socialističnih držav (npr. Górski 1963 in Mitrović 1982), blizu je bil tudi ameriškemu razpravljanju (Fleishman 1971, Show 1990), ki je presojalo zgodovinski roman po tem, ali dovolj ceni pozitivno vlogo ljudstva v zgodovinskih dogodkih (Schabert 1981, Henderson 1974, Dekker 1987). Filozofska dimenzija Lukácsevega razpravljanja še danes ni presežena: prvi je problematiziral tradicionalni poetološki predsodek o dihotomnem razmerju med fikcijo in faktom (Schabert 1981), ki je še danes eden osrednjih problemov žanra.

Med zgodovino in zgodovinskim romanom ni bilo vedno takih razlik, kot jih vidimo danes – razvijala sta se paralelno in v medsebojni odvisnosti. Dokler ni zgodovina stopila v območje znanosti, se je komaj kaj razlikovala od leposlovja, bila je pravzaprav del pripovedne literature. Po drugi strani je psevdofaktični roman pred Scottom kopiral historiografski diskurz do te mere, da njegova leposlovna dimenzija ni bila prav jasno razvidna. Razliko je vpisal v zgodovinopisni diskurz šele historizem 19. stoletja, najizraziteje pod vplivom nemškega akademškega zgodovinopisja Leopolda Rankeja, čigar opus je zaznamoval desetletja od 1824 dalje. Namesto kronikalnega načina poročanja se je začel uveljavljati razpravni stil s citatom dokumenta, viri in vsem drugim, kar strokovni diskurz ločuje od leposlovnega; profesionalno zgodovinopisje se je odpovedalo oblikovanju zgodbe in pripovedni retoriki. Na drugi strani sta se v zgodovinskem romanu fiktivni in faktični del diskurza pregledno ločila (Wesseling 1991).

Čeprav ni nobenega dvoma o tem, da sodi produkcija Scotta in njegovih naslednikov v leposlovje (z angleško terminologijo: na področje zabave) in ne v zgodovino, je zgodovinski roman 19. stoletja le nekakšna konkurenca sočasnemu popularnemu, neakademskemu zgodovinopisju (npr. Thomasa Macaulayja ali Thomasa Carlyla), ki je vztrajalo pri pripovedni in esejiistični, sugestivni in imaginativni formi zgodovine in se razlikovalo od profesionalnega zgodovinopisja v tem, da je zahtevalo vživljanje v preteklost namesto gole deskriptivnosti. Slovelo je po natančnih in učinkovitih opisih dogodkov in oseb, skromno pa je bilo z razlagami ekonomskih, socialnih in religioznih vprašanj. Cilj je bil leposlovju in zgodovini do neke mere skupen: razširjati zgodovinsko vednost, vendar vsaj pri Scottu ne toliko vednosti o vladarjih in vojnah kot o vsakdanjem življenju v preteklosti. V 30. in 40. letih se je pod vplivom Edwarda Bulwerja-Lyttona zgodovinski roman ponovno približal zgodovini z obravnavno zgodovinskih osebnosti ter obsežnim deležem zgodovinskega diskurza. Romanopisci niso študirali arhivov in dokumentov nič manj intenzivno kot zgodovinarji, bralci in kritiki so obravnavali zgodovinski roman kot del zgodovinopisja in avtorjem ni prišlo na misel, da bi se pred očitki anahronizmov branili z umetniško svobodo – prevzeli so vlogo popularnih zgodovinarjev in se v obrambi raje sklicevali na zgodovinske vire (Simmons 1973).

Razlike med panogama zamegljuje dejstvo, da nekateri zgodovinarji pišejo tudi romane.³ Znanstveniki (zgodovinarji) torej žele preseči dolgočasnost, puščobnost in nepopularnost svoje stroke z dobro, sugestivno, avtentično zgodbo, kakršnih je polno leposlovje. Jasno jim je namreč, da ima fikcija veliko večji domet kot historiografija (Tebbel 1962). Skupno zgodovinskemu romanu in zgodovini je tudi, da avtorji ne pišejo iz lastne izkušnje, ampak se morajo o dogodkih, ki so se zgodili pred njihovim rojstvom (Tebbel 1962, Henderson 1974), vsi poučiti iz istih zgodovinskih dokumentov. Zgodovinar pogosto grdo gleda na romanopisca, ker je ljubosumen na njegovo popularnost; po nepotrebem, je prepričan Tebbel (1962), ker sta oba v službi nacije, ki potrebuje zgodovinsko informirane ljudi, da bi se vedela pravilno odločati za prihodnost. Zgodovinarjev odnos do literature z zgodovinsko tematiko pa je lahko tudi naravnost sovražen: očita mu dvoumnost, izmuzljivost, konstitutivno dvoumnost, da mu je fiktivnost le maska, za katero se skriva ideološko sporočilo. Sklicuje se na nekdanjo razliko med izrazoma *story* in *history*: prva (zgodba) je pomenila zgolj neobvezno zabavo, bila je namenjena ubijanju časa, *history* (zgodovina) pa je klicala k resnemu in poučnemu branju (Davis 1983). Rivalstvo je rodilo celo tako zlobne izjave, kot je tista znanega angleškega zgodovinarja Thomasa Carlyla: »Končno je le zgodovina prava poezija« ali »Realnost je bolj veličastna od fikcije« (po Fleishmanu 1971). Odlični Carlylov slog – podobno kot kolegov Thomasa B. Macaulayja, Hippolyta A. Taina in Julesa Micheleta – vendar ne more skriti očaranosti od Scottove romaneskne tehnike.

Romanopisci, ki izhajajo iz scottovske paradigme, sicer zgodovinskemu romanu dovoljujejo, da si izmišlja, vendar le dokler ne dela sile izpričani zgodovinski resnici. Ko se tako postavijo v neposredno bližino zgodovinarjem, ugotovijo, da zgodovina (ki ima zaradi znanstvenega statusa glede uporabe narativnih sredstev zavezane roke) izrablja zgodovinski roman za lastno popularizacijo, ne priznava pa mu sebi enakovrednega položaja, trdeč, da se zgodovinski roman lahko razvija le tam, kjer resni zgodovini manjka dokumentov. Seveda so romanopisci nasprotno prepričani, da roman pomeni nadgradnjo zgodovine, da šele fikcija oživi mrtev zgodovinski dokument (Borgmaier in Reitz 1984).

Razlike med zgodovinsko znanostjo in zgodovinskim romanom kot izdelkom s področja besedne umetnosti so zamegljene tudi na nivoju recepcije. Bralec

³ Na prelomu stoletja se je to v Nemčiji imenovalo »profesorski roman«, med vojnama je bil popularen zlasti Lion Feuchtenwanger, danes je najbolj znani profesor romanopisec pač Umberto Eco, med drugim avtor ene izmed tipoloških klasifikacij žanra. Pri Slovencih lahko navedemo vsaj Maksa Pleteršnika (Prvi dnevi drugega triumvirata, 1880), Ivana Janežiča (Gospa s pristave, 1894) in Antona Slodnjaka (Slovenska trilogija, 1938, 1946, 1976).

more čisto legitimno brati zgodovinski roman zaradi informacije o času (največ zgodovinskih romanov je bilo sploh napisanih z namenom popularizirati zgodovinsko vednost in ne zaradi estetskega učinka – McGrady 1962); tako pravzaprav lahko bere vsak roman, ne le zgodovinskega. Vprašanje dogovora je potem, ali definiramo zgodovinski roman kot poetično formo (torej na osnovi izrabe poetičnih sredstev) ali kot formo zgodovinopisnega diskurza (torej v razmerju do zgodovinskega fakta). Ko se odločimo zgodovinski roman brati kot umetnost, nas ne zanima več njegova ustreznost izpričani realnosti in ga razrešimo tudi dolžnosti, da bi bil zgolj ilustracija kakega od ideoloških konstruktov zgodovine, kar je od zgodovinskega romana zahteval Lukács – ni pa pravično reducirati recepcijo samo na to plat. Naivna bi bila tudi absolutizacija druge konstitutivne ravni žanra, to je njegove zgodovinske informativnosti: zgodovinski roman namreč v svojem prizadevanju, da bi nazorno predstavil zgodovino, naredi nazorno le določeno zavest o zgodovini, to je zavest o časovni razliki med trenutkom poročanja in preteklimi dogodki (Borgmaier in Reitz 1984). Normativno razpoložena literarna teorija si ni prav na jasnem, kakšen naj bo »pravi zgodovinski roman«. V svojih vrednostnih sodbah jadikuje enkrat nad pretirano odvisnostjo od zgodovinopisnega dejstva, nad nepreoblikovanostjo historiografskega gradiva, drugič je nezadovoljna z eksotično podobo časa, z romantično slikovitostjo preteklosti, ki je sama sebi namen. Vzor ji je praviloma nenasilna prepletanost historičnih dejstev in fikcije v sugestivno literarno podobo. »Čisti zgodovinski roman« naj bi se nahajal nekje na kompromisni sredini med obema robovoma (McEwan 1987).

Sodobni čas je postavil razmerje med zgodovino in zgodovinskim romanom na novo. Tokrat ni več vprašljiv status fikcije, ampak postane vprašljiv koncept objektivne znanosti. V preteklih stoletjih se je znanost emancipirala kot posebna disciplina s tem, da se je odpovedala narativnosti, ki je tako postala prepoznavno znamenje fikcije (umetnosti). V postmodernistični znanosti dobi pripoved, zgodba, kot temeljna oblika artikulacije naše izkušnje s svetom ponovno ugledno mesto. Nepogrešljiva je za kognitivno psihologijo, za raziskave umetne inteligence, zgodovino (Rötgers 1982) itd., na široko se uporablja tudi v popularnem strokovnem diskurzu (»zgodba filozofije«, »zgodba o verzu«, »zgodba slovenske literature«) in v vsakdanjem razumevanju sveta (»ta je pa iz druge zgodbe«). Znanstveni interes za zgodbo, ki je bila dolgo ekskluzivno sredstvo literature, ponovno zbližuje področji zgodovine in literature in onemogoča potegniti jasno ločnico med njima. Filozofija zgodovine je že na prelomu stoletij ugotovila, da historiografska pripoved ni transparenten in objektivni način predstavljanja zgodovinskih dogodkov in da so vzročno-posledična razmerja v zgodovinskem diskurzu in njegova teleološka kontinuiteta prej posledica jezikovne logike kot strukture opisanih pojavov. Zgodovina ni le kronološko naštevanje dogodkov,

ampak je selekcioniranje dogodkov tako, da izbrani dogodki tvorijo zgodbo in ji pripišejo določen smisel. Zgodovinopisje torej gleda na dogodke tako, kot da bi bil njihov smisel v prihodnosti (Wesseling 1991).

V zgodovinopisju se je meja med fikcijo in faktom, med zgodovinskim romanom in zgodovino, začela razpuščati po letu 1945, najizraziteje pa s Haydnom Whitom (1973, 1978): zgodovina nima več nobene načelne prednosti pred literaturo glede objektivne vednosti o preteklem. Obe početji sta zavezani retorični naravi jezika in misli (Show 1990), obe preteklost konstruirata iz istih dokumentov po skupnih pravilih, ki zahtevajo, da bodi konstrukcija verjetna, obe morata tehtati med pomembnimi, manj pomembnimi in nepomembnimi podatki, obe sta torej interpretativni. Posledice relativizma Whitovega teoretičnega izhodišča se kažejo v današnjem akademskem diskurzu do neke mere kot resignativno, včasih celo cinično odpovedovanje želji po kolikor mogoče objektivni predstavitvi preteklosti. Zgodovinarjev prvi interes je profilirati svojo, »osebno vizijo zgodovine«, legitimna je celo interpretacijska samovolja. Korektiv preobsežnim špekulacijam je edino akademska publika, ki pa prisega na enake vrednote, to je na primarnost retorike v zgodovinskem diskurzu (Wilson 1994). V sodobni praksi vendar ni nevarnosti, da bi se pomešala literarni in zgodovinarski diskurz. Sodobni zgodovinski roman namreč ne pristaja na zvestobo faktom, ker zgodovino raje »falsificira«, jo dela na novo, medtem ko zgodovinopisje mimo faktov ne more. Praktična razlika med zgodovino in leposlovjem je tudi v deležu zgodovinskega in v drugačni selekciji dogodkov: romanopisca v prvi vrsti zanimajo dogodki, ki so za zgodovinarja nepomembni, in narobe.

O razmerju med preteklostjo in sedanjostjo

Ali lahko časovna razdalja med zdaj poročanja in nekoč dogajanja definira zgodovinski roman boljše kot problematično razmerje med fiktivnostjo in faktičnostjo? Kolikšna mora biti časovna oddaljenost pripovedovalca od dogodkov, da dobimo zgodovinski roman? Scottov prvi zgodovinski roman *Waverly* (1814) je postavil dogajanje pičlih 60 let nazaj in med normativno razpoloženimi literarnimi zgodovinarji oblikoval prepričanje, da je to čas »pravega zgodovinskega romana«; če pripoved posega preveč nazaj, ni več izkušensko povezana s sedanjostjo in zaide v trivialno eksotiko kostumskega romana. »Idealna odmaknjenost« naj bi bila dve generaciji nazaj, to je mladost pripovedovalčevih starih staršev (Wolff 1970, Borgmaier in Reitz 1984, 7–38). Takoj ko se zgodovinski roman odmakne od te meje, je v nevarnosti, da zaide ali v antikvarno muzealnost ali se zlije s časovnim romanom, kjer se preteklost nadomesti s sedanjostjo.

Nekatere teorije (npr. Schiffels 1975) časovne razdalje ne določajo z leti, ampak z zgodovinskim občutjem. Besedilo je zgodovinski roman, tudi če govori o časovno komaj kaj oddaljenih dogodkih, da le uzavešča in poudarja časovno

razliko med trenutkom pripovedovanja in časom dogodkov ter gradi iz nje svoj temeljni učinek na bralca (Roberts in Thomson 1991).⁴ Občutje časa iz pragmatičnih razlogov ne more biti osnova definicije zgodovinskega romana. Je namreč temeljno prepoznavno določilo časovnega romana (*Zeitroman*, generacijski roman?), ki sicer do neke mere izhaja iz zgodovinskega romana in ga celo izpodriva (po 1945 npr. nemške literarne zgodovine poglavje Zgodovinski roman nadomeščajo z naslovom *Zeitroman*), vendar ima lastne žanrske značilnosti.⁵

Kakor se zdi posebno občutje preteklosti pomembno vsebinsko določilo žanra, je za praktične potrebe identifikacije zgodovinskega romana veliko manj uporabno kot domnjena časovna distanca. Mejo med zgodovinskim in časovnim romanom določi dogovor, da v časovnem romanu pripoved o preteklosti določa avtorjeva osebna izkušnja tega časa, v zgodovinskem romanu pa ne. Za uvrstitev nekega besedila med zgodovinske romane je torej potrebna določena literarnozgodovinska vednost: avtorjeva rojstna letnica, njegova morebitna vpletenost v dogodke, o katerih poroča, ipd. Roman, ki govori o drugi svetovni vojni, je vojni roman, če ga je napisal nekdanji udeleženec ali avtor, ki je vsaj doživel ta čas, in je zgodovinski roman, če ga je napisal avtor, rojen po vojni in brez izkušenj tega časa.

Dogovorno je občutje časa lahko koristno za izločitev besedil, ki se nedvomno dogajajo v avtorju izkušnjsko nedostopni preteklosti, včasih celo koledarsko natančneje določeni, ki pa nikoli niso imela namena biti zgodovinski roman,

---

⁴Postopek odmika nedavne preteklosti ni ravno nov. V slovenski literaturi ga dokumentirajo npr. Simona Rutarja povest *Miramar* (1874) – dogaja se pred 10 leti –, Frana Detele *Malo življenje* (1882) – pred 25 leti, *Kostanjevčeva Na solnčnih tleh* (1915) – 20 let nazaj – itd., res pa je pogostejši v 20. stoletju zlasti na račun tematizacije prve svetovne vojne, prim. Davorin Ravljen, *Črna vojna* (1938 – pred 20 leti) in Prežihova romana *Požganica* (1939) in *Doberdob* (1940).

⁵Časovni roman nima jasne kronološke linije dogajanja, gre mu za sliko časa. Nedavne dogodke, v glavnem politične in kulturne narave, predstavlja mozaično, montažno, v dialogni obliki, v več pramenih, iz različnih perspektiv in praviloma statično. Namesto osrednje osebe postavlja kolektiv, množico oseb, ki vsaka predstavlja svoj tip, značilen za čas. Povrhu so fiktivne osebe rahlo prikriti portreti znanih osebnosti, kar spominja na roman s ključem. Socialno kritična besedila časovnega romana je včasih težko razlikovati od tendenčnega romana (*Metzler Literatur-Lexikon*, Stuttgart, 1990²). Časovni roman ima tudi svojo trivialno varianto, prim. Volker Neuhaus: *Der zeitgeschichtliche Sensationsroman in Deutschland 1855–1878: »Sir John Retcliffe« und seine Schule* (Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1980). Ker govori o zgodovinskih dogodkih sredi prejšnjega stoletja, bi ga danes lahko brali na način zgodovinskega romana, vendar nam literarnozgodovinska vednost, to je dejstvo, da je nastal tik po dogodkih, narekuje uvrstitev med oblike reportažnega romana.

temveč so bila sprejeta skozi drugačno žanrsko identifikacijo: Bevkovega Vedomca (1931, dogajanje 1858), Jalnovega Ovčarja Marka (1929 – dogajanje v fevdalnem času), Dularjevo Krka umira (1943, dogajanje 1881–82), Prežihove Samorastnike (1937, dogajanje okrog 1850) sem tako uvrstil med kmečke povesti, Cvetino Borograjsko (1855 idr., »povest iz viteških časov« – zgodovinske podatke črpa iz Valvasorja), ljudsko povest Genovefo (govori o mavrsko-francoski vojni) in vrsto drugih pa v ženskosvetniško in družinsko krištofšmidovsko povest.

Posebna oblika zgodovinskega romana je kronikalni roman. V njem je v preteklosti potekajoče dogajanje predstavljeno tako, kakor da bi poročilo nastalo v njegovi neposredni časovni bližini. Avtor nastopa v vlogi fiktivnega najditelja, izdajatelja, urednika ali komentatorja kronike ali rokopisa (pisem, dnevnika), ki naj bi jih napisal star kronist. Pripoved stilistično arhaizira, da bi se bralec čim laže vživel v to standardno fiktivno kronikalno situacijo. Če besedilo prikrije svojo literarno, tj. fikcijsko dimenzijo, potem govori zgodovina o falsifikatu oz. o mistifikaciji. V romantiki je kronika pogosto oblika komičnega romana (Hans Friedrich Reske, *Metzler Literatur-Lexikon*, Stuttgart, 1990², s. v.).

O tipih zgodovinskega romana

Razmerje med sedanjostjo in preteklostjo generira vedno nove tipologije zgodovinskega romana. Normativni zahtevi po ravnotežju med zvestobo preteklosti in interesom za sedanjost je redko ustrezno. Enkrat je v dobrem preteklost kot zanimiv čas, čisto drugačen od sedanjosti (tako dojetja časa je značilno tudi za utopični roman in za grozljivi roman) in zato vreden naše pozornosti, naslednjič je vsa predstavljena preteklost podrejena: je le metafora našega aktualnega sveta ali le kostum, v katerega se obleče človeška »večna«, zunajčasovna problematika. Slednji tip v zanikanju zgodovine kot posebne vrednote vodi k mejam žanra: prehaja v filozofski, psihološki, tendenčni roman ipd. (McEwan 1987).

Ali ima preteklost v zgodovinskem romanu le eno funkcijo ali jih ima lahko več? Ali se lahko funkcija predstavljene preteklosti v času spreminja? Normativna razpravljanja se odločajo za eno samo funkcijo, ki jo razbirajo iz prototipskega besedila žanra, običajno iz Scotta. Pa tudi tam zadeve niso tako enostavne, kot je videti na prvi pogled, saj najbrž nikoli zgodovinski roman ni bil zapisan le eni nalogi, enemu poslanstvu, vedno jih je mogoče iz besedila razbrati več. Od bralca in od njegovega časa je odvisno, na katere bo bolj pozoren. Tipologije zgodovinskega romana glede na funkcijo, ki jo ima v njem preteklost, zaradi kompleksne večpomenskosti preteklosti največkrat niso kaj prida uporabne za uspešno žanrsko klasifikacijo besedil, prispevajo pa k preglednosti možnih funkcij zgodovinskega romana.

I. Prvi tip so besedila, ki jim gre za prezentacijo preteklosti (klasični zgo-

dovinski roman, tudi čisti epski ali scottovski zgodovinski roman). Preteklost je tu zaradi tega, ker je zanimivo drugačna od sedanjosti.

1. Znotraj tega tipa je preteklost lahko eksotična, slikovita, poetična, kratka sama sebi namen (zgodovinska žanrska slika, grozljivi roman),

2. lahko pa je v dvojni relaciji s sedanjostjo:

a) če je bolj simpatična od sedanjosti, potem gre za eskapistična besedila (Henderson 1974 navaja tu *romance*),

b) če je prikazana v temnih barvah, potem se razume kot razvojna predstopnja sočasnosti, kar je povsod hotel videti Lukács (npr. idejnozgodovinski roman).⁶

II. V drugem tipu ima zgodovinsko v razmerju do drugih časov instrumentalno vlogo; besedila se ukvarjajo pač s

1. splošnočloveškimi problemi: dejanja, ki so v preteklosti enaka, kot bi bila v sedanjosti, dokazujejo nespremenljivost človeške čudi (npr. zgodovinska romanca, *cape and sword novel* 'roman intrige in meča', Zévacov pustolovski zgodovinski roman ali psihološki zgodovinski roman)

2. ali z aktualnimi socialnimi problemi, pa je iz političnih, cenzurnih in podobnih razlogov sedanjost čas neprimeren ali celo prepovedan in pride zato prav preteklost kot metafora, krinka, preobleka za sedanjost (Dokoupil 1987 reče temu projekcijski roman, Henderson 1974 pa satirični roman). V slednjem primeru je avtorjem ponovno na voljo več stopenj v razponu med skrajnima dvema:

a) metafora ima lahko zgolj spoznavno razsežnost v smislu izreka, da se zgodovina ponavlja,

b) lahko pa ima mobilizacijsko (propagandno, agitatorsko) funkcijo.

Drugačna klasifikacija se oblikuje glede na razmerje med faktom in fikcijo. Na eni strani je profesorski roman z maksimalnim deležem zgodovinopisnih izjav, zgodovinsko izpričanih oseb, dogodkov, dokumentov o vsem tem in majhnim deležem fiktivnosti, na nasprotni strani besedila, ki se sicer očitno dogajajo v preteklosti, vendar so s stališča zgodovine nedvomno čista izmišljotina ali jih ni mogoče niti natančno časovno ter krajevno umestiti niti preveriti, kateri od predstavljenih oseb in dogodkov bi utegnili biti zgodovinsko izpričani (para-, kvazi-, psevdozgodovinski roman).⁷ Med tema skrajnostima je vrsta možnosti, ki se na lestvico uvrščajo glede na stopnjo verjetnosti. Vzporedno s Scottovim

⁶ Pred 19. stoletjem so avtorji kombinirali poetično in zgodovinsko tako, da so izbirali pomembne postave iz svetovne zgodovine in jih drapirali z romanesknimi pustolovščinami. Počasi pa so v zgodovini sami odkrili poetičnost in časovne spremembe, navade, nravi ter atmosfero drugih časov napravili za glavni predmet (Larousse 1976).

⁷ V slovenski literaturi sodijo na področje psevdohistoričnega romana Reharjeve fabrikacije zgodovine (*Oceanopolis*, 1933, *Semisiris*, 1939).

tipom, kjer imajo izpričane zgodovinske osebnosti stransko vlogo, je že v tridesetih letih 19. stoletja prišlo do absolutizacije zgodovinskega mišljenja, ki je pripeljala po eni strani do stroge znanstvene zgodovine, po literarni plati pa do presežka dokumentacije v romanu.⁸

Formalni kriterij ponuja še dodatne klasifikacijske možnosti: kronika, dokumentarni zgodovinski roman ..., vendar tu ne bodo obravnavane.

Zgodovinski roman in periodizacijska obdobja

Čeprav znana definicija trdi, da je žanr konkretizacija vrste v določenem času,⁹ sta v praksi žanrski in periodizacijski pogled na literaturo večkrat nekompatibilna. Zato je treba uporabljati izraze kot romantični, realistični, naturalistični... zgodovinski roman s previdnostjo. Previdnost priporoča tudi dejstvo, da zgodovine trivialne literature rade naštevajo zgodovinski roman na prvem mestu med trivialnimi žanri,¹⁰ za trivialno literaturo pa je znano, da ima v razmerju do renomiranih del status nekakšne »večnosti« oziroma da je v veliki meri indiferentna do periodizacijskih paradigem. Seveda nikakor nočem reči, da je zgodovinski roman v principu nevredno pisanje; očitke trivialnosti ga je doletel zaradi relativne trdnosti žanrskih pravil; besedila, ki so posnemala arhetipski vzorec, so v času prevlade poetike inovativnosti pač dobila status manjvrednosti. – Stopnjo trivialnosti pa je določala tudi odsotnost dokumentarnosti oziroma avtorjevega zgodovinskega študija. Bila je namreč dokaz »neresnosti« in gole zabavnosti avtorjevega početja. Očitka so bila deležna najpogosteje besedila na temo srednjega veka, ker za njegov študij ni bilo na voljo dovolj strokovne literature (Bauer 1930). Mar ni tudi velik del Ecovega uspeha pripisati prav kritiški vzhičenosti nad avtorjevo zgodovinsko načitanostjo?

Z Lukáčsevima izrazoma romantika in realizem si pri periodizaciji zgodovinskega romana ne moremo pomagati. Pomenita mu namreč dva temeljna, zgodovinsko nezamejena, periodično izmenjujoča se nazožska odnosa do sveta. Romantika je v tej dvojici negativno, realizem pozitivno, vsa druga obdobja pa se

⁸ Schönhaar (1990) našteva v tej zvezi ameriška avtorja Daniela Hawthorna in Harriet Beecher-Stowe, angleška Williama M. Thackerayja in Charlesa Dickensa, med Nemci Gustava Freytaga in proforski roman Felixa Dahna, pa tudi Gustava Flauberta in Leva N. Tolstoja, ki je z Vojno in mirom (1863–69) postal nova identifikacijska avtoriteta žanra. Simmons (1973) in Wesseling (1991) dodajata tej vrsti še Edwarda G. Bulwerja-Lyttona, ki je v obliki romansirane življenjepisa ponovno vzel v središče dokumentirane zgodovinske osebe.

⁹ Pavao PAVLIČIĆ, *Književna genologija* (Zagreb: Liber, 1983).

¹⁰ Npr. Peter DOMAGALSKI, *Trivialliteratur: Geschichte, Produktion, Rezeption*, 1981; o trivialnosti žanra tudi Dokoupil (1987) in Müllenbrock (1980).

razvrščajo na + ali – stran po stopnji sorodnosti z realizmom oziroma romantiko, tako da sta na vredni strani razsvetljenstvo in socialni realizem, na nevredni pa modernizmi vseh vrst.

Periodizacijske dileme v zvezi z nastankom zgodovinskega romana je v slovenščini pregledno povzel že Janko Kos v spremni besedi k ponatisu Scottovega romana *Waverly* v zbirki *Sto romanov* (1973). Najlepše jih ilustrira kar Lukáčsevo negotovo stališče. Leta 1916 ga je v knjigi *Die Theorie des Romans* na kratko negativno označil kot zgled idealistične romantike, ki beži v preteklost, da se ji ne bi bilo treba spopasti s problemi sedanosti, leta 1937 pa je v monografiji o zgodovinskem romanu ugledal v njem pozitivni zgled realistične literature, ki skozi povprečnega junaka, tipičnega za svoj čas, reflektira zakonitosti časa;¹¹ ker pa v drugem desetletju 19. stoletja le še ne moremo govoriti o polnem realizmu, je v zvezi s Scottom uporabil pojem instinktivni realizem. Sporen je bil Scottov sloves že na samem začetku: romantik Goethe ga je hvalil zaradi realistične inovacije, to je empirične natančnosti opisov, realist Stendhal ga je prav zaradi opisnosti grajal, češ da so junaki brez potrebne psihološke poglobljenosti, da je vse samo zunanja (beri: romantična) slikovitost. V prevladi je uvrščanje Scotta v romantiko (Van Tieghem, Wolff 1970, Fleishman 1971, Kos 1973, Borgmaier in Reitz 1984), čeprav gre bolj za zunanjo kot notranjo romantiko. Romantičen je zlasti junak s svojo intenzivno domišljijo, sanjač s kontemplativnim pogledom na svet, romantična je estetizacija preteklosti, druge ravnine Scottovega pisanja pa so zapisane sosednjim periodizacijskim kategorijam: razrešitev je v imenu razuma, torej razsvetljenska (svet se da po pameti urediti), pripovedni postopki se zgledujejo pri razsvetljenskem romanu, predromantični *romance* in neoklasičističnem romanu (Fleishman 1971), kolikor ne gre celo za periodizacijsko indiferentne klišeje trivialnih žanrov viteškega, pikaresknega, sentimentalnega in grozljivega romana.

Druga polovica 19. stoletja je Scottov romantični model zgodovinskega romana dopolnila s kritičnim (realističnim) Thackerayjevim modelom (Wolff 1970, Scanlan 1990). Najdlje se je od Scotta odmaknila romansirana biografija, ki je tudi povezana z drugačno žanrsko tradicijo, z romanom o umetnikovem življenju.¹² Naturalizem je zgodovinski roman zaradi oddaljene tematike, ki je

¹¹Zgodovinski roman je v principu realistična literatura tudi za Simmonsa (1973), Laroussa (1976) in Mitrovičevo (1982).

¹²Funkcionalno je biografski roman nekakšna paralela zgodovinskemu: prvi pripoveduje o dozorevanju posameznika, tema drugega je dozorevanje nacije. Biografski roman predstavlja znamenito zgodovinsko osebo kot nosilca duha časa. Med biografskim romanom in biografijo je razmerje podobno zapleteno kot med zgodovinskim romanom in zgodovino. Kot pripovedna oblika pa je biografija starejša od zgodovine; še v 19. stoletju

avtor izkušensko ne more obvladati, v načelu sicer odklonil, vendar se ni mogoče znebiti občutka, da je prav zgodovinarsko eruditstvo, značilno za profesorski roman, anticipacija in kasneje zelo primerna realizacija naturalistične poetike. Naturalizem je razvil občutek za zgodovinsko pokrajino in ga cepil na nacionalno samopovelečevalno patetiko ter v nemških literaturah doživel velik tržni uspeh. Nova romantika je združila naturalistični stil in romantično veselje do pustolovščine, nekaj kasneje se je tej kombinaciji pridružila še psihoanaliza.

Prva svetovna vojna in zgodovinsko relativistična filozofija Benedetta Croceja sta zaustavila razmah historizma in z njim tudi zgodovinskega romana 19. stoletja. Piscem zgodovina ni bila več prostor drugačnega in izjemnega, začeli so opozarjati na ponavljajoče se pojave v preteklosti in na odvisnost zgodovinskih predstav od naših trenutnih interesov. S tehniko večkratne fokalizacije (polifoničnosti, več gledišč) izražajo prepričanje, da ima zgodovinska resnica več plati (Wesseling 1991). Modernistični zgodovinski roman¹³ kaže, kako se kolektivna preteklost odraža v individualni zavesti – zato je najpogostejša oblika tega časa biografski roman ali roman o umetnikovem življenju. Gre mu za subjektivizacijo zgodovine, za njeno transcendiranje in religiozno ali mitološko simbolizacijo. Zgodovinar, ki premišlja o svoji stroki, je pogosto glavna oseba romana in skrbi za samorefleksivno dimenzijo žanra. Za žanr je značilna velika raznovrstnost: žanrski tipi obstajajo vzporedno in težko bi bilo govoriti o določljivih razvojnih fazah. Prepoznaven je ekspresionizem (Max Brod, Alfred Döblin, Klabund) in po jasnem političnem angažmaju tudi socialistični realizem (Louis Aragon).

Sodobni čas je v zgodovinskem romanu konvencionaliziral samorefleksivnost, ki jo je vanj vnesel že modernizem. Ni več zgodovinskega romana brez eksperimenta (Fleishman 1971). Žanr reflektira metode zgodovinskega raziskovanja in pisanja in se na ta način znova postavlja nad zgodovinopisje. Zgodovinsko vednost relativizira z izrecnim dvomom v objektivnost zgodovinskih virov – resnica zgodovine je nedostopna zgodovinskemu romanu enako kot zgodovinopisju. Razlika med modernizmom in postmodernizmom je v tem, da se je prvi poigral z različnimi interpretacijami istega fakta, drugi pa konstruira alterna-

je bila zgodovina pravzaprav skupek biografij znamenitih osebnosti v kronološkem zaporedju. V 20. stoletju je bil biografski roman deležen enakih sprememb kot zgodovinski: ni mu šlo več za duha časa, ampak bolj za analizo in interpretacijo psiholoških mehanizmov, ki usmerjajo obnašanje velikih oseb.

¹³ Izraz modernistični zgodovinski roman, ki ga uporablja Wesselingova, nima nobene zveze z moderno, kakor jo pozna slovenska literarna zgodovina. Slovenska moderna je ime za duhovne in stilne spremembe na prelomu stoletja nekako do prve svetovne vojne, Wesselingovi pa pomeni modernistični zgodovinski roman nov tip zgodovinskega romana od 20. let dalje.

tivno, kontrafakturno zgodovinsko resničnost (tako imenovane alternativne zgodbe) mimo zgodovinskih faktov in proti njim ter tako na parodičen in včasih komičen način realizira možnosti, ki jih zgodovina ni uresničila. Z drugimi besedami: modernizem je bil zaposlen z epistemološkimi vprašanji (kako razumeti svet), postmodernizem po drugi svetovni vojni pa se ukvarja z ontološkimi vprašanji (kako narediti svet). Postmodernizem je tudi bolj naklonjen politizaciji žanra kot obdobje prej. Postavlja se na pozicijo družbenih manjšin, predstavlja utopično pluralistično, multikulturno družbo in si zastavlja metahistorično vprašanje: ali je zgodovinska vednost sama sebi namen ali je tudi sredstvo politične moči. Odgovor oblikuje na ozadju apokaliptične vizije sveta in v opoziciji z zgodovinopisjem: zgodovinopisje tematizira praviloma preteklost zmagovalcev, postmodernistični zgodovinski roman pa tematizira stališče poražencev (Wesseling 1991).

Postmodernistično oblikovanje historičnih tem je trenutno zadnja faza v razvoju zgodovinskega romana. Sodobni pisatelji s stališča sedanjosti kritično komentirajo naravo in funkcijo zgodovinske vednosti; zgodovinski dogodki sami na sebi jih ne zanimajo več. Žanri se spreminjajo s privzemanjem in hibridizacijo konvencij drugih žanrov. Postmodernistični samorefleksivni zgodovinski roman je tako zmes zgodovinskega romana 19. stoletja, detektivke in znanstvene fantastike. Že prej omenjeno sorodstvo z utopijo (zgodovinski roman je invertirana utopija – Henderson 1974, McEwan 1987; povezuje ju pogosto idealiziranje preteklosti oziroma prihodnosti v razmerju do sedanjosti in tema potovanja skozi čas) ponuja obema žanroma skupno družinsko ime ukronija (veljalo bi lahko tudi za parahistorični oz. psevdohistorični roman onstran dokumentirane zgodovine in za t. i. apokrifno zgodovino – Wesseling 1991). S strogega normativnega vidika bi bil današnji zgodovinski roman seveda le falsifikacija zgodovine.

Zgodovinski roman – žanr z nacionalnopolitično funkcijo

Zgodovinski roman poznajo vse razvite nacionalne literature. Razvoj žanra je bil v veliki meri odvisen od istega skupnega vzorca in to dejstvo uvršča zgodovinski roman med žanre svetovne literature. Ker pa je bil njegov začetek tesno povezan z rojstvom nacionalne zavesti, je postal eden najbolj nacionalno specifično interpretiranih žanrov, tako med romanopisci kot med literarnimi zgodovinarji. K politični tendenčnosti je prispevala jasna lokacija v prostor bralčevega nacionalnega interesa in tematizacija preteklih dogodkov, ki jih je bralec interpretiral kot anticipacijo lastne sočasne politične in nacionalne usode. Delno izjemo predstavljajo v tem pogledu zgodovinski romani o antiki in o geografsko odmaknjenih deželah, ker jih je bilo mogoče le posredno vključiti v bralečev aktualni politični kontekst. Da se je to vendarle dogajalo, je dokaz že Bartolov *Alamut* (1938) z izrazitim aktualnim političnim sporočilom. Zaradi spe-

cifične nacionalne funkcije žanra so monografije o zgodovinskem romanu ponavadi nacionalno zamejene.

Scottov zgodovinski roman je tudi izraz avtorjevega dvojnega odnosa do škotske domovine, ki je z naglo industrializacijo izgubljala samostojnost. Priznaval je nujnost tega razvoja, vendar mu je pripisoval tragičen značaj, ker je pomenil izgubo vrste tradicionalnih družinskih, plemenskih (nacionalnih) in aristokratskih viteških vrednot. Scottu so po eni strani pripisovali socialno progresivnost (Lukács), po drugi strani pa konservativnost. Bil je res kritičen do srednjega veka, vendar je le bolj naklonjen estetski kontemplaciji zgodovinskih dogodkov kot njihovem usmerjanju; povrhu je njegova zgodovina zgodovina aristokracije in ne progresivnega meščanstva. Vsaj v zgodnjem obdobju je bil zgodovinski roman politično napredno opredeljen, v posameznih literaturah (npr. mehiški – Read 1939) je bil menda celo liberalski monopolni žanr, prepoznaven po klicu proti tiraniji, absolutizmu in avtoritarnosti. Od 50. let 19. stoletja dalje so zgodovinske teme močno pod vplivom filozofije in religije. Konservativni avtorji radi nadomeščajo nacionalno problematiko z religiozno in jo predstavljajo v antiko (Simmons 1973, Müllenbrock 1980).¹⁴

Nacionalizem zgodovinskega romana je dveh vrst: liberalni (v imenu boja proti aristokraciji) in etnični ali rasni (v imenu boja proti tuji imperialni moči). Prvi tematizira družbenega nasprotnika, drugi se obrača k lastnemu narodu, da bi mu dal samozavest in moč za nacionalno emancipacijo ter osvoboditev izpod univerzalizmov in kulturnega imperializma velikih literatur (Lemire 1972). Slovenski zgodovinski roman bi po Lemirovi klasifikaciji sodil skupaj z grškim, nemškim, poljskim, ruskim, italijanskim, madžarskim... v to drugo skupino. Od tod tudi potreba po lokalni obarvanosti in folklorizaciji preteklosti. Najbolj nacionalistične so teme z negativnimi junaki in zgodbami, npr. o nacionalnem izdajstvu.

O nacionalnem pomenu žanra prepričuje zlasti na Nemškem pogosto izjavljanje, da začetkov nemškega zgodovinskega romana ni spodbudil Scott, ampak je nastal samostojno in so Scottovi vplivi šele kasnejšega datuma (Sieper 1930, Schreinert 1941, Schönhaar 1990). Nemški roman 18. stoletja z zgodovinsko tematiko (Heinrich Claren, Gottlieb Meissner, Benedikte Naubert, Heinrich Zschokke) ne izkazuje nobenega vpliva (angleškega) grozljivega romana (Bauer 1930, 68),¹⁵ ampak prevzema motivni repertoar heroično-galantnega ter viteš-

¹⁴Prim. katoliškega angleškega avtorja Nicholasa Wiesemana *Fabiola, or, the Church in the Catacombs*, 1854; prevod v slovenščino 1867, in izvirno slovensko besedilo *Zadnji dnevi v Ogleju* Alojzija Lukoviča Carlja iz leta 1876.

¹⁵Teza o nepovezanosti tradicije grozljivega romana z zgodovinskim romanom je nasprotna tezi, ki jo pri nas zastopa Katarina Bogataj-Gradišnik (1991, 1994). Žanra sta v

kega romana (npr. v skrivnostne okoliščine zavito rojstvo, ugrabitev, zasledovanje, dvojniki, ločitev, lažna vest o smrti, številni ljubezenski trikotniki, usodni nesporazumi) in se odlikuje z moralno, pedagoško in nacionalnopolitično tendenco. Od predhodnih žanrov se razlikuje v tem, da tematizira znane zgodovinske dogodke.

Walter Scott je v dvajsetih letih 19. stoletja kot najbolj brani evropski romanopisec (Larousse 1976) vplival na drugačen pogled na zgodovinski razvoj, uveljavljal je prepričanje, da zgodovine ne dela več junak, ampak ljudstvo oziroma nacija. Rast in padec žanra sta bila močno odvisna od socialnih in političnih razmer v deželi. Na porast izvirne produkcije so npr. v Nemčiji okrog 1860 vplivale meddržavne pogodbe o zaščiti avtorskih pravic, vojna 1866 pa je povzročila upad celotne knjižne produkcije. Izrazito spodbudo so pomenila nacionalna združevalna gibanja v Evropi: zedinjenje Italije, Švice, Nemčije, Slovenije itd. – zgodovinski roman je s tematizacijo slavne preteklosti poetično argumentiral rojstvo nacije. Uresničeni politični cilji (npr. vsenemška združitev leta 1875) so prinesli upad nacionalnodržavnih tem v zgodovinskem romanu: žanru ni bilo več treba pomagati uresničevati političnega ideala nacionalne enotnosti.

isti razvojni liniji: zgodovinski roman je glede popularnosti naslednik grozljivega romana. Med njima je vendar toliko razlik, da ju ni mogoče spraviti pod skupni imenovalec, kakor predlagajo nekateri francoski avtorji. Zgodovinski roman se razlikuje od grozljivega po nacionalni patriotski noti, dokumentiranju dogajanja oziroma po zvestobi historičnim dejstvom, lokalnem koloritu in refleksiji preteklosti, po odpovedi nadnaravnemu in romantični nostalgiji idealizaciji srednjega veka (v opoziciji z zgražanjem nad »mračnim srednjim vekom« v grozljivem romanu). – Obenem pa je nespregledljiva vrsta lastnosti, ki pričajo o skupnem rodovniku: preteklost je že v grozljivem romanu ugledana kot nekaj drugačnega od sedanosti, glavne osebe so izmišljene, sorodne so tudi pripovedne konvencije. Standardna dogajališča so podzemne ječe v gradu ali samostanu, grajski stolp, kjer potekajo mučenja, in razvaline gradov, kjer se zbira zarotniška družina. Junakova stiska sovпада z neurjem v naravi, samostani so prizorišča orgij in posilstev. Značilna je oseba zlobnega zapeljivca s skrivnostno preteklostjo, ki preganja nedolžno junakinjo. Druge osebe so moderni Prometej ali Faust, večni Žid, usodna ženska, zvesti služabnik, smešni službanik, mati in hči, tiranski oče, dobri krušni oče, zlobna mačeha, tihotapci, rokovnjači, cigani. Med dogajalnimi shemami in motivi je treba naštetih prerokbe, sanje, prekletstva, generacijski spopad z umorom, incestom, preganjanjem in begom, skrivanjem za lažno ime, prepoznavanje preko medaljona, prstana, pisma, pokop pri živem telesu, dvojnika, ločena pa zopet združena zaljubljenca, prekinjen poročni obred, skrivno poroko ipd. Iz naštevanja je razvidno, da gre za eminentno fabulativna žanra. Dogodke skladata tako, da se dejanje prekine ob koncu poglavja v trenutku največje napetosti. Eden izmed postopkov, ki so generativni še danes, je fikcija najdenega rokopisa.

Aktualni politični razlogi so botrovali tudi relativno poznemu razvoju žanra v Ameriki. Preteklost je Ameriko spominjala na Evropo, ta pa je bila v njenih očeh pokvarjena in kompromitirana. Zato ameriška proza dolgo ni imela smisla za upodabljanje zgodovinskega in socialnega življenja sploh – rojevala je samo romance, idile ter melodrame, vse brez obremenjujočega občutka za zgodovino. Ameriški zgodovinski roman je tematiziral domačo, lokalno zgodovino. Scott je vplival nanj z lokalnim koloritom ter z motivom zasledovanja in bega, ki je postal jedro izrecno ameriških žanrov, npr. divjezahodne povesti. Ameriško romanopisje je po svoje prekrjilo evropsko izročilo. James Fenimore Cooper je npr. modificiral lik romantičnega izobčenca v lik samotnega jezdeca in aktualiziral predromantični lik plemenitega divjaka. Zgodovinsko tematiko je pripel na ogrodje pustolovskega (akcijskega) romana (Bogataj-Gradišnik 1991).¹⁶

Tudi v 20. stoletju je zgodovinski roman nacionalno specifičen: v Ameriki tematizira osvajanje divjega zahoda in državljansko vojno, v Evropi etnično problematiko (npr. Ivo Andrić) in lokalno zgodovino ter je politično ali vsaj nazorsko angažiran. Izrabil ga je zlasti nacionalsocializem v 30. in 40. letih, ko je potreboval zgodovinsko opravičilo za lastno politično akcijo. Posegel je v daljno preteklost in ob pomanjkanju dokumentov konstruiral nacionalno mitologijo ter ritual. Nasprotniki fašizma, avtorji v eksilu, so uporabili zgodovinski roman za kritiko aktualnih socialnih in političnih razmer; v obeh primerih gre prej za politično kot estetsko dejanje. Današnja debata se spet suče okrog politične relevantnosti zgodovinskega romana. Marksistični teoretiki in dekonstruktivisti mu očitajo konservativnost, pomanjkanje angažmaja in socialno indiferentnost, drugi (npr. Wesseling 1990) so nasprotno prepričani, da je sodobni zgodovinski roman izrazito politično angažiran.

Sklep pričujočega pregleda razprav o zgodovinskem romanu naj bo ugotovitev, da je enačenje zgodovinskega romana s scottovskim izhodišnim modelom nevzdržno in da se je treba odpovedati popularni definiciji žanra (Dickinson 1986) kot pripovedni prozi z jasno določenim časom, prostorom in osebami dogajanja. Dozdajšnje razpravljanje je pokazalo, da ni mogoče govoriti o stalnih, jedrnih formalnih značilnostih žanra brez natančnejše omejitve korpusa besedil v času in brez upoštevanja pripadnosti posameznemu narodu. Literarnozgodovinski opis slovenskega zgodovinskega romana bo nastal šele po natančnejši formalni analizi slovenskih besedil z zgodovinsko tematiko od srede prejšnjega stoletja do danes. Ob tej bo tudi mogoče preveriti trditve literarne

¹⁶Zaradi sorodnosti s slovensko je posebej zanimiva adaptacija Scottovega šibkega in odpovedujočega se junaka v ameriški prozi: izpostavljene herojske vloge tudi tu opravljajo ženske (Dekker 1987). O Scottovem vplivu na slovenski roman tudi Kos (1985).

vede, da zgodovinski roman nima lastne strukture (Show 1990) in da vedno parazitira na drugih žanrih, ter ga primerjati z realizacijami v drugih nacionalnih literaturah. Po uspehu »profesorskega romana« Ime rože Umberta Eca (*Il nome della rosa*, 1980) so odveč vsakršni pomisleki o nezdržljivosti žanra z današnjim časom.

ZUSAMMENFASSUNG

Der historische Roman gehört zu den umfassendsten Genres der Weltliteratur. Obwohl Texte mit historischer Thematik bereits viel früher entstanden waren, setzten sich als Prototypen die von Walter Scott nach 1814 verfaßten Romane durch, die an ihrer neuen Zeitperspektive (die Geschichte ist ein in den nationalen Rahmen gespannter geschlossener Entwicklungsprozeß) und an den frischen narrativen Verfahren (das Geschehen ist zeitlich und räumlich genau bestimmt, an Stelle der Herrscher stehen alltäglichere Figuren im Vordergrund) erkennbar sind, da sich der Name »historischer Roman« und das entsprechende Genrebewußtsein erst an ihnen formte. Da der historische Roman nach Scott wesentliche Veränderungen erfuhr, setzten ihn manche Literaturhistoriker lediglich mit dem 19. Jahrhundert gleich. Der vorliegende Beitrag schließt sich hingegen der Meinung an, daß sich die Genreregeln zeitlich stark verändern und daß über die Genrezugehörigkeit in erster Linie das Traditionsbewußtsein und weniger die Ähnlichkeit mit dem Prototyp entscheidet – infolgedessen akzeptiert er auch seine zeitgenössischen Ausformungen.

Die Entwicklung des Genres ist eng mit der Entwicklung der Geschichtsschreibung verbunden: vor der Verwissenschaftlichung der Geschichte glich der historiographische Diskurs untrennbar dem literarischen. In der angloamerikanischen Welt wird der historische Roman noch heute häufig eher als erfolgreiche Art der Popularisierung historischen Wissens betrachtet als eine besondere Form der Belletristik. Diese Position wird von der zeitgenössischen Historiographie noch gestützt, die die Illusion einer objektiven Vergangenheitserkenntnis aufgegeben hat und sich an der Effizienz des narrativen Diskurses begeistert. Die hybride Position des Genres zwischen Kunst und Wissenschaft war an den unterschiedlichsten philosophischen Interpretationen schuld, die es einerseits lediglich auf seine ästhetische Seite (Roman Ingarden), andererseits auf seine Erkenntnisseite (Lukács) reduzierten. Der Anteil des Historiographischen im Roman bzw. die Glaubwürdigkeit der historischen Daten kann heute keinen Maßstab für die »Echtheit« des historischen Romans darstellen.

Eine der grundlegenden Genrebestimmungen ist die zeitliche Entfernung der Ereignisse vom Author, woraus das besondere Vergangenheitsgefühl hervorgeht. Würden wir bei der Bestimmung des Genres lediglich das besondere Zeitgefühl berücksichtigen, dann versagten wir uns die Abgrenzung vom Zeitroman. Zur pragmatischen Differenzierung beider Genres trägt der Vorschlag bei, es handle sich um einen historischen Roman in jenen Fällen, wo sich die Ereignisse zeitlich nicht mit der realen Lebenserfahrung des Autors decken. – Die vorliegende Untersuchung

ordnet die Klassifizierungsvorschläge auf der Grundlage des Verhältnisses von Vergangenheit zur Gegenwart in die folgenden Kategorien:

1. Den klassischen historischen Roman interessiert die Vergangenheit selbst a) wegen ihrer malerischen, bildhaften Qualitäten oder b) als positive bzw. negative Alternative zur Gegenwart (der eskapistische historische Roman: der ideengeschichtliche Roman). 2. Der zeitgenössische historische Roman hat Geschichte zum Hintergrund, a) um damit die Unveränderlichkeit der menschlichen Natur in der Zeit unter Beweis zu stellen (der psychologische historische Roman) oder b) weil er lediglich als Metapher für die Gegenwart dient (der projektive historische Roman). Die letztgenannte Kategorie bietet zwei mögliche Aussagen: die Geschichte wiederholt sich oder die Geschichte mobilisiert für die aktuelle gesellschaftliche Aktion.

Ziemlich viel Energie ging der Literaturwissenschaft anhand der Fragen, ob der historische Roman im Prinzip ein romantisches oder ein realistisches Genre sei und in welchem Verwandtschaftsverhältnis er zum englischen Schauerroman stehe. Im Gegensatz zu Lukács' These vom Realismus des historischen Romans ist die Literaturwissenschaft zumindest bei Scott der einheitlichen Meinung, daß es sich um einen romantischen Autor handle. Das Genre paßte sich freilich jeder Periodisierungsepoche an, am schlechtesten modernistischen Strömungen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, sehr erfolgreich hingegen der Postmoderne. Er kam auch den spezifischen politischen Erfordernissen der Nationen nach, in denen er entstand, und trug bei, die nationalen Programme des 19. Jahrhunderts zu formulieren. – Die Gleichsetzung des historischen Romans lediglich mit Scotts Ausgangsmodell ist unhaltbar. Nach dem Erfolg des »Professorenromans« von Umberto Eco *Il nome della rosa*, 1980, sind jegliche Vorbehalte über die Unvereinbarkeit des Genres mit der heutigen Zeit überflüssig.

JERNEJ KOPITAR: REIMŠKI EVANGELIJ ZGODOVINSKI PREDGOVOR*

Reimški rokopis je ne najiminitnejša, pa častitljiva priča bogoslužja v slovanskem jeziku, ki se je v okviru rimske cerkve začelo po zaslugi slovanskih apostolov Cirila in Metoda v Panoniji, v jeziku takratnih panonskih Slovanov, ki so bili karantansko-bolgarski. Pisava je glagolska in cirilična, prva pa je vsaj toliko stara kot druga. Zaradi nemškega nasprotovanja je bila slovanska knjiga (in njeni tvorci) iz Panonije pregnana in je našla zatočišče pri Bolgarih, na balkanskem jugu, od katerih pa se je razširila k Srbom, Hrvatom in Rusom. Važno pričevanje tega starega slovanskega pismenstva je tudi Reimški evangelij.

The Reims Manuscript is not the most important, but still venerable piece of evidence of Slavic liturgy, which was introduced in the Roman Church in Pannonia by the Slavic Apostles Cyril and Methodius; it was in the language of the Pannonian Slovenes of that time, which were of Carantanian- Bulgarian provenience. The writing system used was Glagolitic and Cyrillic; the former is at least as old as the latter. Due to German opposition, Slavic writing (and its originators) was driven out of Pannonia; it found refuge in the Balkan South, in Bulgaria, and from there it spread to the Serbs, Croats, and Russians. An important document of old Slavic writing is The Reims Gospel.

I. POGLAVJE

EDINSTVENI PRIVILEGIJ SLOVANSKEGA BOGOSLUŽJA

1. Res enkratni privilegij slovanskega bogoslužja v ljudskem jeziku na področju rimske patrijarhije je splošno znan: vsi drugi katoliški narodi Evrope, Afrike in Amerike brez izjeme imajo bogoslužje v latinskem jeziku.

2. Ljudski jezik pa moramo pojmovati ne kot kateri koli današnji jezik med tistimi dvanajstimi, ki jih slovanski narodi uporabljajo dandanes, temveč sedaj že

---

* Kopitarjevo besedilo Zgodovinski predgovor k Reimškemu evangeliju je nastalo l. 1843, potem ko je bil ta glagolsko-cirilski rokopis, nemalo prav po Kopitarjevi zaslugi spet najden. Reimški evangelij je Kopitar prevedel v latinščino, oboje pa je izšlo l. 1845 (z letnico 1843) na stroške ruskega carja Nikolaja I, izdal ga je francoski znanstvenik J. B. Silvestre.

To Kopitarjevo besedilo, pisano v latinščini, je med njegovimi zadnjimi. Pri nas je slabo poznano, gotovo tudi zaradi tega, ker je bilo iz večine primerkov Silvestrove izdaje na rusko željo iztrgano. V Ljubljani je (v NUK-u) le primerek brez tega Kopitarjevega uvoda.

mrtvi jezik, ki je bil v veljavi pred približno tisoč leti med panonskimi Slovani, tistimi, katerih domači jezik, ki se je rabil v svetnih zadevah, je grški nadškof sv. Metod, poslan od samega rimskega patrijarha v Gospodov vinograd, pri prejšnjih bavarskih delavcih zanemarjen, privedel s foruma na oltar, da bi se s pomočjo te prednosti, priznane Slovanom, le-ti ubranili zahrbtnih nakan svojih frankovskih nasprotnikov. To bo kmalu pojasnjeno.

3. Ta prvotni slovanski jezik sedaj nepismenemu ljudstvu ni nič več razumljivejši, kakor je latinski Italijanom, Francozom, Špancem ali Portugalcem, kakor je starogrški današnjim Grkom, ali kakor so sirski, armenski, gruzinski, koptski, abesinski ali pa mandarinski kitajski razumljivi navadnemu prebivalstvu teh krajev; pri preprostem ljudstvu nima skoraj nobene prednosti pred njegovemu ušesu veliko bolj domačim maternim jezikom, ki zaradi tega ni vreden zaničevanja.

4. Dodajmo še to: ta jezik ni nič razumljivejši današnjemu Slovanu, pa naj govori kateri koli jezik, kakor bi bil Nemcu gotski ali saški, če bi kateri izmed teh dveh narodov bil tako srečen, da bi imel nadškofa, kakršen je bil sv. Metod.

5. Zato se čudno motijo tisti, ki se sedaj nenadoma, kakor na znak, pojavljajo povsod in poskušajo bogoslužje Rusov predstaviti ali kot *ljudsko* ali pa kot *edino* bogoslužje Slovanov. Rimska cerkev je namreč potem, ko je že leta 880, to je več kot stoletje pred spreobrnjenjem Rusov, temeljito proučila zadevo, prvo nezaslišano novoto sv. Metoda ne le odobrila, temveč je l. 1248 pri Slovanih *zahodnega* obreda tudi potrdila mašno knjigo in brevir v glagolici, ki ju je krasil ravno ta posvečeni jezik sv. Metoda. Tako je slovansko bogoslužje *enega* in *drugega* obreda nastalo v rimski patrijarhiji, in samo del nje, izhajajoč od tod, še obstaja v carigrajskem obredu in v njegovem ruskem potomcu. Kar se tega tiče, bom hitro navedel popolnoma jasna določila in pričevanja iz različnih obdobj.

6. Če torej Slovani poročajo, da je Rim njihovo bogoslužje v narodnem jeziku

Ob 150-letnici Kopitarjeve smrti l. 1994 sem gospo A. Bernard, ki je o tem Kopitarjevem delu imela na od mene vodenem Kopitarjevem simpoziju na Filozofski fakulteti v Ljubljani zanimiv referat, rad sprejel njen predlog, da bi to Kopitarjevo delo v celoti prevedla v slovenščino, kar je nato tudi storila. Ker prevajalka (pohorska rojakinja) že dolga leta živi v Parizu, je bilo kar precej dela z lektoriranjem prevoda. Naši lekturi je pritrdila, nam poslala (sicer doslej slabo čitljivo) kseroksko kopijo izvornika, da sem njen prevod lahko tudi kolacioniral in ob tej priliki vnesel vanj tudi grško podana besedilna mesta. Sedaj ga z veseljem dajem v natis Slavistični reviji, z edino željo, da bi čim več Slovincem (in ne samo njim) bilo dostopno še eno večje Kopitarjevo delo. Po delih naj bi namreč sodili ljudi, ne po tem, kar se o Kopitarju manj ugodnega rado piše.

Morebitne pomanjkljivosti prevoda gredo seveda na najina, prevajalkin in moj račun; tolaživa se z mislijo, da je dovolj, če k velikemu tudi le težimo (Jože Toporišič). – Kopitarjevo besedilo objavljamo ob 150-letnici njegove smrti.

potrdil kot *privilegij*, medtem ko so nekoč vsi stari narodi in celo latinski isto dosegali po *splošnem pravu*, to pomeni, da je do tega prišlo veliko pozneje, v devetem stoletju, v dobi, ko se je *vsakdanji* jezik prednikov zdel *nenavaden*, da ne rečemo protipraven. Čeprav so namreč – npr. Vlahi iz Dakije v bližnji preteklosti, na primer malo pred poldrugim stoletjem, prevedli v svoje narečje bogoslužje grškega obreda, ki je bil pri njih v rabi poprej in je Carigrad s tem z očetovsko potrpežljivostjo soglašal (ali pa ga celo niso obvestili oz. vprašali za mnenje), obstaja vendarle nasproten in veliko starejši primer Gotov, spreobrnjenih v četrtem stoletju; to je bil hraber in zelo plemenit narod, številčno komaj da manjši od slovanskega. Vendar pa ti Goti, čeprav so se učili pri Bizantincih, katerih liberalnega duha protestanje, nasprotniki rimske cerkve, neprenehoma hvalijo, maše niso poslušali v gotščini, ker so, tako vzhodno kakor zahodno duhovništvo kot vladarji tistega časa, v svojem napuhu tak barbarski jezik preveč prezirali.

7. Enako tudi ne *Avguštin*, apostol Anglov, ne *Bonifacij*, apostol Sasov, maše za te narode nista nikoli načrtovala v njihovem ljudskem jeziku.

8. Tako grški duhovniki (λειτουργοῦντας) še danes, čeprav vsak dan vidijo svoje kolege, naj bodo slovanski ali vlaški, brati mašo v svojem lastnem jeziku, še nadalje mašujejo v grščini tako za Albance vzhodnega obreda kakor za tesalske Vlahe, in še celo za nekatere Bolgare, ne da bi jih kakor koli zanimalo, ali s tem dobro ali slabo ustrezajo nadležnim in upornim protestantom, ki jamčijo za liberalnega duha grške cerkve.

9. Iz istega razloga bi bil tudi sv. Metod sredi devetega stoletja na ozemlju Panonije in Mezije še *naprej* bral mašo v grškem ali latinskem jeziku, ko bi zaradi pritiska Salzburžanov, svojih zagrizenih sovražnikov, ki so ga nadlegovali z vseh strani, ne bil prisiljen zapustiti deželo, kamor ga je bil poslal sam papež, ali pa tam vztrajati, opirajoč se pri tem na kako izredno bleščeče dejanje. In l. 870 si je nadškof Metod brez omahovanja upal storiti v *javnosti* to, o čemer je morda *zasebno* razmišljal že prej, ko ga je Sloven Rastislav v svojem uporu proti Frankom poklical z bratom Cirilom iz Grčije: da bi namreč mašo bral v ljudskem jeziku svoje škofije.

10. Še danes odmevata zmaga Slovanov in srd Salzburžanov¹ v knjigah nekdanjih avtorjev, pripovedujočih o tej novoti. Višji duhovnik Richbald, ki je takrat, okrog l. 870, kot škof bival pri knezu Koclju v Panoniji, blizu Blatnega jezera,

¹ O tej zadevi glej spis Salzburžanov papežu: »Tako daleč, da je Grk, po imenu Metod, ki je na novo iznašel slovanske črke in z oholostjo filozofa gledal na latinski jezik in na rimski nauk, v obeh vsega ljudstva delno razvrednotil maše in evangelije ter cerkveni obred tistih, ki so maševali v latinščini. Ker ni prenesel tega, se je (Richbald) vrnil na svojo sedež v Salzburg.«

preziranja latinske maše ni prenesel in se je vrnil na sedež škofije v Salzburgu. Nasprotno so se Slovani tako priljubljene novote poprijeli z največjim navdušenjem ne samo v Metodovi škofiji, temveč križem po vsej Iliriji, kakor daleč sega od morja do morja. (Tako se na primer navaja v isti dobi splitski škof Teodor, po čigar zgledu je duhovnik Nikolaj Rabski prestavil psalter v glagolico; poleg tega so pisma samega papeža Janeza VIII. iz leta 870–880 polna razpravljanja o tej zadevi.) Toda treba je iti po vrsti in prikazati izvor in razširjanje slovanskega bogoslužja, posebno še sedaj, ko se le-to razvija bolj kot kadarkoli, tako da obsega že ves slovanski svet, kakor je to že v prejšnjem stoletju prikazal jezuit Farlati.²

II. POGLAVJE

ZAČETKI KRŠČANSTVA PRI SLOVANIH

11. Nedvomno je, da so bili tostran Donave *Slovani*, nomadsko ljudstvo, *prvi*. Tedaj, pred prihodom Madžarov, so živeli skupno v Panoniji. Njihovi potomci, danes razdeljeni na tako imenovane Ilire, prebivajo eni od vhoda v Italijo in od izvira Drave čez vso Kranjsko, Norik in Panonijo ter do Blatnega jezera, drugi pa po Bolgariji in Makedoniji do Soluna; doba njihove priselitve pa je popolnoma negotova. Povsem *zanesljivo* pa je, da so bili tu pred novim prihodom Hrvatov in Srbov (ti so prišli s severa z one strani Donave v sedmem stoletju) v te kraje, ki jih Pavel Dijakon že leta 595 imenuje domovina Slovanov, priselili pa so se ali veliko prej, ali skupaj z Goti, najpozneje pa leta 568 z Obri.

12. In znano je, da to pleme prvih Todonavcev šteje sedaj skupaj več kot šest milijonov ljudi, čeprav so ga madžarski osvajalci v Panoniji in v Dakiji hudo prizadeli, tako da je bilo razpršeno po Meziji med prebivalci, ki so bili nedvomno istega rodu, vendar so prišli pozneje; med te gredo tudi Srbi in Hrvati, ki so se od starejših in novih slovanskih naseljencev razločevali zaradi manjšega razvoja v jeziku. Tako imamo danes (skupaj s petimi milijoni Srbov in Hrvatov, ki so si po jeziku zelo podobni in ki jih nekateri imenujejo s skupnim imenom Iliri) več kot enajst milijonov todonavskih Slovanov.

13. Kar se mene tiče, bi *bolgarski* skupini pustil njeno tuje, vendar bolj znano ime: nasprotno pa s srednjeveško označbo *Carantani*, zajemam – in ne brez razloga, če se ne motim – ta poldrugi milijon, ki se nas bolj tiče, ki pa je bil razkosan zaradi posesti Čedad, Recije, Kranjske, Norika in Panonije. Prav Slovane

² *Slovansko bogoslužje obeh obredov, latinskega in grškega, je zelo razširjeno in ne pozna drugih meja razen tistih, ki določajo meje Slovanov, zavzemajočih ogromno ozemlje od vzhoda in severa. Illyrici sacri, III, 143.* Čeprav tako pred stoletjem, v dobi Farlatija, kot še danes, Poljaki, Čehi in drugi Slovani do dvajsetih milijonov uporabljajo latinsko bogoslužje, vsi drugi, dvakrat številnejši, ohranjajo slovansko.

med Sočo in Donavo so nekoč imenovali *Carantani*.

14. Povsem naravno in po zgodovinskih podatkih jasno je dejstvo, da so tisti med njimi, ki so bili najbližje Ogleja in Salzburga, prvi sprejeli krst, okrog šestega stoletja, vendar natančen datum ni ugotovljen.

15. Najbolj presenetljivo pa je pričevanje cesarja Konstantina Porfirogeneta o krstitvi Hrvatov in Srbov, in sicer s strani *duhovnikov*, ki so bili *poklicani iz Rima*, za časa Heraklija (l. 641), ko je bil papež Janez IV., Dalmatinec po rodu. Tako je znano ne samo to, da se morajo Slovani za krščanstvo zahvaliti najprej Rimski cerkvi, temveč tudi to, da večina krščanskih izrazov pri Slovanih tako vzhodnega kot zahodnega obreda priča o svojem karantanskem izvoru, torej tistem, ki ga dolgujejo ali *alemanskim* ali *italijanskim* misijonarjem šestega stoletja. Iz tega nujno sledi, da so bili ljudje, ki so Hrvate in Srbe prvi učili krščanstva, slovanski misijonarji iz te *Frankovske pokrajine, nahajajoče se med Benečijo in Hrvaško*, to se pravi s Kranjske, od koder je po pričevanju cesarja Konstantina leta 837 prišel *sveti mož, v posvetni obleki imenovan Martin Podagrík*, ki je obiskoval Hrvate in jih potrjeval v veri svetega Petra. Še več: upanje imam, da bo bolj raziskana zgodovina Frankovske pokrajine od petega do sedmega stoletja v samih Hrvatih in Srbih priznala skupino noriških Slovanov, ko so jih, ko so Franki napredovali v Noriku in Turingiji, potisnili s severa na jug proti Iliriji pri Jadranskem morju. O tem bo govor na drugem mestu.

III. POGLAVJE

STOLETJE KARLA VELIKEGA

16. Že zgoraj smo navedli, da so Franki dosegli svoj največji sijaj za časa Karla Velikega. In ko je ta po dolgotrajni osemletni vojni (v letih 791–798) strl mogočnost Obrov, ki so s pomočjo orožja skoraj tri stoletja vladali Dakiji in Pannoniji, je ti dve veliki deželi podvrigel frankovski oblasti; ko je bil Obre popolnoma podjarmil, je Slovanom naložil le lažji jarem, kakor ga je bil Obrom. In v Noriku ni manjkalo Slovanov in Bavarcev, pripravljenih, da se preselijo v nenaseljene pokrajine. Tako se v enem izmed pisem samega Karla Velikega omenjajo slavna dejanja Slovana *Vonomirja*, ki naj bi bil s pomočjo italške vojske pod vodstvom Erika Čedadskega zavzel poslednje zatočišče Obrov z vsem njihovim zakladom – sam izredno dobro utrjeni »ring«.

17. Karel Veliki je imel modro navado (kakršne se danes drže Angleži v Indiji), da je, kolikor se je dalo, premaganim narodom puščal njihove lastne poglavarje in se zadovoljeval s pokorščino svoje dobe in z ne pretežkim davkom, spodbujajoč jih predvsem k prevzemu krščanske vere. Kot kaže, se omenjajo imena takih avtohtonih poglavarjev v Kronikah tistega časa: *Privislauga, Cemicas, Stoimar, Etgár*; in še: *Ingo, Liudevitus, Moimar, Privina, Rastices, Hecilo*,

Brazlavo; in še Obri: *Theodorus, Abrahamus, Zanchus, Tudun, Zodan*.

18. Prav zato je Karel Veliki takoj po končani vojni (l. 798) naročil Arnu, salzburškemu nadškofu, *naj gre k Slovanom in organizira ves ta kraj, da bi opravljaj cerkvene obrede po škofovskem običaju in tolažil te narode v veri in krščanstvu*. Arno je rade volje ubogal. V karantanskih Alpah so bili Slovani krščeni že *poprej* in Arno je dosegel tolikšen uspeh po vsej Panoniji do ustja reke Drave, da se je odločil, da tem novokrščencem pošlje posebnega škofa, odtlej podrejenega Salzburgu.

19. In ni dvoma, da so tudi škofje iz Patavije, iz bližnje Avstrije, in tisti z levega brega Donave začeli s podobnim spreobračanjem pri Moravskih Slovanih, ki so se po porazu Obrov pojavili tukaj med Moravsko reko in Tiso. Vendar nam iz teh krajev manjka dokumentov, ki bi nas, kakor spis anonimnega salzburškega avtorja iz leta 873, naperjen proti prihodu Grka Metoda, o tej zadevi *jasno obveščali*. Ta spis je v moji lasti in bi ga lahko izročil javnosti.

IV. POGlavJE

SVETA CIRIL IN METOD

Spiritus iustus alit, et tamquam infusa per artus.

Meas agitat molem, et magno se corpore miscet.

Virgil. En. VI, 726

20. Ker so bili nasledniki Karla Velikega nesposobni, da bi primerno vladali tako velikemu cesarstvu, se je to počasi vse bolj cepilo na svoje prvotne sestavne dele. Obseg cesarstva, ki je še preostal pomilovanja vrednim Karolingom, poznamo dovolj dobro. Tukaj bo govor predvsem o naši *vzhodni pokrajini*:

21. In res je, da je že pri Ludviku, imenovanem Pobožni (okrog l. 820), slovanški glavar Ljudevit proti Frankom dvignil vso Panonijo, in so mu Franki končno prišli do živega le z vojsko iz vsega cesarstva, in to po treh vojnih pohodih in s pomočjo izdaje v njegovih lastnih vrstah.

22. V Panoniji so na Franke na desnem bregu Drave in na levem bregu Tise mejili tako imenovani Bolgari (v resnici Slovani). Ko so bili dvakrat poslani k Frankom poverjenike z namenom, da bi se določile meje, so Bolgari leta 829 pripluli po Dravi in z ognjem in mečem uničili Slované, naseljene v Panoniji, njihove poglavarje (Franke) izgnali in jim postavili bolgarske vladarje.

23. Na levem bregu Donave, med rekama Moravo in Tiso, se je izpod obrskega jarma osvobodilo gosto naseljeno ljudstvo Moravanov; to je zaradi ukoreninjenega sovraštva do svojih frankovskih sosedov zavračalo podložništvo nedostojnim naslednikom Karla Velikega. To ljudstvo se je po več kot petnajstletnem uporu pod vodstvom Mojmarja in predvsem pod vodstvom Slovena Rastislava, njegovega nečaka in naslednika, skoraj popolnoma osvobodilo; vendar so po

izdaji Rastislavovega nečaka Rastislava končno ujeli in mu iztaknili oči, nakar je zmaga pripadla Frankom.

24. Ta Rastislavov upor je bil vzrok, da je bila iz Bizanca bodisi namenoma poklicana bodisi spontano poslana misija svetih bratov Cirila in Metoda, solunskih Grkov. Res je, da so Rastislav in Moravani Kristusa priznavali že v časih Karla Velikega, toda v dvoje so sovražili germanske duhovnike, upravičeno osumljene podpiranja Frankov. Tako sta plemenita grška brata ves ta nemirni čas uporov skrbela za bogoslužje pri Moravanih, ki so bili kristjani že dva rodova; ne ve se, ali sta delovala v grškem jeziku in obredu (razkola namreč še ni bilo), ali v latinskem, ki so ga bili Moravani že vajeni. O štirinapoletnem poskusu uporabe slovanskega jezika v obredih, zgodovina ne hrani nobenega sledu. Še več: ko je ob koncu leta 879 papež Janez VIII. slišal, da Metod poje mašo v slovanskem jeziku, mu je to novoto prepovedal in mu ukazal opravljati obred ali v grščini ali v latinščini, *kot ravna božja cerkev, razširjena po vsem svetu in pri vseh narodih*. In kaj naj rečemo o tem, da so Bolgari ob istem času prosili za krst in ga tudi prejeli od *latinskega* papeža Nikolaja, ki je, kakor upravičeno misli Salagij, s plemenitim dejanjem tudi izkazal uslugo Cirilu in Metodu na Moravskem: ker je tam po porazu Rastislava gospostvo pripadalo Frankom, ju je s tem, ko ju je poklical v Rim, zaščitil pred mržnjo zmagovalcev. Gotovo sta papeževemu ukazu sledila z veseljem. Toda Nikolaj je med tem umrl in ob prihodu v Rim ju je sprejel njegov naslednik Hadrijan II., odličen starec. Brž ko je uresničil načrte Nikolaja in potrdil neposredne privilegije rimske cerkve v Panoniji in Bolgariji, ki je bila po štirih stoletjih barbarstva prešla v krščanstvo, in ne upoštevač pravice Bavarcev, je ta dva Grka posvetil v škofa Moravanov in Slovanov v Panoniji. Med tem je Ciril v Rimu umrl in l. 869 se je v Panonijo in na Moravsko vrnil samo *nadškof* Metod.

25. Ni si težko predstavljati, s kakšnim srdom so njegovi bavarski *vladarji* sprejeli vrnitev grškega nadškofa! Že prej so izjavljali, da Grk nima pravice žeti tam, kjer so sejali Franki; potrebna je bila vsa avtoriteta odločnega papeža Janeza VIII., od katerega imamo tri odlomke dekretalov, poslanih Ludviku R. in njegovemu sinu Karlomanu, kakor tudi opozorilo, izročeno njegovemu legatu pri Frankih. Te rokopise, ki sta jih izdala madžarska zgodovinarja Salagij in Timon, sem v Rimu tudi sam videl.³ Vendar Metod pred težavami ni popustil in ker je vedel, da ne more ugoditi *vsem*, se je zadovoljil s tem, da je zanemaril številčnejše in ugodil *mnogim* Slovanom, ki so ga bili poklicali; kar se mu je povsem posrečilo, saj je bilo slovansko bogoslužje *pri Slovanih* uvedeno (kot sem že

³Te odlomke dolgujemo kardinalu *Garampiju*, ki jih je vzel iz zbirke kanonov Bonizena v Briksenskem rokopisu. Glej *Salagija*.

navedel) v devetem in desetem stoletju.

26. Sovražniki kljub temu niso mirovali in leta 878 so končno le pregovorili Svetopolka, Rastislavovega naslednika, da je v Rim poslal svojega duhovnika Janeza iz Benečije – ta mu je navadno pomagal v političnih zadevah – da se je pritožil zoper Metoda, češ da *poučuje drugače kot Rimska cerkev in ker bere mašo v barbarskem, to je slovanskem jeziku*. In avtoriteta Svetopolka – ali pa govorniški dar Janeza – je bila tolikšna, da Janez VIII. ni samo pohvalil gorečnost Svetopolka in mašo v slovanščini razveljavil, temveč je nadškofa Metoda tudi poklical v Rim, da bi tam odgovarjal na pritožbe, vložene proti njemu.

27. Toda v Rimu se je zadeva odvijala le drugače, kakor so upali Metodovi nasprotniki. Ne samo da je papež po Metodovi zaslugi potrdil njegovo vero; še več: strinjal se je tudi z novim bogoslužjem v slovanskem jeziku. In kmalu se je Metod vrnil v Panonijo, oskrbljen z zmagoslavjnimi papeževimi dekretali; papež je odobril njegovo vero in vsem duhovnikom te nadškofije zapovedal, *kateremu koli ljudstvu naj bi že pripadali*, da naj se pokoravajo svojemu nadškofu. Že leta 880 mu je bil dodan nemški vikar Vihing iz Nitre, kasneje je bil zahtevan še tretji, da bi pomagal pri posvečevanju duhovnikov, tako da je potem Metod s tema dvema vikarjema po cerkvenem pravu lahko posvetil vse druge *škofe*, ki so bili v kratkem času potrebni v tako obširnem vinogradu Gospodovem (danes šteje skoraj 20 škofij). »Končno po pravici hvalimo v slovanskih črkah pisana besedila, ki jih je nekoč izumil filozof Konstantin in s pomočjo katerih se razlega poveličevanje Boga, in zapovedujemo, da se slava in dejanja Našega Gospoda Jezusa Kristusa izražajo v tem jeziku ... Pristavljamo, da nikakor ni nasprotno veri ali pravemu nauku, da se v tem jeziku bodisi bere maša, bodisi da se v njem berejo sveti evangelij in druga božja berila Stare in Nove zaveze, ali da se tako pojejo psalmi in drugi dnevni obredi ... Vendar ukazujemo, da naj se v vseh cerkvah vaše dežele – da bi se povečala dostojanstvenost proslavljanja – evangelij bere v latinščini in da ga potem ušesa naroda dojemajo v slovanskem prevodu, kot se to menda dela v nekaterih cerkvah. Če pa ti in tvoji razsodni dajete prednost latinski maši, svetujemo, da se berejo svečani deli maše v latinskem jeziku.«

28. Iz tega papeževega pisma izhaja: 1) da je Janez VIII. namenoma zaščitil tako svojo obnovljeno škofijo kakor tudi njenega škofa proti Šalzburgčanom in Lavoacenom, in 2) da je dopustil novo slovansko bogoslužje Metoda s pogojem, »da se zaradi večje svečanosti evangelij bere najprej v latinščini in vseh cerkvah in da ga potem ušesa naroda dojemajo v slovanskem jeziku, kakor se to menda dela v nekaterih cerkvah.« Če prav razumem, je to dovolj pomembna točka papeževega dekretala. Kajti to zame pomeni, da se je tako delalo že pred papeževim pismom v nekaterih, po moji sodbi frankovskih cerkvah, kjer se je po privolitvi vseh že nekaj časa dovojevalo bogoslužje v ljudskem jeziku v tistem

delu obreda, ki je bil ljudstvu najbolj *nepogrešljiv*, tako da je latinskemu evangeliju sledil najmanj takojšen nemški prevod.⁴ In papež Janez VIII. je privilegij Slovanov pri uporabi narodnega jezika razširil na vso božjo službo, čeprav s pogojem dobrega prevoda in tolmačenja; in dal je knezoškofom pravico, da ta privilegij po želji odklonijo. Iz tega sledi, da bi lahko povzeli mnenje Dobrovskega, ki misli, da je bila slovanska maša v nitranski škofiji pod Frankom Vihingom v zelo negotovem položaju, kajti sam Svetopolk je bil Grkom manj naklonjen. In brž ko je Metod umrl, so bili vsi grški duhovniki, ki jih je bilo po mnenju biografu svetega Klimenta dvesto, iz Panonije izgnani in so se pred prihodom Madžarov podali v njim bolj naklonjeno Bolgarijo.

29. Torej bi s tem samim Dobrovskim sklepal, da je Metod v slovanskem jeziku začel maševati v Panonski vojvodini Slovana Koclja pri Blatnem jezeru leta 870; da je bila ta novota, čeprav jo je papež dovolil Panoniji po Metodovi smrti (885–895), izkoreninjena že pred prihodom Madžarov; da pa se je bolj srečno razvila pri *Bolgarih, Hrvatih in Srbih*, od koder je bila po enem stoletju l. 988 prenesena v Rusijo; od tamkaj se je s časom brezmejno razširila; nasprotno pa nikoli ni bila v veljavi na današnjem Moravskem, na Češkem ali na Poljskem.⁵

V. POGLAVJE

POZNEJŠA SLAVA SLOVANSKEGA BOGOSLUŽJA NA ZAHODU

30. Vsi upi Metoda in Janeza VIII. so med tem splavali po vodi: komaj rojeno slovansko bogoslužje v Panoniji je bilo s prihodom Madžarov poteptano in bi bilo popolnoma izginilo, ko ne bi bilo pognalo trdnejših korenin pri Bolgarih in Hrvatih. Vendar je bila tudi Bolgarija, za katere pridobitev je Janez VIII. Metodu veliko popuščal, zaradi ogrskih zvižaj odtrgana od Rimske cerkve, Hrvatje in Srbi pa so nihali med obema stranema. In že takrat, ko je bil l. 882 Janez VIII. od svo-

⁴O tej navadi pričajo ne samo zelo *starinski* alemanski prevodi evangelijev, temveč tudi odloki Karla Velikega in *poslednje* in zgovorno pričanje Kranjca *Trubarja* l. 1557. Da je v teh skrivnostih prostora tudi za nejasne *formule*, se vidi v misterijih Evlisija *κόγξόμπάξ* in v mnogih drugih kot tudi v zastarelosti (bodi mi dovoljen izraz) skoraj vseh cerkvenih jezikov. Tako da protestanti *napačno* priporočajo absolutno uporabo vsakdanjega jezika.

⁵Tudi dva pergamenta, ki ju je *baje* našel profesor *Mons* v Olomucu, temu ne ugovarjata, ko opozarjata na prisotnost Cirila l. 864 in nadškofa Metoda l. 884 na današnjem Moravskem. *Baje* so bile listine najdene, vendar od njih sam Boczek, ki jih je izdal, ni videl drugega kot sveže kopije; nihče ni videl pergamentov. Kakor da je od l. 1817 naprej, ko so ponarejevalci spoznali slovansko narodno poezijo v Vukovi *Srbski pesmarici*, izdani na Dunaju l. 1814, po Češkem pustošila epidemija *νοσείας* ponaredkov.

jih umorjen, se je tako v Cerkvi kot v Cesarstvu razbohotila strašna korupcija in treba je bilo čakati skoraj dve stoletji, da je s pomočjo pogumnega cesarja Otona in Gregorja VII. prišlo do ozdravitve.

31. Pa da se vrnemo k svojemu predmetu: Bavarci so se veselili, da so iz svoje škofije izgnali svoje grške tekmece, ne da bi bili sicer od tega imeli kakšno posebno korist, kajti Moravani, čeprav so jih po smrti Svetopolka notranje razprtije in zunanje vojne izčrpale, so kljub temu uspeli, da je papež zanje posvetil tri vikarje (v Zborniku Koncilov najdemo o tem dve zahtevi frankovskih škofov papežu, ki pričajo o njihovi medsebojni mržnji; ti pravijo, da bodo *Moravani hote ali nehoti podjarmljeni frankovski nadmoči*). Poganski Madžari so z zavzetjem Dakije in Panonije tem prepirom napravili konec in tako je kratkotrajno Moravsko kraljestvo ugasnilo.

32. Pri Hrvatih in Srbih se je škof Gregor, ne vem s katero pravico, vedel kot primas in je predrzno posvečeval vse slovanske duhovnike v vseh škofijah; in ko je potem tako ogrozil pravice in dohodke latinskih škofov, je dal pokrajinskemu koncilu v Splitu priložnost za popolnoma nepravilne kazenske ukrepe. Seveda bi lahko Gregorja, ki se je vmešal v njihove slovanske zadeve, vsi drugi škofje poslali nazaj v njegovo škofijo. Toda za posvečevanje slovanskih duhovnikov bi bili na svojih področjih morali skrbeti, vendar so njim tuje slovansko bogoslužje raje prepovedali, čeprav ga je bil Janez VIII. dopustil in odobril. Tako bi bili Slovani po pravici lahko prezrli ta neupravičeni odlok, čeprav je bil vpeljan v letih 925–928 in potem še drugič v letih 1059–1064. Vendar je bila nevednost v teh časih na obeh straneh tako globoka, da je latinska stran imela Metoda za *krivoverca* in njegova besedila, »pravno odobrena«, za *barbarska*. Hkrati pa niso bili sposobni, da bi takšne grobe nevednosti Italijanov razkrinkali. In jezuit *Pejačević* (*Historia Serviae*, Koloka 1799, izdano posmrtno) po pravici meni, da je bil papežev poslanik Madalbert ob obravnavanju podobne zadeve pri Bolgarih prepričan, da je slovansko bogoslužje našlo močnejšo zaščito pri narodu, ki je takrat častil in še danes v najhveležnejšem spominu hrani dva Metodova učenca, *sv. Klimenta*, škofa iz Velice, in *sv. Nauma*.⁶

⁶P. *Finetti*, beneški izdajatelj del Theofilakta, pripoveduje, da je slišal o posebni tiskani mašni knjigi za Bolgare. Imel sem več sreče in sem jo videl, z lastnimi očmi. Šteje 7 maš: *Sv. Klimena* iz Velice, *14 mučenikov* pod Julijanom, *sv. Vladimirja* (ki jo je Pejačević zaradi tega bridko obžaloval, 109), *sv. Erazma*, *sv. Navma*, *sv. Nikodema* iz Beograda in τῶν ἑπτὰ ἁγίων (Sedem svetnikov), ki so Ciril in Metod z učenci. V Moschopolisu (v Makedoniji) je bila l. 1741 izdana v posebni tiskarni majhna knjiga v 4°. V njej najdemo življenje sv. Klimenta v grščini, izdano l. 1802 ločeno (na Dunaju) v osmerki. Druga življenja, in celo τῶν ἑπτὰ ἁγίων Sedem svetnikov, so v moderni grščini, kar priča o sodobnejši uporabi. Podobno obstaja *Proprij* Srbske Cerkve, tiskan na Vlaškem, vendar ga je sedaj skoraj čisto zadušila premoč Rusov.

33. Takrat so Hrvati, ki jim je bilo le malo mar odlokov nepravilnega koncila, še naprej maševali v slovanskem jeziku, kajti ljudstvo se ni odreklo nežnemu zvoku maternega jezika:

Naturam expelles furca, tamen usque recurret.

Hor. Epist. I. 10, 24.

dokler ni bil ta končno l. 1248 potrjen tudi z ukazom velikega papeža Inocencija IV. škofu v Senju. Tukaj je besedilo tega ukaza: *Prošnja, ki si nam jo poslal, omenja dejstvo, da v deželi Slovanov obstaja posebna varianta /jezika/, ki jo duhovniki teh pokrajin uporabljajo pri maševanju, zatrjujoč, da jo imajo po svetem Hieronimu. Zaradi tega si nas silno prosil, da ti dovolimo opravljati božjo službo v zgoraj omenjeni govorici in tako posnemati in ohranjati navado kraja, kjer škofuješ. Zavedajoč se torej, da je jezik podrejen vsebini in ne vsebina jeziku, ti s pričujočim pismom na tvojo prošnjo dajemo dovoljenje in se pri tem omejujemo na področje, kjer je v rabi zgoraj navedeni običaj, da bi le smisel besedila zaradi prevoda ne bil spremenjen. V Lyonu, 14. aprila 1248.*

34. Tako, prijazni bralec, vidimo, da ima za Inocencija IV. kot za Janeza VIII. to posebno *besedilo* »po pravici hvaljene« slovske variante in da oba papeža merita bolj na jezik kot na pisavo. Kljub temu pa ni nemogoče, da govorita o *drugačni pisavi*, katere iznajdbo Janez pripisuje Cirilu, Inocencij IV. pa, nasprotno, sv. Hieronimu. Gotovo pa je, da so bogoslužne knjige Slovanov, prevedene v *isti jezik*, obstajale že od starodavnih časov v *dvojni pisavi*: ena izmed njih se sedaj imenuje *cirilica*, druga pa *glagolica*. Glagolica se je nekoč, kot se vidi iz papeževega pisma, pripisovala sv. Hieronimu, ki so ga imeli za Slovana, ker je bil iz Dalmacije. Zelo učeni Dobrovski pa je, čeprav slovanskega porekla Hieronima ni priznaval, vseeno nekoliko prenačljeno, če se seveda ne motim, zmanjšal starost glagolske pisave na XIII. stoletje, in pripisoval njeno iznajdbo *sveti prevari* Dalmatincev, ki so ohranili mašo v slovanskem jeziku kljub zgoraj navedenim odlomkom pokrajinskih koncilov iz l. 925 in 1062.

35. Dobrovski, nepristranski učenjak, bi v tej zadevi nedvomno spremenil svoje prepričanje, ko bi bil svojčas lahko videl v cirilici starejše dokumente, odkrite šele po njegovi smrti: na primer vatikanski rokopis starinskega Evangelija Assemanija Starejšega, ki so ga odkrili v Jeruzalemu. Res je, da je o njem bral v rokopisnem Karamanovem zagovoru izdaje mašne knjige iz l. 1741, in v svojih *Institutiones* je na str. 62 na koncu preglednice IV navedel tri citate iz njega, vendar brez vsakega pojasnila in brez navedbe izvora; še več: na str. 688–689 govori o rokopisu samem, vendar kot o očitno neprijetni stvari, ki moti ljudi njegovega kroga. Kljub temu priznava, da je glagoljaški skriptor cirilski rokopis *predelal* v glagolskega veliko bolj skrbno kot kdor koli pred njim. (Kar zadeva ta rokopis, glej moj komentar v delu Hesychius, Dunaj 1840, 8, 39.) Obžalujem prenačljeno Dobrovskega v tej zadevi: kako da ni opazil, da je črkopis Assemanijevega rokopisa *bogatejši*, da razlikuje dve obliki *jera*, saj je zaradi nedosledne rabe

jerov poprej grajal Srbe, ki pišejo v cirilici? Kaj bi bilo, ko bi bil v tem rokopisu opazil tudi druge oblike štirih nosnikov, ki jih Karaman sam ni razumel?

36. In že prej je podobno pristransko sodil o starosti *bolgarskega črkopisa*, vzetega iz pariškega rokopisa, ki so ga predstavili benediktinci v svoji *Diplomati*: postavil ga je v dobo madžarskega kralja Ludvika M. (XIV. stoletje), čeprav so v njem imena slovanskih črk napisana na robu z latinskimi iz XI.–XII. stoletja, za katere so bili benediktinci dovolj kompetentni sodniki, vendar jim tega Dobrovski ni prisojal, ko je šlo za glagolico, kar je bilo ošabno in predržno.

37. Seveda ne dvomim, da bi bil spremenil svoje mnenje, ko bi bil imel srečo videti Cločev glagolit, ki nazorno kaže, tako v *črkopisu* kot v *jeziku*, da je iz X. do XI. stoletja, in če ni starejši od Ostromirjevega evangelija, mu je vsaj približno sodoben. O tem glej mojo Glagolita Clozianus (Dunaj 1836). Daj Bog, da bi se odkril ves rokopis Frankopanov, katerega samo 62. del je Cločev glagolit! Ta je najstarejši iz hrvatske skupine in moramo mu dati prednosti ne samo pred poznejšimi rokopisi v glagolici, temveč tudi pred srbskimi, ki se med seboj zelo razlikujejo, zaradi natančnejše pisave in starejšega jezika. Je tudi, kot sem že povedal, edini, ki ga lahko postavimo na isto raven z Ostromirjevim evangelijem iz l. 1057.

38. In kaj reči o cirilskem rokopisu psalmov (Bononiensis), ki je bil napisan, kot priča subskripcija, pod bolgarskim kraljem Assanom (1185–1195) v srednji cirilici; in v katerega so naenkrat, najbrž pomotoma, vrinjeni trije verzi v glagolici!

39. In kaj reči o tem, da najdemo v najstarejših *cirilskih* rokopisih bolgarske skupine pogosto začetnice v glagolici?

40. Iz vsega tega sledi, da je glagolica, če ne starejša, cirilici vsaj sočasna. Lahko bi se seveda ugovarjalo: kakšno prednost ima sočasna uporaba dveh črkopisov v enem in istem jeziku. Na to lahko odgovorimo: Kaj ko bi bila glagolica obstajala že *pred* Cirilom in bi on od nje ohranil dvanajst enostavnih znamenj, manjkajočih v grškem jeziku, in uporabil za preostale zvoke 24 grških črk, ki so se *Njemu* zdele bolj pripravne,⁷ in nasprotno bi bili Slovani zaradi prav enake udobnosti, vendar *svoje*, ohranili ves ta črkopis tudi v obredih?⁸ Ali pa ko

⁷ Podatki o glasovni vrednosti *obeh* slovanskih posebnih-pisav še *danes* kažejo na njihovo precejšnjo istost, npr. 7. oz. 29., medtem ko se 34. očitno nanaša na *latinski* zlog *ju*, transkribiran v tiskani cirilici kot *jo* in Dobrovski ga je napačno, kakor so opozorili ruski učenjaki, istovetil z grškim *ioy*. Če bi torej hoteli vedeti, katera je prva, bi rekel, da je glagolica prednica cirilice. O pomanjkljivostih enega in drugega črkopisa glej Glag. Cloz., 47 in sledeče.

⁸ Ni verjetno, da bi bili Slovani imeli pisavo pred Cirilom. Teotmar pripoveduje, da so obodritski idoli nosili napisana imena. Konstantin pripoveduje, da so Hrvati l. 640 papežu predali lastnoročno napisana besedila.

bi bil sam Ciril ali njegov brat Metod (katerega slikarski talent v glagolici je opazil že bistroumni bavarski akademik *Schmeller*) izumil vso glagolico podobno kot nekoč *Mjesrob* armensko pisavo (tudi on bi si bil lahko prihranil veliko napora, ko bi bil obdržal enakovredne grške črke namesto tistih, ki jih je »na novo« izumil in je tako iz *grške* pisave zaradi udobja prevzel samo tretjino). Čisto gotovo je, da so bili najstarejši glagolski rokopisi napisani za Slovane grškega in ne latinskega obreda. Poleg tega te črke kažejo *bolj okrogle oblike*, ki se približujejo latinskim iz obdobja Karolingov in ne oglate iz XIII. stoletja, imenovane *gotske*, s katerimi so napisani novejši glagolski rokopisi, edini, ki jih je Dobrovski poznal. V tem pogledu je tudi obžalovanja vredna izguba (po l. 1634, ko ga je že imel v rokah P. Levaković, izdajatelj mašne knjige in brevirja v glagolici) knjige psalmov Nikolaja Rabskega, ki ga Dobrovski, čigar zmeta je sedaj skoraj javno dokazana, toliko da ni imel za avtorja rokopisov v glagolici.

41. Tako da je v tej zadevi z glagolico napačna edino trditev dalmatinskih duhovnikov, ki jo omenja Inocencij IV. l. 1248, da je njihova *posebna* varianta delo sv. Hieronima. Resničnega avtorja glagolice, Metoda ali Cirila, torej Grka, ki je živel v Panoniji, pa so l. 1248 prezrli in to varianto raje pripisali cerkvenemu učitelju sv. Hieronimu, živečemu v tej pokrajini, kateremu marsikaj dolgujejo in za katerega so domnevali, da je njihov rojak. Kmalu bomo videli, kako razprostranjeno je to mnenje o sv. Hieronimu.

42. Še več: neznano bi bilo celo, katerega *izmed teh dveh* črkopisov je Janez VIII. l. 880 sam po pravici hvalil pod imenom »slovanske črke«! Medtem kot je največji del cirilice grški, kako to, da je učeni Richbald iz Salzburga ni prepoznal? Kdo bi namreč mogel verjeti, da je ni videl? Kar se mene tiče, bi se po zrelem premisleku vsega povedanega nagibal k naslednjemu mnenju: mislim, da je pri Slovanih *nekoč* prevladovala tako imenovana glagolica zato, ker je bila popolnoma slovanska; vendar je *pozneje*, ko se je razkol utrdil in so se spreobrnjenci iz Bizanca pridružili Rusom, cirilica dobila prednost, ker je bila bolj grška, pa so ji dali prednost tisti, ki so uporabljali grški obred; glagolica pa je ostala Slovanom latinskega obreda.

43. Kakor koli je že bilo, Rimska cerkev je ščitila eno in drugo, in to kljub dejstvu, da je papež Gregor VII. (ki je med Janezom VIII. in Inocencijem IV.) zavrnil željo češkega kralja Vratislava, da bi na Češkem razširil slovansko bogoslužje, o katerem (za husitoma Bilejovom in Stranskim) pripadniki te sekte sedaj povsod pripovedujejo, da jo je bil uvedel že sam Metod. Gotovo je namreč, da je Češka v cerkvenih zadevah zmeraj pripadala škofiji v Regensburgu in da se tam nikoli ni brala slovanska maša, razen med l. 1030 in 1096 v samostanu v *Sazavi*, kamor je bil sv. Prokopij, kakor se misli, pripeljal skupino slovanskih menihov; iz česar sledi, da so ti *verjetno* prinesli cirilsko pisavo od svojih ukrajinskih sosedov; vendar to ni zanesljivo, ker se po drugi strani govori to, da so sledili načelu benedik-

tincev s samim Prokopijem in da so morda prihajali iz Dalmacije (glej Benediktinsko Kroniko Mabillona) in uporabljali glagolico (o kateri je sedaj jasno, da se je lahko uporabljala najmanj že v X. stoletju), tako kakor za njimi slovanski benediktinci v Emavsu l. 1347 pod Karlom IV. Po izgonu menihov zaradi notranjih razprtij so knjige v slovanskem jeziku, če so katere po naključju ostale v Sazavi, vse do zadnje izginile. Kajti cirilski fragment evangelija, ki se tam nahaja, je bil resnično prodan Karlu IV., ki ga je kot lastnoročni rokopis sv. Prokopija z navdušenjem kupil. Če pa se nanj gleda z zdravim kritičnim pogledom, je bil napisan v XIV. stoletju.

44. Karel IV., Čeh samo po materi, je bil nedvomno zato toliko večji rodoljub, kakor se to opaža pri spreobrnjencih; sicer pa se je v Parizu učil pri p. Rogerju, poznejšem papežu Klementu VI., s čigar pomočjo je bil postavljen na mesto še živečega cesarja Ludvika Bavarskega in je od svojega starega učitelja brez težave dobil dovoljenje – kar se še nikoli prej ni bilo zgodilo –, da v Pragi ustanovi samostan slovanskega obreda, za katerega je določil primerne dohodke, ne da bi ob tem pozabil na letno plačo knjižničarja. Karel ni skrival cilja te ustanove, da bi namreč s pomočjo slovanskega jezika pridobivali nekatere shizmatike na Češkem in v obmejnih pokrajinah. Potem pa se je pokazalo, da je hotel predvsem ugoditi svojim češkim rojakom, ki so želeli imeti nekaj narodnega, svojega, celo v obredih, tako kakor baje nekoč pri Svetopolku Moravani, ki so jih napačno imeli za svoje prednike. In kaj reči o dejstvu, da je Frank Vihing pri Moravanih zavračal Metodovo bogoslužje, ko je bil Metod pri Koelju (to bogoslužje je sovražil)? Prav zato Karel v pismu o ustanovitvi slovanskega samostana v Emavsu ni pozabil omeniti sv. Cirila in Metoda, še pred njima pa sv. Hieronima, »izrednega cerkvenega učitelja in odličnega prevajalca Svetega pisma iz hebrejskega v latinski in slovanski jezik, iz katerega, ker je slovanski, izvira in izhaja prvotni jezik našega češkega kraljestva«. In malo dalje: »da bi ga na vse veke proslavljali v tem kraljestvu kot tudi sredi svojega naroda in v njegovi domovini«. Iz vsega tega se vidi, da moramo cesarju Karlu brez premisleka oprostiti in ga zaradi njegove ljubezni do domovine celo slaviti. Iz iste ljubezni so Kranjci, ko so l. 1495 ustanovili mesto spovednika v slovanskem jeziku v Aachnu za prišlece s Kranjske, to ustanovo posvetili svetim Hieronimu, Cirilu in Metodu, čeprav ta spovednik ni maševal v slovanskem jeziku, temveč je Slovane, ki so se zgrinjali v te germanške Delfe, samo izpovedoval. Toda to in drugo ustanovo, tj. spovednika v Aachnu in Slovane v Pragi, so malo pozneje odnesli verski razdori. Še več: menihi iz praškega Emavsja, kot se vidi iz naslova pričujočega rokopisa, so že l. 1395, po smrti glagoljašev iz Dalmacije in morda celo drugih, ki so ščitili novice s Češkega, uporabljali glagolske črke, jezik pa ni bil več cerkveni, temveč ljudski, in še precej nepravilen, kakor je navadno v taki mešanici. Obstaja tudi odlomek biblije iz l. 1416, napisan tudi v češkem jeziku, vendar v glagolici, iz katerega je

sam Dobrovski v svojo preglednico abeced prevzel izpisek kot tudi same črke z njihovimi imeni in glasovno vrednostjo. Potem je prišla doba husitov, ko so se menihi iz Emavs pridružili utrakvistom (ti so obhajali pod dvema podobama), ki so maševali v latinščini ob petju v ljudskem jeziku.

VI. POGLAVJE

POVZETEK METODOVE DOBE

45. Tako, prijazni bralec, vidimo, da se sv. Ciril in Metod imenujeta *apostola Slovanov* v dovolj širokem smislu besede, kajti na Moravskem in v Panoniji sta našla svoje Slovane že skoraj vse krščene pred dvema ali tremi rodovi; izjema tudi niso malo prej krščeni Bolgari, o katerih so se ohranili odgovori papeža Nikolaja. Še več, bolj po pravici, čeprav ne tudi čisto po pravici, bi ime *apostol* Frankov ustrezalo sv. *Bonifaciju*, kajti kljub temu, da so bili številni Franki spreobrnjeni že prej, jih je našel še veliko brez krsta in je pri tem mučeniško umrl. In v cerkvenih listinah se Ciril in Metod ne imenujeta *apostola*, ampak *cerkvena učitelja Slovanov*. Vendar bi bila bolj pravilno zaslužila čisto svoje in pravično ime *slovanskih liturgistov*: saj je ravno po njuni zaslugi, ali bolje rečeno po zaslugi odličnega Metoda, ki si je navzlic vsemu upal in je tvegat /uvesti/ slovansko bogoslužje, čeprav je bilo v svoji panonski zibeli zaradi vdorov barbarov zatrto in komajda za eno stoletje rešeno pri Bolgarih in tedaj močnejših sredozemskih Srbih, in je končno tako napredovalo in naraslo l. 988 z zelo plodno pridružitvijo Rusov, da danes odmeva, s soglasjem rimske cerkve⁹ v svetiščih več kot petdesetih milijonov Slovanov, ne brez upanja, da pridobi še preostalih petindvajset milijonov, ki še uporabljajo latinski obred.

46. Malo prej sem omenil, da je po Metodovi smrti v Panoniji takratni škof, Frank Vihing, ne čisto brez navidezne pravice, hrepenel po časti panonskega nadškofa in da je po neredih, ki jih je to povzročilo, ne samo Gorazd, ki ga je sam

⁹Ne misli, bralec, da je to lahkomiselna trditev. Ne samo pisci iz Rima, *Assemani* in drugi, so popolnoma naklonjeni slovanskemu bogoslužju nasproti nevoščljivosti ljudi iz Ogleja in drugih sosedov; še bolj so ji naklonjeni jezuiti, kot tisti, katerega skoraj preroško predvidevanje *πρόληψιν* sem zabeležil zgoraj; dodajam še mnenje Bollandista o tem, kako je Gregor VII. zavrnil Vratislava: »Še več, po mojem mnenju je Gregorju prišlo na misel, da bi celo Bolgarom odvzeli uporabo slovanskega jezika, če bi se bilo dalo: vendar so se zdeli vzroki, ki jih je navajal, neprepričljivi, niso pa ovirali Inocencija IV., ki mu je sledil čez poldrugo stoletje, da je v popolnoma nasprotnem smislu l. 1248 odgovoril nekemu slavonskemu škofu v pismu, ki je v Raynaldu. Podobne podatke imamo v zgoraj navedeni *Pejačevičevi* zgodovini Srbov, v Germania sacre *Hansizija*, itd., itd. Naj se mi tukaj dovoli opozoriti na nepotrebnost vprašanja o tem, ali so ti »apostoli Slovanov« prevedli celotno Biblijo. Zadostoval jim je prevod dela, ki se uporablja v službi božji.

Metod imenoval za svojega naslednika, temveč vsa skupina grških duhovnikov, izgnana iz Panonije, pribežala v njim bolj naklonjeno Bolgarijo; v svojem življenju je Metod sam imel navado obiskovati osrednjo Bolgarijo zaradi starih vezi z bolgarskim kraljem; za tega je verjetno sam naslikal zadnjo večerjo tako živo, da je kralj, ki ga je pretresla, bil bolj pripravljen pristopiti h Kristusovi veri. In zgoraj omenjeni življenjepisec sv. Klimenta iz Velice pravi, da so panonski Metodovi učenci, da ne bi padli v past svojih nasprotnikov, bežali v razne smeri. Da pa jih je bilo pet izbranih in pevovodij nad vsemi Metodovimi učenci ἐκκρίτους τε καὶ χοροὺς κορυφαίους: Gorazd in Kliment z Naumom, Angelar in Sava. Da so trije med njimi – Kliment z Naumom in Angelarjem – šli v Beograd k Bolgarom. Ali je to treba razumeti, da sta Gorazd in Sava – ali tisti, ki je po smrti Save na njegovem mestu imenovan Lovrenc – dospela v Srbijo? (Ne samo zgodovina, temveč, kolikor vem, tudi srbske listine o tem molčijo.) Kliment, ki je pri Bolgarih v kratkem dobil Ohridsko nadškofijo po smrti enega od svojih dveh tovarišev, je skrbno delal z drugim, Naumom, v Gospodovem vinogradu do l. 916, po zgledu na *velikega* (kot življenjepisec pogosto poudarja) Metoda, tako da se je slovanska knjižnica obogatila z novimi prevodi *Pridig* in *Hvalnih pesmi* iz grščine. Njegov življenjepisec, po vsej verjetnosti sodobnik, ga imenuje prvega škofa *bolgarskega jezika*.¹⁰

47. Tako se je cerkvena književnost pri Bolgarih srečno razcvetela in še do danes so se ohranili rokopisi, tako prvotni kot tisti, ki so jih pozneje po njih prepisali Srbi in končno Rusi, pri katerih so do današnjega dne našli nadaljevalce, ki skrbijo samo za to.

48. Tukaj bi bilo koristno opisati razne *razrede* cerkvenih rokopisov. *Prve* naj bi bili napisali že v Panoniji pomočniki samega Metoda – škofija jih je preživljala več kot dvesto. Toda ti rokopisi so ali izgubljeni ali pa se skrivajo v samostanih notranje Ilirije (kdo pa je šel tja iskat?). *Drugi* razred predstavljajo bolgarski rokopisi, najstarejši med ohranjenimi in deloma znani. Želéti pa je, da bi bili vsi objavljeni, preden izginejo. *Tretji* razred predstavljajo *srbski*, ali kar pomeni isto, *hrvatski* rokopisi. Cločev odlomek pripada tej zvrsti; po času se najbolj približuje najstarejšim iz bolgarskega in panonskega razreda, razlikuje pa se od poznejših srbskih, med katerimi najstarejši ne sega dlje kot v l. 1236. Tem poznejšim srbskim so zelo sorodni glagoljaški rokopisi iste dobe, vendar so veliko manjše vrednosti kot Cločev ali celo Assemanijev iz bolgarske skupine. V *četrti* razred pa gredo *mešani rokopisi*, napisani od XIV. do XV. stoletja na drugi strani Donave, v Dakiji, to se pravi na današnjem Vlaškem, v Moldaviji in Ukrajini. In vsi ti

¹⁰In tako je bil Kliment postavljen za škofa bolgarskega jezika. Καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλωττῇ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ κλήμης καθίσταται.

razredi imajo svoje posebne določene značilnosti in tako rekoč svoje filološke lastnosti; z njihovo pomočjo, če preberemo dve ali tri vrstice določenega rokopisa, katerega lahko skoraj brez truda ločimo od kakšnega drugega.

49. Poleg tega so v začetni dobi tiskarstva izdali številne rokopise *srbskega* in celo *bolgarskega* razreda; danes se ti hranijo v depojih knjižnic, medtem ko v vseh cerkvah Slovanov grškega obreda prevladujejo ruske izdaje četrtega *mešanega* ali pa *petega* razreda, označene kot pravilnejše in ki se sedaj dodeljujejo slovanskim cerkvam »na tujem«.

50. Morda bi se bilo tukaj treba postaviti proti zmoti številnih ljudi, ki imajo ta posvečeni jezik Slovanov za *očeta* več kot dvanajstih današnjih narečij. Kajti na podlagi drugih zgodovinskih dokumentov je dovolj gotovo, da je že v Metodovi dobi obstajalo določeno število plemen, ki so uporabljala narečje panonskega jezika in narečje bolgarskega; danes so vsi *sorodni* temu narečju. Tako da je posvečeni jezik Slovanov samo starejši *brat*, glede na to, da imamo od njega več kot tisoč let stare pismene spomenike, medtem ko so se vsi drugi govori te dobe neizpričani, izročeni pozabi, pojavili v knjigah šele veliko kasneje: češki šele v XIII. stoletju, poljski v XIV., drugi v XV. in XVI. stoletju, in končno ruski šele v XVIII. stoletju, srbski v našem času, je novi bolgarski nedavno, šele včeraj pokazal svoje prve znake življenja.

51. Naj na koncu dodam še svoje mnenje o *pravilnem jeziku* cerkvenih knjig. V tem pogledu je treba povedati: 1) *naglas* v teh knjigah so bili dodani v *ruskem* jeziku, zato je *gotovo* samo to, da se ti naglasi, če se včasih najdejo v todonavskih rokopisih (vendar jih v večini starih rokopisov ni), razlikujejo od onih v ruskih knjigah; 2) *besedilo* je bilo preverjeno po grških izvirnikih in je zaradi tega *vsebinsko* nesporno; glede *jezika* in filologije $\varphi\iota\lambda\omicron\lambda\gamma\iota\kappa\omega\varsigma$ pa je prepisan dovolj grobo $\acute{\alpha}\mu\omicron\upsilon\sigma\omega\varsigma$, kot da se mu ne pripisuje pomen, tako da ne bi bilo nesmiselno primerjati ga z *Nibelungi*, ki jih je *von der Hagen*, izdajatelj izvirnega besedila, sam posodobil, da bi ga malo učeni Nemci lahko razumeli. Iz manov Todonavcev bo nekoč izšel maščevalec pravega jezika, razen če Rusi med tem, podobno kot protestanti, po opustitvi tega starega moderniziranega jezika, tudi v svoje cerkve ne bodo uvedli svojega rodnega jezika.

52. Kajti če pogledamo bliže, lahko opazimo, da preveritev cerkvenih knjig po grških besedilih še ni popolna; in s tega vidika so knjige v glagolici, ki vsaj za silo podajajo *metrum* latinskega brevirja, na boljšem,¹¹ medtem ko ruske iz grških izvirnikov v *akrostihih* prevajajo samo smisel, ne da bi metrično podajale spretno grško umetnost. Najmanj eno učeno latinsko imitacijo p. *Rayaeja* najdemo v drugem junijskem delu knjige Bollandistov. Glede slovanske malomarnosti v tej

¹¹ O tem samo to: *Karamanovo* slepo kvarjenje jezika in pravopisa se učenjaku gnusi.

umetnosti poznamo že staro grajo k Srbom poslanega zgodovinarja Gregorja, ki je sodeloval pri velikonočnih obredih v *Strumici* v Makedoniji: »Kajti za ljudi te dežele je vsaka vzgoja, vsak ritem, povezan s cerkvenim petjem, samo malenkost« λῆρος γὰρ τοῖς ἐχεῖ παιδεύσις ἅπασα, καὶ ῥυθμὸς καὶ μοῦσα ἐμμελῆς ἱερᾶς ὑμνωδίας (knjiga VIII, 14). Toda to ni več naša tema. Pristopimo sedaj k reimškemu rokopisu.

VII. POGLAVJE

REIMŠKI ROKOPIS

53. Njegov izvor se vidi iz podnaslova praških glagoljašev l. 1395: prvi del, napisan v cirilici, je cesar Karel IV. imel za lastnoročno delo sv. Prokopija, zaščitnika Češke, ki je umrl l. 1053. Tako dragocenost je cesar poveril slovanskemu samostanu, svoji predragi ustanovi, in glagoljaši so majhnemu zvezku v cirilici brez truda lahko dodali svoja besedila in evangelije v glagolici. Tako povečan zvezek, okrašen z zlatom in dragocenimi kamni, z domnevno pisavo sv. Prokopija in z drugimi relikvijami, so namenili za svečano uporabo emavskega opata, kadar je ta ob velikih praznikih maševal »sub infula«.

54. Vendar ta navada ni trajala dolgo. Malo po tem je namreč nastopila doba husitov, ko so sami menihi glagoljaško mašo opustili in prešli k utrakvistom, kakor sem zgoraj že omenil (§ 44).

55. Povsem neznano je, po kakšnem naključju in kdaj je bil zvezek iz Emavske prenesen v Pariz. V Reimsu so zabeležili samo to, da so ga l. 1554 sprejeli kot darilo kardinala Lotarinškega. In po izročilu, o katerem ničesar ne vemo, je glagoljaški del prišel iz knjižnice sv. Hieronima. In če vzamemo, da je bil rokopis v Konstantinoplu, je mogoče, da ga je tja prenesel poslanik utrakvistov pri konstantinopolski cerkvi, *Konstantin Anglež*, ki se l. 1451 omenja v znamenitem Pismenem odgovoru Grkov Čehom; ta je bil objavljen najprej po praškem izvirniku v Wittenbergu l. 1564, 4° in potem v Chytraejevi *Oratio de statu Ecclesiarum* itd., v Frankfurtu l. 1583, 8°; Čehi naj bi ga bili poslali Grkom kot dokaz svojih protipapeških nazorov.

56. Naj je kardinal ta zaklad sprejel po kakršnih že ovinkih iz Grčije ali ἀμέσως /neposredno/ s Češkega, želel ga je pokloniti svoji Cerkvi v Reimsu. In ne vem, zakaj pariški učenjaki oporekajo staremu sporočilu in pričevanju reimškega opata *Plucha*, ki pravi, da se je ta knjiga evangelijev, okrašena z zlatom, dragocenimi kamni in sv. relikvijami, uporabljala pri svečanem kronanju francoskih kraljev, in se je zaradi tega imenovala *Texte du Sacre*.

57. Recimo, da je bilo tako. Za sedaj pa se veselimo, da je rokopis, za katerega smo po pričanju slavnega *Sylvestra de Sacyja* mislili, da je bil uničen med drugimi predmeti iz zaklada Kronanja, zopet prišel na dan iz te zmede, ne brez

čisto majhne moje zasluge, vsekakor živ, pa čeprav *gol*. Četudi sem sam poprej nad usodo tega rokopisa obupal, sem si l. 1835 pri izdajanju Cločevega glagolita vendar tako močno zaželel spet videti reimški rokopis, da sem zavrnil misel, da bi bilo propadlo to, kar bi po moji želji moralo biti rešeno. In razsodnost je moji želji prišla na pomoč: še fanatiki nelahko prezirajo zlato in dragocene kamne in zaradi tega si celo tat ne bo upal pustiti knjige brez njenega dragocenega okrasja; zaradi tega jo je vrgel v kakšen kot in je rokopis čil in zdrav, čeprav *gol*, nekje le bil. In še tistega dne sem začel z iskanjem prek pijateljev *na mestu* in istočasno v *Sankt-Peterburgu*, kajti vedel sem, da je Rus *Dubrawski* tačas kupil številne rokopise in jih potem preprodal carju. In moj pariški prijatelj je bil tako počasen, da so se ljudje iz Sankt-Peterburga, čeprav veliko bolj oddaljeni, potegovali za mojo zadevo v Reimsu istega dne kot Parižan (glej *Chronique de Champagne*, 1837, I, 40 in II, 204). In prvi bibliotekar reimške knjižnice, *D. A. Louis Paris* (temu morajo biti Slovani hvaležni tudi za prevod Nestorja v francoščino), je v zadoščenje sedanjih in bodočih raziskovalcev, dal litografirati nekaj strani obeh odlomkov (*λιθογραφουμένας*).

58. Kmalu zatem (l. 1837) si je Rus Sergej *Strojev* rokopis ogledal na mestu in brez omahovanja presodil, da je *cirilski* del iz XIV. stoletja, za glagoljaškega pa izjavil, da ni slovanski, in pokazal s tem, da ni nič bolj učen kot car Peter I. l. 1717, ki je napravil enako napako, a mu je to treba oprostiti.

59. Končno je bil l. 1839 Poljak J. L. *Corvinus Jastrzebski*, ki je poslušal predavanja na Arhivarski šoli v Parizu, uradno poslan v Reims, da bi rokopis ocenil: ne samo da je prebral glagolsko-češki naslov, temveč je po proučitvi izročila reimške Cerkve o svojem poslanstvu napisal dovolj jasno poročilo; zapeljati se je dal le toliko, da je *verjel* v pravilnost pripisa iz l. 1395 o lastnoročnem delu sv. Prokopija in je zaradi potrditve svoje lahkovernosti iskal podobne krhke utemeljitve v potezah peresa in v barvah.

60. Konec koncev pa ne vem, ali je treba oprostiti ali pa pretehtati mnenje Čeha *Hanke*, ki ima obliko imena evangelista *Jana* iz slepe ljubezni do domovine za dokaz, da gre za *češkega* pisca, čeprav bi tako velik panslavistični učenjak težko ne vedel, da se ta oblika uporablja ne samo pri Poljaki in Moldavcih, temveč, kar je glavno, tudi pri Ukrajincih (pri katerih je bil po mojem napisan cirilski del, vendar v XIV. stoletju in ne v XI.), in da jo sam Nestor često uporablja, ko spodbuja k zgodovinskemu delu svojega več kot osemdesetletnega pomočnika, kijevskega meniha *Jana*. Tudi vsi drugi dokazi *Hanke* so brez vsake vrednosti; in kar se mene tiče, *Strojeva* lahko povsem zanesljivo pokličem na sodbo ne le pred slavnim *Vostokovom*, temveč pred vsakim Rusom.

61. Glede drugega dela reimške knjige ni nobenega dvoma, da ga je v Pragi napisal najbrž kopist *Johan*, ki ga je plačal samostan in o katerem bi zaradi besed kot *budget* in drugih podobnih lahko rekli, da je bil *Slovak*. O *mestu* pa, kjer je bil

napisan, pričajo življenja svetnikov, *značilna za Češko*, nerabljena pri Hrvatih, tako kot sv. Prokopij, in prevedena pred nedavnim; lahko bi se nasmehnilo, da prevajalec v njih ohranja neznano mu latinsko besedo *imbres*. Poleg tega se objavlja dovolj veliko število starejših dalmatinskih mašnih knjig, kjer se *jer* in *a* večkrat zamenjmeta po deželni izgovorjavi: N' namesto HA in narobe. Enako ruski skriptor v podobnih primerih zamenjuje *jer* in *o*: N'', HO. Vendar dovolj o teh črkah, za katere ne obstajajo slovanske tiskane črke, ki se v Parizu še ne uporabljajo veliko.

62. Toda denimo, da je ta reimški rokopis, kakršen koli ja že bil, *resnično* izginil v času francoskih civilnih nemirov, kakor je bil *napačno* oznanil Sacy: kako velika bi bila bolečina in obup Slovanov, ko bi bili zvedeli, da je tisti, ki je l. 1789 videl rokopis zadnji, namreč angleški teolog *Ford Hill*, ki je pred tem videl mašno knjigo v *glagolici* na Dunaju, izpričal, da je Petru I. nepoznani del napisan z glagolskimi črkami!

63. Toda Dunajčana *Alter* in *Durich* sta pozabila vprašati Angleža, v kakšnem redu sta bila oba slovanska črkopisa razvrščena, napačno domnevajoč, da bi bil odgovoril, da se nahajata drug nasproti drugemu, kakor se to dogaja v večjezičnih biblijah. Iz tega izhajajo podmene *Alterja* in *Dobrovskega*, pa tudi moja, o izvoru takega *dvojnega besedila*. *Alter* je menil, da je del knjižnega plena ob zavzetju Konstantinopla l. 1204, *Dobrovski* ga je imel rajši za dar srbske kraljice francoskega porekla *Helene* iz l. 1250. Jaz sam sem ga končno prisojal *Jaroslavovi* hčeri *Ani* in mislil, da je bil v Pariz prinesen iz ruskega doma njenega očeta njenemu možu *Henriku I.* z drugo poročno opravo. *Učeni Strojcev*, očitivdec, se je precej neumno norčeval iz teh domnev ljudi, ki ugibajo o tem, česar /niso videli/ *αὐτόπτης* in česar ne poznajo, a je bil sam tako neveden, da je trdil, da glagolica ni slovanska!

64. Čeprav mora torej reimški rokopis tako po starosti kot po *notranji* vrednosti prepustiti prednost nekaterim že znanim rokopisom in drugim, ki jih še pričakujemo, mu nihče ne bo odrekal slave *najbolj razburljive usode* in najbolj srečnega konca. Kaj vse se mu je dogodilo? Kupil ga je *cesar* kot lastnoročno delo *svetnika* iz l. 1030–1053, tako da so ga med vsemi preživeli slovanskimi rokopisi Čehi proglasili za najstarejšega, ker ga pač takega želijo; pridano mu je skoraj dvakrat več listov v *glagolici*, poslikan je z zlatom in okrašen z dragocenimi kamni, uporablja se pri svečanem prazničnem bogoslužju emavskega opata »*infulatus*«; l. 1451 ga Čehi pošljejo Grkom kot jamstvo svojega protipapeškega duha; Grki ga dajo Lotarinškemu kardinalu kot bodoči Evangelij *Kronanja francoskih kraljev*; v nevarnosti je bil, da med državljanskimi nemiri izgine, ohranil ga je lopov, ki je ukradel njegove platnice, in na koncu je objavljen v celoti, graviran od prvega graverja v Evropi pod pokroviteljstvom *Vzvišenega Ruskega Carja*, POSVEČEN VISOKOSTI NJEGOVEMU VELIČANSTVU.

SUMMARY

The liturgy in the vernacular was a unique privilege of the Slavs living in the area under the authority of the Roman Patriarchy. This 9th c. language is hardly intelligible to present-day Slavs, including Russians. As the documents show, Slavic liturgy of both rites was created in the Roman Patriarchy and was then transmitted to the Russian descendant of the Eastern Rite. The credit for the Slavic liturgical language, which greatly upset Salzburg Church authorities, goes mainly to Archbishop Methodius. Liturgy in the vernacular was accepted with great enthusiasm by the South («Ilyrian») Slavs.

The early history of Slavs in Southern Europe, particularly in Pannonia, is relatively well documented; this is also true for Cyril's and Methodius' work.

Two kinds of writing systems were developed for Slavic liturgical language, i.e., Cyrillic and Glagolitic. Glagolitic is at least as old as Cyrillic, and not much younger, as Dobrovský believed. This is clearly demonstrated by the OCS documents that were unknown to Dobrovský. Disagreements between the Slavic apostles Cyril and Methodius on the one hand and the »German« Church on the other were rooted in the fact that at the time of the Apostles' arrival, almost all the Slavs in Moravia and Pannonia had been Christians for two or three generations, in large part baptized by the »German« Church. After Methodius' death his priests were driven out of Pannonia; they found refuge in Bulgaria, which was more favorably disposed to their work. Ecclesiastic literature flourished in Bulgaria, and the manuscripts which were later copied by Serbs and Russians survive to the present day. They can be divided into four groups: (1) Pannonian, (2) Bulgarian, (3) Serbian or Croatian, (4) copies of mixed provenience, originating from between the 14th and the 15th cc.

Part of this common OCS heritage is also the Reims Manuscript, which had a very eventful history but by its age and inner value falls behind of some other already known manuscripts, and, possibly, some that are yet to be discovered.

RESUME

Jernej Kopitar écrit le présent *Avant-propos historique* pour l'édition du Texte du Sacre en 1843. Comme pour ses autres textes savants, il se sert du latin, afin de donner aux érudits occidentaux un aperçu de la culture ancienne des Slaves, d'éclairer l'origine de leurs deux alphabets et l'histoire de leur langue liturgique. Le texte édité, traduit en latin par ses soins, trouva ainsi son encadrement historique et philologique.

Tout d'abord, Kopitar souligne le fait que la langue liturgique des Slaves constitue un privilège unique dans le patriarcat romain. En même temps, il établit une nette distinction entre cette langue écrite dès le 9-ème siècle en Pannonie et les langues slaves modernes. Elle avait été utilisée avant la conversion des Russes, mais son usage se répandit encore avant le Schisme et fut approuvée et confirmée par la suite par le pape.

En reprenant l'histoire de la christianisation des Slaves, le philologue rappelle les

liens étroits entre ceux-ci et l'empire de Charlemagne, qui admettait l'emploi de la langue vulgaire dans l'oeuvre de conversion. Mais un rôle tout particulier fut joué par les saints Cyrille et Méthode chez les Moraves. Etant donné que les successeurs de Charlemagne se servaient de la christianisation dans un but expansionniste, le chef des Moraves demanda à Byzance l'aide des missionnaires capables d'éclairer le peuple en langue slave. Les efforts de ce noble couple de frères grecs, hommes savants et négociateurs habiles, portèrent leurs fruits: on chanta les évangiles en langue slave et Méthode fut promu archevêque de Pannonie.

Cependant, après la mort de Méthode, ses disciples, les saints Clément, Naum, Sava et Angélarius, en proie à l'hostilité croissante du clergé franc, durent fuir et trouvèrent enfin refuge à Ohrid, où ils poursuivirent leur oeuvre. Citant divers documents concernant l'époque, Kopitar évoque également le problème de l'alphabet. Il réfute l'hypothèse de Dobrovský quant à l'apparition tardive de l'alphabet glagolitique et affirme qu'il est au moins aussi ancien que le cyrillique. Il essaye également de donner un classement méthodique des manuscrits slaves. Il s'insurge contre l'erreur souvent commise par ses contemporains qui considèrent que les diverses langues slaves sont issues de cette langue liturgique morte.

Il en arrive enfin à la description du Texte du Sacre lui-même et présente diverses hypothèses sur son origine et sa datation. La redécouverte du précieux manuscrit est traitée au dernier chapitre que Kopitar termine en dédiant l'édition à Sa Majesté le Tsar.

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

NOVO V SRBSKEM JEZIKOSLOVJU

Trije novi srbski pravopisi

0 Nedavno so izšli na srbskem jezikovnem področju: Pravopis srpskoga jezika, Matica srpska 1994 (brez kraja natisa), Pravopis srpskoga jezika sa rječnikom, Nikšić, Beograd 1993, in Pravopis srpskog jezika; Priručnik za škole avtorja Milorada Dešića, Zemun, Nikšić 1994.

Dejstvo, da so skoraj hkrati izšle tri knjižne različice normativne vsebine, kaže na zelo veliko tvornost v južnoslovanskih jezikovnih tokovih tega trenutka. Viharne politične spremembe na zahodnem delu srbskohrvaškočrnogorskobosenskohercegovega jezika so povzročile silovito in naglo jezikovno diferenciacijo tako med starimi in novonastajajočimi etničnimi oz. verskimi oz. jezikovnimi skupnostmi kot znotraj posameznih etnij.

1 Obsežni pravopis (503 str. večjega formata) sodobnega srbskega jezika (Matica Srpska, Novi Sad), Pravopis srpskoga jezika prihaja spod peres tria Mitar Pešikan, Jovan Jerković, Mato Pižurica. Recenzenta sta bila Pavle Ivić in Drago Čupić. Izdajo so podprli srbska vlada, zvezno jugoslovansko ministrstvo za znanost in vojvodinski pokrajinski sekretariat za kulturo (kar nakazuje njegovo uradno veljavnost) ter številni posamezniki, zavzeti za svoj narod in jezik.

Avtorji so znanstveniki starejše generacije; po rodu izvirajo iz govorno različnih pokrajin srbohrvaškega oz. srbskega jezika (Ivić: Beograd; Pešikan: Črna Gora; Jerković: Vojvodina; Pižurica: Bosna) in morda tudi zato dosledno zastopajo kontinuiteto v razvoju Karadžićeve, t. i. vukovske smeri oblikovanja knjižnega srbskohrvaškega oz. srbskega jezikovnega standarda. Zastopajo načelo, ki upošteva obe (hrvaško/zahodno in srbsko/vzhodno) jezikovni varianti (ali celo več govornih različic in izročil, npr. ekavsko, jekavsko in ijekavsko), oz. načela, ki so po drugi svetovni vojni pripeljala do kompromisnega novosadskega jezikovnega dogovora: Sklepi o hrvatskosrbskem jeziku in pravopisu/Sklepi o srbskohrvatskem jeziku in pravopisu (Novi Sad, 10. dec. 1954) med hrvaškimi in srbskimi jezikoslovci in literati,¹ in tudi do skupnega, čeprav nikoli v celoti

¹ Podpisniki Novosadskega dogovora so bili jezikoslovci, univerzitetni profesorji in književniki. Med njimi (skupno jih je bilo 63 z vseh zemljepisnih področij srbohrvaškega/hrvaškosrbskega jezika in z vseh področij javnega življenja) so bili: ZAGREBŠKI DEL PODPISNIKOV: znanstveniki Josip Badalić, Antun Barac, Petar Guberina, Stjepan Ivšić, Slavko Ježić, Mihovil Kombol, Marko Kostrenčić, Stjepan Musulin, Petar Skok, Andrija Štampar, Vice Zaninović in Sreten Živković; slovstveniki Josip Barković, Dobriša Cesarić, Vladan Desnica, Ivan Dončević, Joža Horvat, Vojin Jelić, Vjekoslav Kaleb, Slavko Kolar, Gustav Krklec, Miroslav Krleža, Ranko Marinković, Marjan Matković, Vlatko Pavletić, Vladimir Popović, Novak Simić, Petar Šegedin; publicista Ivo Sarajčić, Marijan Stilinović; gledališčenika Tomislav Tanhofer, Tito Strozzi; BEOGRAJSKI DEL PODPISNIKOV: znanstveniki Radosav Bošković, Vojislav

uveljavljenega pravopisa Maticе Hrvatske in Maticе Srpske, Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom oz. Pravopisa srpsko-hrvatskoga književnog jezika sa rječnikom (Beograd, Zagreb 1960), 886 str., natisnjeno pod dvema naslovoma, v latinici in v cirilici. Veljavnost tega sporazuma o jezikovni praksi v jugoslovanski federaciji na zelo raznovrstno govorečih južnoslovanskih, predvsem srbskohrvaških ozemljih, so na Hrvaškem – kot nekdanji južnoslovanski, a predvsem srbskohrvaški Dunajski dogovor iz leta 1850 – javno zavračali: formalno so ga preklicali leta 1969; deklarativno pa so se ga držali na srbski strani, celo po osamosvojitvi hrvaške politike, države in jezika v 90. letih.

Naslov knjige Pravopis srpskoga jezika (natis v srbski cirilici) sam po sebi nakazuje evolucijsko spremembo, ki so jo v pojmovanju jezika povzročile nedavne politične spremembe in ponekod nasilni posegi v južnoslovansko stvarnost (in znanost) v letih 1990 do 1994: opuščena je desetletja utemeljevana in poudarjana »srbsko-hrvatska jezikovna edinstvo«: srbski narod in njegovi jezikoslovci so opustili iluzije, se obrnili k sebi ter svojemu jeziku vrnilo ime in suverenost.² Ozemlja in prebivalstvo zunaj Srbije in Črne gore oz. sedanje Jugoslavije so tako izvzeti, kolikor jih ne vključujejo v ta kontinuiran, premišljen in strpen nadaljnji korak v normiranju srbskega jezika njihove lastne opredelitve oz. ideje in potrebe srbske kulture v tradicionalnem in jezikoslovnem pomenu v tistih okoljih, ki vztrajajo oz. ostajajo v kulturni in književnostno-jezikovni skupnosti s tem prostorom.³

Jovanović, Djordje Kostić, Miodrag Lalević, Vido Latković, Svetozar Matić, Milutin Milanković, Borivoje Nedić, Dragoljub Pavlović, Siniša Stanković; slovstveniki Milan Bogdanović, Milan Djoković, Eli Finci, Velibor Gligorić, Dušan Kostić, Božidar Kovačević, Desanka Maksimović, Dušan Matić, Borislav Mihajlović, Tanasije Mladenović, Marko Ristić, Aleksandar Vučo; gledališčnica Marija Crnobori, publicist Vladislav Ribnikar; IZ BOSNE IN HERCEGOVINE: Rodoljub Čolaković, Ilija Kecmanović, Oskar Davičo, Skender Kulenović; IZ ISTRE: Mijo Mirković; IZ ČRNE GORE: Mihailo Lalić; (vsi kot člani skupne Pravopisne komisije). Dejansko so bile to eminentne osebnosti južnoslovanskega oz. tedanjega jugoslovanskega znanstveno-kulturnega življenja.

Previde naslovov navedenih del, uporabljenih misli in citatov sta prispevala urednik Slavistične revije J. Toporišič in V. Osolnik.

² »Ko so pred navalom tragičnih dogodkov ugasnile vse iluzije, se je srbski narod moral obrniti k sebi in svojemu jeziku povrniti ime in suverenost.« D. PETROVIĆ, *Nukova/Zadužbina* (Beograd, 1994), št. 28, str. 9.

³ V mislih imam, tako kot avtorji Pravopisa, jezik prebivalcev srbskohrvaškega jezika na danes spornih ozemljih, ki so jih Južni Slovani kot Srbi, Vlaha in Iliri oz. krščanski in pravoslavni pastirji, poljedelci, ali vojščaki, prebegi ali uskoki, poselili v davnini ali v stoletjih selitev na zahod in sever, ko so pred turškimi osvajalci in nasilniki reševali svoj obstoj. Meje teh ozemelj se bolj ali manj ujemajo z mejami mogočne in pravno svojevrstno urejene t. i. Vojne krajine, 1522–1881, znane tudi kot Srpska vojna krajina in Militär Grenze, ki je več stoletij branila pred turškimi osvajanji predvsem notranjeavstrijske dežele (Kranjsko, Štajersko in Koroško), Avstrijo ter sploh krščanske

Vsebina knjige je razdeljena na dva dela, na Splošni del – Pravila in njihovi temelji (15–327), ter na Slovar s pravopisom (329–503). V prvem poglavju so zajeti tematski sklopi oz. odgovori na možne dileme, kako kaj zapisati, kot npr. azbuka, abeceda, pisava, velika črka, pisanje besed skupaj ali narazen, ekavska ali ijekavska varianta izgovorjave, glasovne preмене, raba in prilagajanje prevzetih besed, pravilna raba ločil, okrajšave in deljenje besed. Avtorji so opisali pisave, razvoj različnih pisav in njihovo rabo na južno-slovanskih in zlasti srbskih tleh (17–45),⁴ rabo besed iz tujih jezikov oz. transkripcijo v srbsko (cirilično in latinično) pisavo in pisavo prevzetih in tujih imen (le-ta srbska izreka glasovno prilagaja lastnim govornim zmogljivostim).⁵

Gre torej za inovacijo in poseg v bistvo doslej veljavnega (oz. starega) Matičinega Pravopisa, ki pa je ostala povsem v senci druge, prav tako takoj opazne, a dolgoročno še pomembnejše odločitve srbske jezikoslovne znanosti, morda nastale ne povsem brez vpliva sociolingvističnih ali celo politiki sedanjega trenutka sorodnih pobud in ugotovitev: gre za tiho zanemarjanje doslej vedno prisotnih t. i. hrvaških ali zahodnih, predvsem ijekavskih jezikovnih paralelizmov oz. besedja predvsem s hrvaškega področja v tovrstnih in drugih strokovnih tiskih, za odsotnost vzporednic in dvojnic, ki so bili, zaradi ciljne popolnosti hrvaškosrbskega ali srbskohrvaškega pravopisa, zaradi desetletij proglašane hrvaško-srbskega/srbsko-hrvaškega skupnega jezika,⁶ enakopravnosti ob-

srednjeevropske države. O njej je bilo napisano več zgodovinskih in drugih del. Zlasti izčrpna in temeljita je znanstvena razprava Jacoba AMSTADTA *Die K. K. Militärgrenze I/II*, (Würzburg, 1969), okoli 1600 strani.

⁴Znano je, da so evropske pisave, na katerih temelji današnja evropska civilizacija, grška, latinska in slovanska, tj. glagoliška in cirilična, nastale na Balkanu, v domovini južnoslovanskih prednikov.

⁵Na primer *Alija* ali *Aljija*, *Kvelar* ali *Kueljar*, *Černobil* in *Černobilj*, *Kambodža* in *Kampučija* ali *Kampučija*, itd.

⁶Prim. npr. drugi odstavek Uvodne besede Pravopisa hrvatsko-srpskoga književnega jezika s rječnikom z dne 21. 11. 1959 (podpisana je skupna Pravopisna komisija v sestavi dr. Radimir Aleksić, dr. Aleksandar Belić, Miloš Hadžić, dr. Josip Hamm, dr. Mate Hraste, dr. Ljudevit Jonke, Radovan Lalić, Slavko Pavešić, Pavle Rodić, dr. Mihailo Stevanović, dr. Jovan Vuković), ki se glasi: »Jezikoslovna veda je v 19. stol. ugotovila, da je ljudski jezik Srbov in Hrvatov en jezik, zato so veliki hrvatski in srbski filologi in književniki, med njimi V. S. Karadžić, Ivan Kukuljević, Djuro Daničić, Ivan Mažuranić in Dimitrije Demeter, že l. 1850. sklenili na Dunaju Književni dogovor, s katerim so hoteli jezik srbske in hrvatske književnosti »približati, zložiti in ujediniti«. Njihov namen je rodil sad, tako da so v drugi polovici 19. stol. tako pri Srbih kot pri Hrvatih zmagala fonetična pravopisna načela, za knjižni jezik pa je bilo vzeto štokavsko narečje novih oblik in naglasov. Kar se je začelo z dunajskim Književnim dogovorom, se je nadaljevalo 1954. v Novem Sadu z znanimi Sklepi o hrvatskosrbskem jeziku in pravopisu«. – Bralca opozarjam na dosledno uporabljeno izmenično poimenovanje jezika in naroda Hrvatov in Srbov, ki je vidno znamenje spontanega in zavestnega, predvsem pa dobronamernega prizadevanja, da se nihče ne bi počutil ogroženega ali zapostavljenega.

stoječih variant in v duhu načela strpnosti ter obojestranskega spoštovanja lastne odločitve uporabnikov, redno natisnjeni v mnogoštevilnih knjigah, slovnica, slovarjih, učbenikih in tudi pravopisih iz minulega stoletnega obdobja (1890–1990).

V mislih imam imena in besede, kot so: *Avelj in Abelj, Jerusalim in Jeruzalem, Kipar in Cipar, Krit in Kreta, kuvar in kuhar, prevod in prijevod, so in sol, vodjstvo in vodstvo, zaliv in zaljev*, če naštejemo le tiste najpreprostejše primere, ki so povprečnemu bralcu, zlasti pa nesrbskemu, tudi od dogajanja odmaknjenemu slovenskemu, povzročili marsikatero govorno in pravopisno težavo.

V tej odločitvi spoznavamo misel, da je za srbskega bralca in uporabnika dilema hrvaškega bralca in uporabnika, kako se bo odločal med ekavico, ikavico ali ijekavico oziroma širše med čakavsko ali kajkavsko in štokavsko govorico, povsem postranska zadeva: svoje jezikovne standarde srbski jezikoslovci v duhu veljavne premise obračanja srbskega naroda in jezika k sebi ne želijo več obremenjevati s srbskemu jeziku tujimi izrazi, sopomenkami, dvojnicami in dilemami, standardi, tujimi (knjižnimi) jeziki oz. izrekami in drugimi priveski.⁷

Vzporednost oblik za srbski in hrvaški knjižni jezik in jezikovni standard iz obdobja 1890–1990 avtorji v nekaterih primerih in omembah pojasnjujejo, in s tem se tovrstna praksa v določeni meri celo nadaljuje. Vendar je očitno dejstvo, da je odločilen in povsod prevladan srbski standard, ki tako hrvaškemu posredno določa nižji rang – tako kot tudi vsem drugim prvinam, ki ne sodijo v izbrano knjižno srbsko jezikovno izražanje.⁸

Na vprašanja, ali gre tu za spontani odgovor na povečano hrvaško uveljavljanje samostojnosti oz. jezikovnih, predvsem glasovnih in leksikalnih posebnosti, za pretiravanje pri razmejevanju obeh različic enega jezika ali za neizogibno ločevanje dveh različnih jezikov, celo za različico srbskega filološkega izolacionizma, ali je to samoumeven korak v razvoju lastne jezikovne identitete ali pa zgolj trenutno, pragmatično, politično prehodno stanje, bo moralo odgovoriti prihodnje stoletje.⁹

⁷ »Če je Srbe nekdo obsodil na več desetletij kulturnega, jezikovnega in vsakovrstnega drugega ujetništva, je sedaj priložnost, da se to breme zvrže in da se na posledice takega dejanja več ne oziramo.« D. PETROVIĆ, *Vukova/ Zadružbina* (Beograd, 1994), št. 28, str. 9. Ob tem pripominjam, da izraz oz. termin »knjižni jezik« v novejšem času, zaradi razvejenega javnega sporočanja in sporazumevanja nasploh preko tehnološko različnih medijev, ki ne temeljijo vsi na zapisani besedi, ne more več pokrivati enotno normirano jezikovno prakso. Nekateri znanstveniki ga danes nadomeščajo z izrazom »standardni jezik«, ki terminu »knjižni jezik« določa nekoliko drugačno, a nič manj pomembno vlogo.

⁸ Za razumevanje sedanjega srbskega jezikovnega trenutka je treba poznati tokove v sodobnem hrvaškem (in drugem) jezikovnem dogajanju. Ne gre namreč pozabiti, da sta hrvaški in srbski narod, kljub razlikam v zgodovinskem razvoju, siamska dvojčka, njuna jezika pa nastankovno neločljivo povezana. Morda ta vprašanja ob drugih virih nekoliko osvetljuje moj informativni prispevek *Novo v hrvaškem jezikoslovju* (*Slavistična revija* 41 (1993), št. 3, 398–406).

Ob povečani pozornosti pisavi in uveljavitvi samostojnega srbskega poimenovanja za lastni jezik in književni oz. jezikovni standard, ki se ne omejuje le na knjižno raven, se kot tretje področje inovativnega poseganja v sodobni srbski jezikovni standard orisuje področje jezikovne prakse, kjer doslej veljavne določene norme niso dale zadovoljivega sadu: npr. znana pravopisno logična zahteva, da naj se tudi pogostne (in torej pomembne) pridevniške zveze pišejo z malo začetnico. Spoznanja pri pouku jezika in izkušnje iz večplastnega sporočanja in sporazumevanja v javnem življenju so namreč pokazale, da se *kosovski boj*, *francoska revolucija*, *beograjski pašaluk* itd. itd. samoumevno zapišejo z veliko začetnico – *Kosovski boj*, *Francuska revolucija*, *Beogradski pašaluk* – ne glede na drugačno pravopisno določilo: s tem so ga (po mnenju avtorjev Pravopisa) spontano izničila.

Poleg doslednega enačenja pisanja v ekavici in ijekavici ter poleg posebnega poudarjanja zapisovanja (ponekod neslišnega ali le nakazanega) glasu *h*, je v pravopisnem in slovarskem delu knjige določeno tudi pisanje oz. prečrkovanje glasov in pismenk iz številnih tujih jezikov, med njimi zlasti obsežno in natančno iz albanščine.

V primerjavi z nekaterimi enakovrednimi deli, npr. sosednjimi hrvaškimi, je v Pravopisu *Slovenija*, *Slovenec* korektno omenjena, tako v poglavju o transkripciji slovenskega latiničnega zapisa v srbski cirilični (točka 104, str. 192) in v opisu zapisa v srbski latinični pisavi kot tudi v slovarskem delu (str. 467).

2 Pravopis srpskoga jezika sa rječnikom (Nikšić, Beograd 1993, 549 strani, cirilični natis) so napisali leta 1992 naslednji avtorji: Radoje Simić, Živojin Stanojević, Branislav Ostojić, Božo Čorić in Miloš Kovačević. Recenzenti so Dragomir Vujičić, Radosav Džurović in Zlata Zlatanović; tudi omenjeni strokovnjaki, čeprav mlajšega rodu glede na avtorje novosadskega Pravopisa Matice Srpske, spadajo v krog že uveljavljenih srbskih oz. črnogorskih in bosenskih jezikoslovcev.

Prav tako je primerljiva pisana podoba glede na njihovo rojstno okolje in izreko (Vujičić: Črna gora; Džurović: Niš; Kovačević: Sarajevo; Simić, Čorić, Zlatanović: Beograd, itd.).

Očitno je, da so avtorji Pravopisa sa rječnikom predstavniki širšega govornega območja srbskega jezika in da v svojih razmišljanjih o razvoju jezika dosledno vztrajajo na filološkem izročilu Vuka S. Karadžića oz. da nadaljujejo jezikovno-normativno delo z

⁹ Sedanje jezikovne razmere oz. razvojne stopnje jezikov na ozemlju južnoslovanskih narodov (z izjemo slovenskega in bolgarskega) jezikovni znanosti niso neznane, navzoče dileme, ki spremljajo nastajanje novih jezikov, pa ne prvič prisotne; primerljive so s stopnjami in nekdanjimi tokovi npr. v špansko govorečih prekomorskih deželah ali z angleško-ameriškimi in avstralskimi (in drugimi) jezikovnimi, daljnoročno difurkacijskimi tokovi, kot tudi z drugimi procesi uveljavljanja posameznih romanskih (npr. katalonščina, retoromanščina) ali slovanskih (npr. slovaščina, beloruščina, ukrajinščina) jezikov v Evropi. V vseh navedenih primerih so v teh procesih dejavno udeležene različne, in ne le znanstvene jezikoslovne težnje in spoznanja.

upoštevanjem njegovih prvotnih izhodišč, predvsem tistih, ki jih je zapisal (pod vidnim Kopitarjevim vplivom) v svoji slovnici 1813. leta.¹⁰

Nadaljevanje Karadžičeve jezikovne prakse in njegovih pogledov na srbski jezik, razprostranjenost in izgovorne oblike najprej poudarja oz. vsebuje že naslov dela, tj. Pravopis srpskoga jezika sa r j e č n i k o m; navezuje se na naslov prvega srbskega oz. srbsko-latinsko-nemškega slovarja, Srpski rječnik (Dunaj 1818), ki je bil hkrati tudi prvi južnoslovanski slovar, celo večjezičen, natisnjen v t. i. slovanski pisavi, s cirilničnimi črkami. S tem se je – znova po zaslugi Jerneja Kopitarja, ki je Karadžiča spodbudil k pripravi slovarja,¹¹ pri tem delu in natisu pa tudi osebno sodeloval – južnoslovanski svet predstavil intelektualni Evropi, predvsem srednjeevropskemu romansko-germanskemu krogu, s katerim je tudi sicer korespondiral, hkrati pa utrl novo, nujno in večkratno koristno pot za spoznavanje znanstvenih in literarnih del, utemeljenih na drugačni zgodovinski izkušnji in izročilu.

Z njegovim natisom (in poznejšimi ponatisi) so južnoslovanske pokrajine, dežele in narodi tiho potrjevali svoje mesto v krogu evropskih narodov. Karadžić, ki je, kot nam to sam izpoveduje po ohranjenem rokopisnem besedilu pisma srbskemu vladarju, knezu Milošu Obrenoviću iz leta 1832, govoril in pisal v središčnem ilirskem, tj. srbskem, natančneje šumadijskem štokavskem ekavskem narečju,¹² je (brez dvoma pod različnimi kulturnimi, jezikoslovnimi, literarnimi in tudi političnimi vplivi) za naslov svojega slovarskega dela uporabil jekavico iz jugovzhodnega področja, poimenovano pozneje za hercegovski govor. Avtorji Pravopisa pri Matici leta 1993 Karadžiću, kljub poudarjanju njegove jezikovno-normativne dediščine – kot je razvidno iz naslova – niso vedno sledili.

Mlajši rod, zbran pri pripravi sodobnega in široko uporabnega, popularnega natisa, pa se je samozavestno oprl neposredno na Karadžičevo oz. srbsko ijekavsko izročilo oz. dediščino in s tem ponovno (prvič se je to zgodilo po prizadevanjih Dositeja Obradovića ob koncu 18. stoletja) v srbski jezik ob središčnem ekavskem vključil tudi ijekavsko

¹⁰ V mislih imam prvo slovnico delo V. S. KARADŽIĆA, *Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisana Vukom Stefanovićem Srbijancem, izdana u Vienni u pečatnji g. J. Šnirerra* (Dunaj, 1814). Za svoj moto je – zelo verjetno pod vplivom prijatelja in učitelja Jerneja Kopitarja – v njej zapisal: »Piši kakor govoriš; beri kakor je napisano ... Da je ta pravopis najlažji in najboljši /.../ to bo vsakdo priznal...«

¹¹ O Kopitarjevi vlogi v svojem življenju nasploh in posebej pri pripravi slovarja je V. Karadžić pripovedoval I. I. Sreznjevskemu na Dunaju l. 1842 ali 1843; prim.: VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, *Očerk biografičeskij i bibliografičeskij I. Sreznjevskago* (Petrograd, 1846) oz. prevod/reprint izpod peresa Goluba DOBRAŠINOVIĆA: *Povodom dvestote godišnjice rođenja V. S. Karadžića* (Beograd, 1989). O Karadžičevem in Kopitarjevem delu so odmevno pisali tudi slovenski znanstveniki, med njimi J. Jurančič, J. Toporišič, J. Rotar, J. Pogačnik.

¹² O tem se bralec lahko prepriča v Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, ki hrani omenjeno Karadžičevo pismo Milošu Obrenoviću. Prim.: J. ROTAR, *Karadžičevo pismo o vladarju in vladanju* (Ljubljana, 1987).

ozemlje oz. izročilo, kar si sicer danes lastijo nekatere druge, predvsem politične formacije iz hrvaškega, črnogorskega in bosensko-hercegovaškega prostora. Trajno je potrdil zgodovinsko dejstvo, da so v nastajanju in zgodovini srbstva in s tem pri oblikovanju srbskega jezika in književnosti od nekdaj bile udeležene ekavica in ijekavica (z je v kratkih in ije v dolgih zlogih).

Iz nadaljnega izvajanja že navedenega Karadžičevega izhodišča glede zapisovanja besed in izgovarjave logično sledi tudi drugi poudarek ter inovacijska določevalnica obravnavanega Pravopisa srpskoga jezika sa rječnikom: opazna je pozornost, ki jo ta skupina avtorjev namenja izgovarjavi in zakonitostim, ki na enostaven in nedvoumen način, »zdravorazumsko«, tj. brez mehaničnih pravil, ki si jih mora posameznik brez razmisleka zapomniti in šablonsko uporabljati, normirajo zapis in izreko, »pravopisna in pravorečna pravila«; avtorji to področje kontinuirano razvijajočega se srbskega jezika urejajo z naslonitvijo na načela Novosadskega jezikovnega dogovora, na Pravopis iz leta 1960 in tudi na nekoliko pozabljena določila Pravopisa književnog srpskohrvatskog jezika Aleksandra Belića iz leta 1923.¹³

Sprememb v besedju je, zaradi temeljne koristnostne naloge tovrstnih priročnikov – po izjavi avtorjev – le malo; kolikor jih je, pa zasledujejo dva cilja: (1) jezikovno normo želijo poenostaviti in izenačiti; (2) s popravki, ki ne smejo porušiti kontinuitete v razvoju srbskega knjižnega jezikovnega standarda, želijo prispevati k ohranitvi značilnega duha srbskega pravopisja, za katerega izrecno poudarjajo, da po številnih lastnostih pomeni enkratno rešitev v svetovnih razsežnostih (str. 4).¹⁴

Za zgled teh zahtev so navedeni zapisi besed *podtekst*, *postdiplomski*, *predturski* ali *gangster* in *dragstor*, itd., za katere avtorji predlagajo opustitev glasu oz. črk *d* in *g* ter dosledno zapisovanje po izgovorni obliki z izenačevanjem soglasnikov po zvonečnosti: *potekst*, *preturski*, *gankster* (itd). Zavedajo se kompleksnosti tega vprašanja in prepletanja oblikoslovnih s fonetičnimi razlogi za diferencirano zapisovanje teh in nekaterih drugih besed, v katerih ostajajo glasovi kot npr. omenjena *d* in *g*, ali podvojeni soglasniki, na primer v besedi *najjači*, zato predlagajo svoje rešitve kot začasne, da bi po določenem obdobju strokovnega preučevanja in spontane prakse z rabo izoblikovali boljše skupno rešitev oz. veljavno pravilo.

Načelo zapisovanja besede, kot se izgovarja, avtorji Pravopisa dosledno izpeljujejo in ga uporabljajo za vse primere, tudi za tiste, ki jih je drugojezično izročilo prineslo v srbsko jezikovno okolje, praksa pa brez posebnega razloga sprejela, npr. pri prevzemanju tujk v srbski jezikovni prostor. Zavračajo prakso prevlade tujih pravopisnih oz. pravorečnih pravil in jih podrejajo izključno tolikokrat poudarjenemu Karadžičevemu načelu

¹³ »Prvi cilj zapisanih sprememb je bil, da bi se norma napravila enostavnejša in bolj izenačena. Drugi – da bi bili popravki, čeprav majhni, prispevek k ohranitvi duha srbskega pravopisja, ki je v marsičem enkratno na svetu.« (Uvod, str. 4.)

¹⁴ Pri tem je moteče to, da ta trditev ostaja na deklarativni ravni, brez potrdilnih ponazoritev ali primerjav, kar potrjuje, da gre pri nekaterih avtorjih za nefilološko, morda politično ali drugače motivirano razmišljanje.

»Piši kao što govoriš«, kar narekuje naslednje stare in hkrati nove oblike: *Dumas – Dima, Hugo – Igo*, in sicer z mislijo, da bodo maloštevilni poznavalci tujih izgovornih tančin tako in tako govorili po svoje: povprečni uporabnik pa bo brez težave uporabljal nekak glasovni približek izvorni izgovarjavi (popolnost ostaja zaradi različnih glasovnih izročil različnih jezikov v obsegu zaželenega), ki bo omogočal nemoteno razumevanje. Vendar je pri zapisu iz tujine prevzete besede, če že mora biti v srbskem besedilu, kjer po Karadžićevi navedbi štrli kot *tele med janci*, »zdravorazumsko« ohraniti vidno povezavo z izvornikom: npr. črko *g* namesto izgovarjanega *k* v *Regensburg, Vašington* ipd.

V nekaterih primerih se tuje besede lahko zapišejo tudi v izvorni obliki, celo s črkami *x, y, w*, ki v srbski cirilični abjadi ne obstajajo (*w*) ali pa imajo v njej drugačne glasovne vrednosti (*x* in *y*), vendar je treba njihovo drugačnost vidno označiti (npr. z drugačnim, npr. ležečim tiskom). To zlasti velja za tuje besede, fraze, imena, ki imajo poudarjeno stilizacijsko vlogo v umetniškem besedilu.¹⁵

Navedene vsebinske pravopisne in pravorečne novote so razvidne tudi iz razporeditve snovi v tej koristni in pregledni knjigi: v treh delih so najprej zajeti Glasovi in črke, nato Pisanje besed in Ločila. Dodan je strnjen uvod (O pravopisu srbskega jezika, 3–10), prikaz pravopisnih načel (11–41) in seznam kratic in oznak (str. 16). Čeprav je natisnjen s ciriličnim črkopisom, je v njem predstavljena vloga in podoba srbske latinice, prirejena po Karadžićevi cirilici (44–45). Še več: avtorji predlagajo izpolnitev tehničnih pogojev za širšo uporabo Daničićeve latinice v srbski kulturi in književnosti (45).¹⁶ Enako je treba omeniti nazorno in pregledno vsebinsko in grafično oblikovanje natisa, delno tudi po zaslugi računalniške obdelave besedila. Zelo koristni so povzetki pravopisnih pravil v pravokotnih okvirjih, polkrepki tisk pravila in njihovo oštevilčenje, kar bralcu omogoča hitro in pregledno informiranje. Mimogrede, Slovenija je korektno omenjena na ustreznem mestu v slovarju.

3 Tretja obravnavanih strokovnih knjižnih novosti je Pravopis srpskog jezika,

¹⁵ V pravopisu je kot značilen primer učinkovite umetniške stilizacije navedeno besedilo pisatelja Miloša Crnjanskega iz knjige *Roman o Londonu* (Beograd, 1970).

¹⁶ Djuro Daničić, najpomembnejši Miklošičev učenec med Južnimi Slovani, je povzel Karadžićevo cirilico, utemeljeno na ruski »gradjanski« cirilici in črkopisu Save Mrkalja, ter jo prestavil v latinico: za vsako črko v cirilici je določil glasovno enakovredno črko v Gajevi oz. češki (husitski) latinici. Za združeni vrednosti ciriličnih črk *lj* in *nj* je npr. črkama *l* in *n* v latinici dodal posebno ločevalno znamenje oz. znamenja. Nekatera so že pomensko oz. drugače zasedena v nekaterih slovanskih, tudi slovenski pisavi (npr. ostrivec). Tako ima *l* dodan sedij (repek), morda po vzoru na francosko pisavo, *n* pa ostrivec: znamenji nakazujeta, da gre za *lj* in *nj*. Obe pisavi imata sicer enako število črk, kar omogoča enakovredno uporabo, vendar pa se v praksi uporabljajo drugačne rešitve, npr. dve črki za en glas, kot to velja za prečrkovanje *dž* ali *dj*, *lj* in *nj* tudi v slovenščini. Avtorji se izrecno zavzemajo za sodobne tehnološke oz. računalniško podprte oblike latiničnega srbskega natisa oz. pisave.

Priručnik za škole (Zemun, Nikšić, 1994, 180 str.) samostojnega avtorja Milorada Dešića. Nastal je iz enakih strokovnih in aktualnih splošnih pobud kot že obravnavani deli, na kateri se avtor v uvodu sklicuje (Uvodne opombe, str. 5): izrecno poudarja skupni temelj vseh treh del, Pravopis srpsko-hrvatskoga književnog jezika iz leta 1960. Prav temu delu in na njegovih določilih temelječi tridesetletni praksi pripisuje pomembno vlogo v izboljševanju in utrditvi prvopisne norme (ibid.), čeprav nekaterih določil javnost ni sprejela. In prav tem odprtim vprašanjem strokovni krogi oz. avtorji namenjajo največ pozornosti v navedenih novih izdajah. Pravopis je namenjen srednješolski rabi, tako učiteljem kot učencem; temu primeren je nekoliko večji format in tudi črke. Natisnili sta ga novi, zasebni založbi (Niansa, Unireks).

Avtor poudarja temeljno načelo vsakega pravopisa: jasnost, razumljivost in preglednost določil. V ta namen je tu gradivo podano na poseben način: razvrščeno je v celote, ki so razdeljene na tri dele. Ti so: (1) osnovno besedilo s pravili, pojasnili in izbranimi ponazoritvenimi zgledi, (2) strnjen povzetek besedila v vizuelno lahko zapomnljivem pravokotnem okvirju, in (3) značilni, najpogostejše sporni zgledi, zapisani ob stranskem robu. Beline na straneh Dešićevega pravopisa dajejo bralcu možnost, da sam zapiše lastne opombe, vprašanja in zglede (ibid., str. 6).

Opisani način podajanja snovi prispeva k lažjemu in hitremu spoznavanju pravopisnih pravil; avtor meni, da njegovih oštevilčenih 186 pravil in prav toliko povzetrov in zglodov omogoča bralcu uporabo Pravopisa brez večjih naporov.¹⁷

Ob že naštetih stvarnih vprašanjih so glavna novost obravnavanega dela enakovredno zastopane ekavske in ijekavske besedne oblike, ki utemeljujejo razliko med novonastalima normama hrvaškega in srbskega knjižnega jezika.¹⁸ Avtor potrjuje srbski izvor tako ekavice kot ijekavice in se zavzema za dosledno spoštovanje Karadžićevega dela, idej in prakse. Pravopis iz leta 1960 šteje za strokovno nenadomestljivo in vsestransko pomembno stopnjo v jezikovnem razvoju ter ga upošteva kot preseženo, a koristno znanstveno delo. Je nasprotnik togega normiranja izreke in pisave, pa tudi oblikovanja pretiranega števila pravopisnih pravil. S tem se dejansko navezuje na težnje v tem prispevku obravnavanih izdaj in dopolnjuje aktualno podobo srbskega jezika v njegovih raznoterih pokrajinah.¹⁹

Vsebina je, kot že rečeno, podana pregledno in nazorno.

* * *

Vseh vprašanj, zanimivih, rešenih in odprtih, iz velike količine dejstev, ki jih navedene knjige obravnavajo, v kritiki ni mogoče podrobneje predstaviti. Gre za koristne

¹⁷ M. DEŠIĆ, *Pravopis srpskog jezika*, 1994, str. 6.

¹⁸ Prim. opombo 7, drugi odstavek.

¹⁹ Dešić navaja: »Srbski knjižni jezik pozna dve izgovorjavi: ekavsko in ijekavsko. Ekavsko govorijo v največjem delu Srbije, ijekavsko pa v Črni gori in v srbskih krajih bivše Bosne in Hercegovine ter Hrvatske, kot tudi v zahodni in jugozahodni Srbiji.« *Pravopis srpskog jezika*, 1994, str. 6.

in dragocene knjige, ki v novi dobi sooblikujejo srbski jezik in obujajo njegove izvore, hkrati pa dopolnjujejo podobo srbske kulture ob izteku našega stoletja.²⁰

Vladimir Osolnik

Filozofska fakulteta v Ljubljani

---

²⁰Le-ta samoumevno vključuje odmaknjeno okolje in ambicije v mednarodnem merilu sicer maloštevilnega prebivalstva v tistih pokrajinah, ki so za srbsko znanost, prakso in književnost obrobne, a sooblikujejo življenje jezika in naroda ter soustvarjajo *formo mentis* v danem obdobju in okolju.

BIBLIOGRAFIJA JOŽETA KORUZE¹

DELA

1957

1. Življenjska pot Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca. – Prežihov zbornik. Maribor 1957, str. 167-220.
2. »Pernjakovi« v Celjskem gledališču. – *Tribuna VII*, 1957, št. 9 (15. maj), str. 4.
Leta 1956 in 1957 je objavil 38 filmskih ocen v *Slovenskem poročevalcu*.

1959

3. Izbrano delo Slavka Gruma. – *Naša sodobnost VII*, 1959, št. 11, str. 1050-1054.
4. Novi prevod »Ponižanih in razžaljenih«. – *Naša sodobnost VII*, 1959, št. 4, str. 371-374. (F. M. Dostojevski, Ponižani in razžaljeni. Prev. Severin Šali. Ljubljana 1958.)
5. Saga o Kristini. – *Naši razgledi VIII*, 1959, št. 9 (16. maj), str. 225-226. (S. Undset, Kristina Lavransova hči. Prev. Josip Prezelj. Koper 1959.)
6. Tavčarjevo Zbrano delo VII. – *Naši razgledi VIII*, 1959, št. 2 (31. jan.), str. 46.
7. Trdinovo Zbrano delo XI. – *Naši razgledi VIII*, 1959, št. 19 (17. okt.), str. 462.
8. Vladimir Levstik : (nekaj značilnosti njegovega pripovedništva). – *Naši razgledi VIII*, 1959, št. 11 (13. jun.), str. 267-268.

1960

9. Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti. Sestavili: Gregor Kocijan, Jože Koruza in Jože Pogačnik. – Rozka Štefan, Poljska književnost. Ljubljana 1960, str. 473-536.

¹ V prvem delu z naslovom Dela je popisano delo prof. Koruze v časovnem zaporedju. V okviru enega leta so najprej zapisane samostojne knjižne izdaje, temu sledijo objave v zbornikih strokovnih srečanj (najprej zborniki, ki objavljajo celotne referate, nato zborniki povzetkov), prispevki v leksikonih, nato članki v strokovnih revijah in časopisih, sledijo prispevki v gledaliških listih in na koncu v časnikih. V okviru ene publikacije so prispevki razvrščeni po abecednem redu.

V drugem delu z naslovom Uredniško delo je v časovnem zaporedju razvrščeno avtorjevo uredniško delo.

Tretji del vsebuje predavanja, ki jih je prof. Koruza imel na različnih (mednarodnih) simpozijih in na drugih, tudi priložnostnih prireditvah doma in na tujem.

V četrtem delu pa so spet v časovnem zaporedju razvrščene radijske in televizijske oddaje, na katerih je prof. Koruza sodeloval ali pa je zanje pripravil gradivo.

Bibliografija je bila za objavo pripravljena že marca 1989, zadnja redakcija pa je bila opravljena aprila 1995.

10. Razmišljanja o Grumovi prozi. – *Naša sodobnost VIII*, 1960, št. 2, str. 128-142; št. 3, str. 212-224; št. 4, str. 314-320.
11. Vrni se, življenje. – *Naša sodobnost VIII*, 1960, št. 4, str. 373-374. (Viktor Konjar, Vrni se, življenje. Ljubljana 1959.)

1961

12. Anton Vodnik, Glas tišine. – *Naša sodobnost IX*, 1961, št. 4, str. 362-363.
13. Izbor Jarčevega leposlovja. – *Naša sodobnost IX*, 1961, št. 11, str. 1028-1030. (Miran Jarc, Človek in noč. Ljubljana 1960.)
14. Ob dvajsetletnici vstaje. – *Delavska enotnost XIX*, 1961, št. 32 (10. jun.), str. 11. (Kri v plamenih. Pesmi sta izbrala in uredila Filip Kalan in Cene Vipotnik. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1961 (Kondor; 41). Upor. Izbor proze. Izbral in uredil Bojan Štih. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1961 (Kondor; 42)
15. Zenova zavest. – *Delavska enotnost XIX*, 1961, št. 30 (29. jul.), str. 7. (I. Svevo, Zeno Cosini. Ljubljana 1961.)
16. Balada o trobenti in oblaku. – *Delo III*, 1961, št. 203 (27. jul.), str. 5. (Ocena po premieri istoimenskega filma po scenariju C. Kosmača in v režiji F. Štiglica.)
17. Gogoljeva Ženitev. – *Delo III*, 1961, št. 108 (20. apr.), str. 8.
18. Ionescovi Nosorogi. – *Delo III*, 1961, št. 188 (11. jul.), str. 6.
19. Odrska podoba Nušičeve avtobiografije. – *Delo III*, 1961, št. 162 (25. jun.), str. 5.
20. Opera za tri groše. – *Delo III*, 1961, št. 69 (12. mar.), str. 8.
21. O dveh zbirkah mladega pesnika : (o pesniških zbirkah Valentina Cundriča Pojoči grm [Ljubljana 1961] in Krotko jutro [Maribor 1961]). – *Mlada pota X*, 1961/62, str. 205-206.

1962

22. Kavčič, Vladimir. – Enciklopedija Jugoslavije. V. knj. Zagreb 1962, str. 233.
23. Kovič, Kajetan. – Prav tam, str. 359.
24. Leskovec, Anton. – Prav tam, str. 518. 25. Levec, Peter. – Prav tam, str. 523.
26. Levstik, Vladimir. – Prav tam, str. 525.
27. Lokar, Danilo. – Prav tam, str. 548.
28. Lovrenčič, Joža. – Prav tam, str. 556.
29. Magajna, Bogomir. – Prav tam, str. 594.
30. Majcen, Stanko. – Prav tam, str. 597.
31. Finžgar Prežihu : (pisma s komentarjem). – *Naši razgledi XI*, 1962, št. 11 (9. jun.), str. 210.

1963

32. Samorastniki : literarna umetnina in njen filmski odsev. – *Delo V*, 1963, št. 270 (2. okt.), str. 5.

1965

33. Prežihov načrt za izseljensko povest. – *Jezik in slovstvo X*, 1965, št. 4-5, str. 148-150.
34. Herbert Grün: Radostna Melpomena. – *Delo VII*, 1965, št. 102 (15. apr.), str. 5.

1966

35. Pavle Zidar: Sveti Pavel. – *Delo VIII*, 1966, št. 60 (4. mar.), str. 5.

1967

36. Dramatika. – Slovenska književnost 1945 – 1965. II. knj. Dramatika ter književna esejistika in kritika. Ljubljana : Slovenska matica, 1967, str. 5-192.
37. Slamnik Zdravko : (/ps./ Pavle Zidar). – Slovenski biografski leksikon 10. Ljubljana 1967, str. 340-341.
38. Smole Dominik. – Prav tam, str. 387-388.
39. Snoj Jože. – Prav tam, str. 401-402.
40. Boris Merhar – šestdesetletnik. – *Jezik in slovstvo XII*, 1967, št. 6, str. 165-166.
41. Ob šestdesetletnici Antona Ocvirka. – *Jezik in slovstvo XII*, 1967, št. 4, str. 101-103.

1968

42. O Prežihovem Vorancu in njegovih Solzicah. – Prežihov Voranc, Solzice. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1968, str. 123-127. (Cicibanova knjižnica). (²1983, ³1988).
43. Sodobna slovenska poetična drama. – Zbornik razprav IV. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1968, 15 str.
44. Letošnji šestdesetletnici slovenskih literarnih zgodovinarjev : Janez Logar, Lino Legiša. – *Jezik in slovstvo XIII*, 1968, št. 5, str. 133-137.
45. O nastanku Prežihovih Solzic. – *Jezik in slovstvo XIII*, 1968, št. 5, str. 151-159.
V *Dnevniku* je objavljal kritike o delu slovenskega gledališča.

1969

46. Zgodovina slovenske književnosti. – Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani 1919 – 1969. Ljubljana : Univerza, 1969, str. 252-260. (Skupaj z M. Kmeclom in H. Glušič.)
47. Slovenska gledališka situacija. – *Sodobnost XVII*, 1969, št. 6, str. 587-588. (Anketa *Sodobnosti*. Odgovor.)

1970

48. Sodobna slovenska književnost v srednji šoli. Dramatika. – *Jezik in slovstvo XVI*, 1970/71, št. 3, str. 63-68.

1971

49. Strniša, Gregor. – Enciklopedija Jugoslavije. 8. knj. Zagreb 1971, str. 194.
50. Suhodolčan, Leopold. – Prav tam, str. 215.

51. Svetec, Luka. – Prav tam, str. 224.
52. Svetina, Tone. – Prav tam, str. 225.
53. Torkar, Igor. (Boris Fakin.) – Prav tam, str. 357.
54. Trstenjak, Anton. – Prav tam, str. 378.
55. Trubar, Primož. – Prav tam, str. 380-381.
56. Turnograjska, Josipina. – Prav tam, str. 389.
57. Udovič Jože. – Prav tam, str. 414.
58. Valjavec, Matija. – Prav tam, str. 452-453. (Skupaj z I. Grafenauerjem.)
59. Vipotnik, Cene. – Prav tam, str. 500-501.
60. Zajc, Dane. – Prav tam, str. 599.
61. Zidar, Pavle. – Prav tam, str. 625.
62. Zupan, Vitomil. – Prav tam, str. 635.
63. Zupančič, Beno. – Prav tam, str. 635.
64. Strniša, Gregor. – Slovenski biografski leksikon 11. Ljubljana 1971, str. 523-524.
65. Suhodolčan, Leopold. – Prav tam, str. 544-545.
66. Svetina, Tone. – Prav tam, str. 567.
67. Šalamun, Tomaž. – Prav tam, str. 573-574.
68. Šeligo, Rudi. – Prav tam, str. 604-605.
69. Šmit, Jože. – Prav tam, str. 659-660.
70. Knjiga o repertoarju slovenskih gledališč. – *Slavistična revija XIX*, 1971, št. 1, str. 96-105. (Repertoar slovenskih gledališč 1867-1967. Popis premier in obnovitev. Ur. D. Moravec idr. Ljubljana 1967.)

1972

71. Cankarjeva dramatika. – VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1972. Zbornik predavanj. Ljubljana 1972, str. 278-290.
72. Božič, Peter. – Leksikon pisaca Jugoslavije. 1. knj. Novi Sad 1972, str. 316.
73. Brezovar, Marjan. – Prav tam, str. 343.
74. Cerkvenik, Angelo. – Prav tam, str. 432-433. (Skupaj s F. Dobrovoljcem.)
75. Cundrič, Valentin. – Prav tam, str. 465.
76. Druškovič, Drago. – Prav tam, str. 695.
77. Faksimile Staničevih Pesmi za kmete ino mlade ljudi. – *Jezik in slovstvo XVII*, 1971/72, št. 6, str. 194-196.
78. O začetkih slovenskega pesništva. – *Jezik in slovstvo XVII*, 1971/72, št. 7/8, str. 222-229.
79. Pregled slovenske dramatike. – *Jezik in slovstvo XVIII*, 1972/73, št. 1/2, str. 9-20.
80. Važnejša literatura o slovenski dramatiki. – *Jezik in slovstvo XVIII*, 1972/73, št. 1/2, str. 68-72.
81. L'art dramatique slovène. – *Le livre slovène X*, 1972, št. 2, str. 63-71. (Prev. V. Jesenik.)

1973

82. Vprašanje kontinuitete v starejšem slovenskem slovstvu na Koroškem. – IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1973. Zbornik predavanj. Ljubljana 1973, str. 95-108.
83. Starejša slovenska koroška dramatika. – Koroški kulturni dnevi 1, Celovec 1969. Zbornik predavanj. Maribor 1973, str. 128-150.
84. Leksikon Cankarjeve založbe. Gesla s področja slovenske literarne zgodovine (Slovenska književnost do realizma). Ljubljana 1973. (²1976, ³1982, ⁴1988, ⁵1990, ⁶1994).
85. O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. Z gradivskim prispevkom Antona Svetine. – *Jezik in slovstvo XVIII*, 1972/73, št. 6, str. 193-200; št. 7/8, str. 244-254.
86. Rozka Štefan ob šestdesetem letu. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 1/2, str. 58-60.
87. Zapis ob petinsedemdesetletnici Franca Sušnika. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 1/2, str. 55-56.
88. The contribution of the border regions to the Slovene Literature in its earlier periods. – *Le livre slovène XI*, 1973, št. 3/4, str. 105-118.
89. Pesniško izročilo kmečkih puntov na Slovenskem. – *Komunist XXXI*, 1973, št. 17 (27. apr.), str. 28-29.

1974

90. Pregled slovenske dramatike. – Slovenski jezik, literatura in kultura. Informativni zbornik. Ljubljana 1974, str. 177-197.
91. Slovenska dramatika in gledališče v obdobju baroka. – X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1974. Zbornik predavanj. Ljubljana 1974, str. 115-117.
92. Vprašanje slovenskih puntarskih pesmi. – Kmečki upori v slovenski umetnosti. Zbornik razprav. Ljubljana 1974, str. 47-67.
93. Il teatro sloveno contemporaneo. – Udine, 12. ottobre 1974. 3. incontro culturale »Alpi Adriatico«. Convegno di operatori, studiosi e critici teatrali dela Slovenia, della Carinzia e del Friuli – Venezia Giulia. (Italijanski prev. predavanja, cikl.)
94. Dopolnilo k pregledu O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 6/7, str. 266-268.
95. O doslej neznanem slovenskem pesnjenju v dobi pred Pisanicami. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 6/7, str. 221-233.
96. Stara božična pesem v prekmurski inačici. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 6/7, str. 269-271.
97. Starogorski rokopis in oživitev vprašanja pismenske tradicije v srednjem veku. – *Jezik in slovstvo XIX*, 1973/74, št. 6/7, str. 204-211.
98. Beseda o Alfonzu Gspanu ob njegovi sedemdesetletnici. – *Jezik in slovstvo XX*, 1974/75, št. 1, str. 11-14.

99. Peter Božič. – *Le livre slovène XII*, 1974, št. 1/2, str. 64-68. (Prev. V. Jesenik.)
100. Ivan Mrak. – Prav tam, str. 3-8. (Prev. A. Čeh.)
101. Gregor Strniša. – Prav tam, str. 42-44. (Prev. A. Čeh.)
102. Vitomil Zupan. – Prav tam, str. 26-31. (Prev. V. Jesenik.)
103. Prežihov Voranc in tradicija koroškega bukovištva. – *Koroški fužinar XXIV*, 1974, št. 1, str. 6-9.

1975

104. Il teatro sloveno. A cura di Josip Tavčar e Furio Bordon. Note storiche di Josip Koruza. Venezia – Padova : Marsilio Editori, 1975, 387 str. (Študije o posameznih obdobjih oz. tipih slovenske dramatike na straneh 9-17, 23-30, 49-52, 65-67, 73-76, 87-89, 115-117, 131-133, 145-148, 171-178, 237-240, 261-264, 291-292, 305-308, 357-358.)
105. Monografija o slovenski literaturi. – *Jezik in slovstvo XX*, 1974/75, št. 7, str. 219-225; št. 8, str. 314-321. (Peter Scherber, Die slowenische Elegie. Wiesbaden 1974.)
106. Ob slovesu od Ivana Kolarja. – *Jezik in slovstvo XX*, 1974/75, št. 6, str. 163-166.
107. Slavistična dejavnost Bratka Krefta. – *Jezik in slovstvo XX*, 1974/75, št. 5, str. 140-144.
108. Zmotna radijska informacija o Mériméeju. – *Jezik in slovstvo XX*, 1974/75, št. 4, str. 108-110. (Opombe k dopisu M. Rainer in odgovor nanj.)
109. Gadje gnezdo Vladimira Levstika med klasičnimi deli slovenske literature. – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 2, str. 57-58.
110. Publikacije v spomin na nemškega slavista in balkanologa A. Schmausa. – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 3, str. 87-90. (A. Schmaus, Gesammelte Abhandlungen 1-3, 1971-73; Serta slavica in memoriam Aloisii Schmaus, 1971.)

1976

111. Ivan Cankar in sedanja slovenska dramatika. Informativna panorama. – XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1976. Zbornik predavanj. Ljubljana 1976, str. 109-128.
112. Ziljske ženitovanjske pesmi. – Vascit pr Zile. Ziljska svatba v pesmi, besedi, plesu in glasbi. Celovec 1976, str. 15-18.
113. K problematiki slovenskega preroda. – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 4, str. 104-120.
114. Raziskovalec slovenskega ljudskega gledališča, šeg in mask. – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 7, str. 230-233. (Ob sedemdesetletnici Nika Kureta.)
115. Slovenistično literarno znanje na začetku strokovne poti. – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 6, str. 198-206. (Skupaj z G. Kocijanom in M. Kmeclom.)
116. Ukrajinski slovenist Anatolij Vasyľovyč Gorec'kyj (1938 do 1972). – *Jezik in slovstvo XXI*, 1975/76, št. 8, str. 225-257.
117. Prežihov Voranc in ljudska tradicija. – *Slavistična revija XXIV*, 1976, št. 1, str.

83-101.

118. Vpliv Gottfrieda Benjamina Hanckeja na verzifikacijo Antona Feliksa Deva. – *Slavistična revija XXIV*, 1976, št. 2/3, str. 179-218.
119. Il teatro (sloveno) dalle origini ad oggi. – Quaderni del Teatro Friuli Venezia Giulia, nuova serie 5, 1976, str. 3-7. (Za predstavo: Ivan Cankar, La forza dell' ideale.)
120. Ljudska kultura v Kotljah okrog leta 1907. – *Koroški fužinar XXVI*, 1976, št. 2, str. 44-46.

1977

121. **Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnost«.** Ljubljana 1977, 320 str. (Tipkopis disertacije.)
122. Menjavanje perspektive v dramatici Ivana Cankarja. – Simpozij o Ivanu Cankarju. Ljubljana: Slovenska matica, 1977, str. 148-164.
123. Oris dejavnosti prof. Alfonza Gspana. – Krško skozi čas, 1477-1977: zbornik ob 500-letnici mesta. Krško 1977, str. 267-271.
124. Sodobna slovenska dramatika. – 20. letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence. Celovec/Klagenfurt 1977, str. 114-126.
125. Jezikovna praksa privilegiranih slojev na Slovenskem (1500 do 1848). – Teze referata i saopštenja za sedmi kongres istoričara Jugoslavije. Novi Sad, 3.-7. X 1977. (2 str.)
126. Kaj označujemo z izrazom vložnica. – *Jezik in slovstvo XXII*, 1976/77, št. 5, str. 152-153.
127. Nekateri težnje v poimenovanju pesniških žanrov pri Slovencih. – *Jezik in slovstvo XXII*, 1976/77, št. 8, str. 253-255.
128. Sedemdesetletnica Borisa Merharja. – *Jezik in slovstvo XXII*, 1976/77, št. 8, str. 248-249. (Skupaj z M. Kmeclom.)
129. Alfonz Gspan (16. X. 1904, Krško – 25. XI. 1977, Ljubljana). – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 2, str. 44-45.
130. Dušan Pirjevec (20. III. 1921, Solkan – 4. VIII. 1977, Ljubljana). – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 2, str. 42-44.
131. Poskus tipološke opredelitve vložnice in njenih oblik. – *Slavistična revija XXV*, 1977, št. 2/3, str. 233-252.

1978

132. Razmerja med slovenskim ustnim, zapisanim in tiskanim slovstvom v starejših obdobjih. – VIII mednarodni slavistički kongres. Knjige referata. Sažeci. Zagreb 1978, str. 449.
133. Bibliografski priročnik. – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 7/8, str. 353. (Štefka Bulovec, Bibliografija slovenskih bibliografij 1561-1973. Ljubljana 1976.)
134. Jubilejni faksimile Seliškarjeve pesniške zbirke. – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 7/8, str. 353.
135. Program za literarne vede. – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 5, str. 159-164.

136. Slovenistika v ZRN. – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 5, str. (3) – ovitek. (Po članku: Peter Rehder, Die Südslavistik in der BR Deutschland. Südeuropa – Mitteilungen, 1970, št. 4.)
137. Slovenski zapis v glagolici iz 1462. – *Jezik in slovstvo XXIII*, 1977/78, št. 7/8, str. (3-4) – ovitek.

1979

138. Ekspresionistična črtica Slavka Gruma. – XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1979, str. 211-235.
139. Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov. – Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. Ljubljana 1979, str. 7-25.
140. Slovenska dramatika v prvi polovici XX. stoletja. – XXIX seminar za strane slaviste. Titograd 1979, str. 202-218.
141. Antične mitične snovi v (sodobni) slovenski dramatici. – Povzetki referatov za IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije. Bled 1979, str. 73.
142. Kronološki pregled pomembnejših dejstev iz (biografije in) bibliografije Antona Slodnjaka. – *Jezik in slovstvo XXIV*, 1978/79, št. 8, str. 310-312.
143. O slavističnem delu Vilka Novaka : (ob njegovi sedemdesetletnici.) – *Jezik in slovstvo XXIV*, 1978/79, št. 7, str. 208-210.
144. Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča. – *Jezik in slovstvo XXIV*, 1978/79, št. 5/6, str. 149-155; št. 8, str. 258-266.

1980

145. Bitka na Kosovu u slovenačkoj književnosti romantičnog doba. – Naučni sastanak slavista u Vukove dane (Beograd – Priština – Trsić 11.-15. IX 1978). Referati i saopštenja 8/II. Beograd 1980, str. 171-178.
146. Od Trdine do Prežiha po sledih slovenskega »igrca XIX. stoletja«. – Janez Trdina – etnolog. Zbornik posvetovanja ob 150-letnici rojstva Janeza Trdine. Novo mesto, 29. 5. 1980. Ljubljana 1980, str. 85-99.
147. Sodobna slovenska literarna znanost med pozitivizmom in strukturalizmom. – Jugoslovanski seminar za strane slaviste. Beograd 1980, str. 183-196.
148. Starejše slovensko posvetno pesništvo. – XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1980, str. 79-92.
149. Taufer Venó. – Slovenski biografski leksikon 12. Ljubljana 1980, str. 12-13.
150. Tavčar Josip. – Prav tam, str. 43-44.
151. Trost Matija. – Prav tam, str. 188-189.
152. O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine. – *Glasnik Slovenskega etnološkega društva 20*, 1980, št. 2, str. 109-110.
153. Pomen Franceta Kidriča v slovenski literarni vedi. – *Jezik in slovstvo XXV*, 1979/80, št. 7/8, str. 186-191.

154. Slovenska dramatika po letu 1965: oris osrednjih inovativnih prizadevanj. – *Jezik in slovnstvo XXV*, 1979/80, št. 4/5, str. 101-106.
155. Ivan Grafenauer kot literarni zgodovinar. – *Jezik in slovnstvo XXVI*, 1980/81, št. 2, str. 45-50.
156. Grumova vizija človeške ujetosti in nemoči. – *Gledališki list Primorskega dramskega gledališča*. Nova Gorica 1980, št. 6, str. 3-6.
157. France Kidrič in naša slovnstvena dediščina (ob stoletnici rojstva utemeljitelja modernega slovnstvenega literarnega zgodovinarstva). – *Delo (Književni listi) XXII*, 1980, št. 79 (3. apr.), str. 13.

1981

158. **Prežihov Voranc in boji za Koroško v letih 1918 – 1920**. Celovec, 1981, 61 str. (Prežihova knjižnica; 2.)
159. Oče Janez Krstnik Svetokriški in njegov Sveti priročnik. – *Glasnik Slovenske matice* 5, 1981, št. 1, str. 30-34.
160. Reformacija ter protireformacija in barok v zgodovini slovnstvenega slovnstva. – *Glasnik Slovenske matice* 5, 1981, št. 2, str. 63-71.
161. Vatroslav Kalenić (30. VII. 1930 v Zagrebu – 22. VIII. 1981 v Ljubljani). – *Jezik in slovnstvo XXVII*, 1981/82, št. 1, str. 22-23.
162. Vprašanje mita kot »mode« in »zaščitnega paravana«. (Ob recepciji Smoletove Antigone v jugoslovnstvenem prostoru.) – *Primerjalna književnost* 4, 1981, št. 1, str. 24-28.
163. Z njihovimi deli in iz njihovih misli se je oblikoval slovnstveni narod. – *Slovnstveni vestnik (Celovec/Klagenfurt)* 36, 1981, št. 7 (13. feb.), str. 3 in 6. (Govor ob slovnstvenem kulturnem prazniku v Celovcu.)

1982

164. Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega. – XVIII. seminar slovnstvenega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1982, str. 7-23.
165. Problem realizma v slovnstveni dramatik. – Obdobje realizma v slovnstvenem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovnstvenem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1981. Ljubljana 1982, str. 49-61.
166. Zanimanje Slovnstvencev za ustno pesništvo drugih južnoslovnstvenih narodov v času razsvetljenstva in romantike. – X kongres na Sozujot na slavističkite društva na Jugoslavija. Rezimee na referatite. Skopje 1982, str. 48-49.
167. Il Cosmopolitismo del Teatro di Slavko Grum. – Il Contributo Sloveno al Convegno di Studi su L'Identità Culturale di Alpe Adria. Venezia, dal 6 al 9 ottobre 1982. Ljubljana 1982, str. 32-38. (Prev. S. Šlenc.)
168. Levstikov Juntez kot gledališki in jezikovni eksperiment. – *Jezik in slovnstvo XXVII*, 1981/82, št. 6, str. 177-181.
169. Vatroslav Kalenić – in memoriam. – Poročilo o delu Filozofske fakultete Univerze

Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1980/81. Ljubljana 1982, str. 18-19.

1983

170. Komično v Prežihovih romanih. – Odmev živega človeka in krajine : spominsko srečanje ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva. Ravne na Koroškem 1983, str. 56-64.
171. Problemy periodizacii drevnej slovenskoj literatury v tipologičeskom sopostavlennii s drugimi slavjanskimi literaturami. – IX međunarodnyj s'ezd slavistov. Rezhume dokladov i pis'mennyh soobščeni. Moskva 1983, str. 266-267.
172. Programska utemeljenost književne dejavnosti slovenskih protestantov. Die programmatische Grundlage der literarischen Tätigkeit der slowenischen Protestanten. – 3. Slawistentagung der Universitäten in Klagenfurt und Laibach/ 3. slavistično srečanje univerz v Celovcu in Ljubljani. Resümees. Celovec 1983, str. 12-13.
173. Značilnosti Trubarjeve verzifikacije : Charakteristiken der Versifikation von Trubar. – Slovenci v evropski reformaciji 16. stoletja (Die Slowenen in der europäischen Reformation des 16. Jahrhunderts). Simpozijski sinopsis. Ljubljana, 6.-8. oktober 1983, str. 21-22.
174. Slovenski jezik in književnost v novih šolskih programih. – *Glasnik Slovenske matice* 7, 1983, št. 2, str. 77-81.
175. Prežihov Voranc in ljudska pesem. – *Jezik in slovstvo XXVIII*, 1982/83, št. 7/8, str. 265-272.
176. Vodnikov Zadovolne Krajnc. – *Jezik in slovstvo XXVIII*, 1982/83, št. 6, str. 161-169.
177. Devova oda na udomačenega ptiča. – *Slavistična revija XXXI*, 1983, št. 4, str. 319-327.
178. Il cosmopolitismo del teatro di Slavko Grum. – *Teatro contemporaneo (Rim/Roma)* 1983, št. 4, str. 105- 112.
179. Der Slowenische Dramatiker Ivan Cankar. – Programmheft: Fulvio Tomizza, Der Idealist. Volkstheater, Wien 1983/84, št. 1, str. VI, VII.
180. Pripombe k predlogu skupnih programskih jeder osnovnošolskega in srednjega usmerjenega izobraževanja. – *Novice Filozofske fakultete, Posebna izdaja*, oktober 1983, str. 5-6 in 26.

1984

181. Cerkevne pesmi in pesmarice slovenskih protestantov : [spremna beseda]. – Ta celi catechismus, eni psalmi, inu teh vehshih godov, stare inu nove ker/han/ke pejsmi, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena, inu s'doftemi lepimi duhovnimi pejsmi pobul/hane. Ljubljana 1984, str. 305-337.
182. Pomen protestantizma za nastanek in razvoj slovenske književnosti. – XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana 1984, str. 103-121.
183. Pregljeve dramatske groteske. – *Pregljev zbornik*. Ljubljana 1984, str. 131-136.

184. Programska utemeljenost književne dejavnosti slovenskih protestantov. – Protestantismus bei der Slowenen – Protestantizem pri Slovencih. Wiener Slawistischer Almanach. Dunaj/Wien 1984, str. 15-37.
185. Značilnosti Vertovčevih cerkvenih govorov. – *Goriški lemik 11*, Nova Gorica 1984, str. 33-38.
186. Dramska književnost. Dramska književnost kod Slovenaca. – Enciklopedija Jugoslavije. 3. knj. Zagreb 1984, str. 559-560. (Izdaja v srbohrvaškem jeziku.)
187. Kulturni stiki med Tübingenom in Ljubljano v XVI. stoletju. – *Jezik in slovstvo XXX*, 1984/85, št. 1/2, str. 1-9.
188. Trubarjev humanistični odnos do knjige. (Iz eseja »Pomen protestantizma za nastanek in razvoj slovenske književnosti«.) – *Delo (Književni listi) XXVI*, 1984, št. 143 (21. jun.), str. 7.

1985

189. Prežihov Voranc: Požganica. Roman iz prevratnih dni : spremno študijo, podatke o avtorju in bibliografijo napisal dr. Jože Koruza. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1985, 563 + [I] str. (Hram). (Prežihovo pojmovanje in oblikovanje »kolektivnega romana«, str. 491-538; Življenjepisni podatki o Lovru Kuharju – Prežihovem Vorancu, str. 539-554; Iz bibliografije, str. 555-563.)
190. Obdobje razsvetljenstva v slovenski književnosti. – XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana 1985, str. 119-137.
191. Preučevanje starejših obdobij v književnosti in ustno slovstvo. – XI kongres Saveza slavističkih društava Jugoslavije. Sarajevo, 16.-19. X 1985. godine. Knjiga rezimea. Sarajevo 1985, str. 81-82.
192. Kar v bukvah je natisnjen'ga – priča od jezika lepотије: (ob štiristoletnici smrti začetnika slovenske književnosti Primoža Trubarja). – Prešernov koledar za leto 1986. Ljubljana 1986, str. 46-65.
193. Razumevanje in vrednotenje delovanja solounskih bratov v slovenski literarni zgodovini. – *Bogoslovni vestnik 45*, 1985, št. 2, str.163-182.
194. Franc Zadavec – šestdesetletnik. – *Delo XXVII*, 1985, št. 244 (19. okt.), str. 4.

1986

195. O dramatici Petra Božiča. – Savremena drama i pozorište u Sloveniji. Priredio V. Predan. Preveo sa slovenačkog G. Janjušević. Biblioteka Sterijinog pozorja. Dramaturški spisi 19. Novi Sad 1986, str. 229- 236.
196. Prvi slovenski pesnik Anton Feliks Dev. – XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1986, str. 181-193. Ponatis: *Delo (Književni listi) XXVIII*, 1986, št. 182 (7. avg.), str. 8-9 in št. 188 (14. avg.), str. 8-9.
197. Literarische Formen von Trubars Predigten. – Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit. Interdisziplinäres wissenschaftliches Symposium. Zusammenfassungen der Referate. Tübingen 1986, str. 17.
198. Franc Zadavec – šestdesetletnik. – *Jezik in slovstvo XXXI*, 1985/86, št. 5, str.

167-173.

199. Grumova vizija človeške ujetosti in nemoči. – Gledališki list Ljubljanske Drame 1986/87, str. 58.
200. Začetki slovenskega pripovedništva v Trubarjevi prozi. – Gledališki list MGL 36, Ljubljana 1986/87, št. 2, str. (4-5).
201. Prvi osebno znani oblikovalec slovenskega verza. (Trubarjevo pesnjenje). – *Delo (Književni listi) XXVIII*, 1986, št. 124 (29. maj), str. 3.
202. Začetnik samobitnosti in kulture (Ob štiristoletnici Trubarjeve smrti). – *Komunist XLIV*, 1986, št. 24 (13. jun.), str. 18-19.
203. Trubarjev življenjepis iz časa pred štiristo leti: iz pridige Jakoba Andreaeja na dan Trubarjevega pogreba 29. junija 1586 v Derendingenu. – *Naši razgledi XXXV*, 1986, št. 13 (11. jul.), str. 403-404.
204. Današnji čas je omogočil, da spoznavamo pravo Trubarjevo veličino: ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja. – Trst, Koper, *Primorski dnevnik XLII*, 1986, št. 128 (1. jun.), *Primorske novice XL*, 1986, št. 43 (30. maj), str. 4. (Skupna priloga Primorskega dnevnika in Primorskih novic.)

1987

205. Biografije in življenjepisne raziskave o slovenskih protestantskih piscih. – Interdisciplinarni znanstveni simpozij Reformacija na Slovenskem. Ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja. Povzetki referatov. Ljubljana 1978, str. 68.
206. Dramska književnost. Dramska književnost pri Slovencih. – Enciklopedija Jugoslavije. 3. knj. Izdaja v slovenskem jeziku. Zagreb 1987, str. 613-615.
207. Akademija Operosorum. – Enciklopedija Slovenije. 1. knj. Ljubljana 1987, str. 5-6. (Skupaj z E. Cevcem.)
208. Akademija. – Prav tam, str. 31.
209. Apokrifno slovstvo. – Prav tam, str. 93.
210. Barok. Književnost. – Prav tam, str. 198-199.
211. Basar, Jernej. – Prav tam, str. 203.
212. Bukovnik. – Prav tam, str. 406.
213. Slovenska dramatika v repertoarju Mestnega gledališča ljubljanskega. – 35 let MGL. Uredila Mojca Kreft. Ljubljana 1987, str. 78-89.
214. Obdobje baroka. Vprašanje slovenske literarne zgodovine in kulturologije. – *Delo (Književni listi) XXIX*, 1986, št. 157 (9. jul.), str. 3-4.

1988

215. Dev, Feliks Anton. – Enciklopedija Slovenije. 2. knj. Ljubljana 1988, str. 214.

1989

216. Frankopan, Fran Krsto. – Enciklopedija Slovenije. 3. knj. Ljubljana 1989, str. 155.
217. Giesemann, Gerhard. – Prav tam, str. 211.
218. Godci. – Prav tam, str. 256.

1990

219. Igrci. – Enciklopedija Slovenije. 4. knj. Ljubljana 1990, str. 102.

220. Japelj, Jurij. – Prav tam, str. 269.

1991

221. **Slovstvene študije.** – Izbral, za tisk pripravil in uredil Jože Pogačnik. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991, 335 str.

1993

222. **Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnost«.** – Maribor : Obzorja, 1993, 345 str.

UREDNIŠKO DELO

1. Lovro Kuhar – Prežihov Voranc: Zbrano delo I. Uredila Drago Druškovič in Jože Koruza. DZS, Ljubljana 1962, 558 str.
2. Lovro Kuhar – Prežihov Voranc: Zbrano delo II. Uredila Drago Druškovič in Jože Koruza. Opombe napisal Jože Koruza. DZS, Ljubljana 1964, 531 str. (Opombe, str. 443- 531.).
3. Lovro Kuhar – Prežihov Voranc: Zbrano delo VII. Uredila Drago Druškovič in Jože Koruza. DZS, Ljubljana 1964, 449 str.
4. Valentin Vodnik. Izbrano delo. Uredil Jože Koruza. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1970, 166 str. (Kondor; 116). (Valentin Vodnik, str. 107-142; Opombe, str. 143- 162; Slovarček, str. 163-164).
5. Pisanice od lepeh umetnost. Faksimile po tiskanem primerku v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Signature 19890, Ms Kop.Nro. 35 in Ms 388. Uredil in spremno besedo napisal Jože Koruza. Ljubljana 1977, 1 mapa (184 str. faksimile + 55 str. spremna beseda).
6. Slovenska dramatika 1945 – 1965. Izbral in uredil Jože Koruza. Ljubljana: Slovenska matica, 1969, 337 str. (Uvodna beseda, str. 5-6; Opombe, str. 325-337.)
7. XIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, od 2. do 15. julija 1978. Zbornik predavanj. Uredil Jože Koruza. Ljubljana 1978, 185 str.
8. Slavko Grum. Proza i drame. Izbor Jože Koruza. Novi Sad: Matica Srpska, 1979. 289 + [III] str.: Uvod u razumevanje proznog i dramskog stvaralaštva Slavka Gruma. Str. 5-59. Prev. B. Dimitrijević.
9. Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. Uredil Boris Paternu s sodelovanjem Brede Pogorelec (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Ljubljana 1979, 452 str. (Obdobja I.)
10. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka

- problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1980. Uredil Boris Paternu s sodelovanjem Franca Jakopina (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Ljubljana 1981, 560 str. (Obdobja 2.)
11. Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1981. Uredil Boris Paternu s sodelovanjem Franca Jakopina (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Ljubljana 1982, 538 str. (Obdobja 3.)
  12. Leksikoni Cankarjeve založbe – Slovenska književnost. Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, 436 str. (Geslovnik do 1800.)
  13. Prežihov album. Uredil Tone Sušnik. Za tisk pripravila Jože Koruza in Jože Stabej, Ljubljana 1983, 263 + [I] str.
  14. XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Uredil Jože Koruza. Ljubljana 1984, 339 str.
  15. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 27. do 29. junija 1984. Uredila Breda Pogorelec (jezik) s sodelovanjem Jožeta Koruze (književnost in kultura). Ljubljana 1986, 611 str. (Obdobja 6.)
  16. Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1985. Uredil Franc Zadavec s sodelovanjem Jožeta Koruze in Aleksandra Skaze (književnost in kultura) ter Jožeta Toporišiča (jezik). Ljubljana 1987, 642 str. (Obdobja 7.)
  17. Interdisciplinarni znanstveni simpozij Reformacija na Slovenskem. Ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja. Povzetki referatov. Uredil Jože Koruza s sodelovanjem Primoža Simonitija. Ljubljana 1987, 151 str.
- Prof. dr. Jože Koruza je bil v letih od 1976/77 do 1978/79 urednik časopisa *Jezik in slovnica*, v uredniškem odboru tega časopisa pa je sodeloval v letih od 1973/74 do 1978/79. V letih od 1980 do 1987 pa je bil tudi član uredniškega odbora *Slavistične revije*.

PREDAVANJA

1. Ciklus predavanj o slovenski književnosti po letu 1918 na enoletni knjižničarski šoli pri NUK. Ljubljana, 1963- 64.
2. Sodobna slovenska dramatika : koprška podružnica Slavističnega društva Slovenije, Koper, 21. 3. 1967.
3. Sodobna slovenska poetična drama : IV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 12. 7. 1968.
4. Starejša slovenska koroška dramatika : Koroški kulturni dnevi, Celovec, 27. 12. 1969.
5. Slovenska dramatika po Cankarju : seminar za pedagoške delavce iz italijanskega zamejstva, Podvin, 22. 9. 1970.

6. Povojna slovenska dramatika v srednji šoli : zborovanje slovenskih slavistov, Nova Gorica, 26. 9. 1970.
7. Tematske in motivne sorodnosti med dramatiko slovenskega ekspresionizma in sodobno slovensko dramatiko : VII° seminario per gli insegnanti delle scuole elementari e secondarie con lingua d'insegnamento slovena di Trieste, 22. – 27. 2. 1971, 24. 2. (Povzetek razmnožen.)
8. O začetku slovenskega pesništva : VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 5. – 17. 7. 1971, 13. 7. (Tekst s povzetkom v ruščini razmnožen.)
9. Bukovniki in bukovništvo. Poizkus nove opredelitve : 3. koroški kulturni dnevi, Celovec, 27. – 29. 12. 1971, 29. 12.
10. Pregled novejšje slovenske dramatike : seminar za učitelje in profesorje s slovenskim učnim jezikom, Gorica, 22. – 24. 3. 1972, 22. 3.
11. Cankarjeva dramatika : VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 3. – 15. 7. 1972, 10. 7.
12. Ivan Cankar in slovenska dramatika po njem : ljubljanska podružnica Slavističnega društva Slovenije, Ljubljana, 20. 12. 1972.
13. Vprašanje obstoja slovenskih puntarskih pesmi : mariborska podružnica Slavističnega društva Slovenije, Maribor, apr. 1973.
14. Kreflova Velika puntarija (interpretacija) : simpozij o kmečkih uporih v slovenski literaturi, Slovenska matica, Ljubljana, 30. 5. 1973.
15. Vprašanje kontinuitete v starejšem slovenskem slovstvu na Koroškem : IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 2. – 14. 7. 1973, 5. 7.
16. Prežihov Voranc in tradicija koroškega bukovništva : Prežihov dan, Ravne na Koroškem, 27. 10. 1973.
17. Uradna slovenščina na Koroškem po reformaciji : 5. koroški kulturni dnevi, Celovec, 27. – 29. 12. 1973, 28. 12.
18. Slovenska dramatika in gledališče v obdobju baroka : X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1. – 13. 7. 1974, 11. 7.
19. Prežihov Voranc in drugi književniki s Koroške : seminar za učitelje in profesorje na šolah s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem, Velenje, 16. – 25. 9. 1974, 23. 9.
20. Sodobna slovenska dramatika : III. kulturno srečanje »Alpe – Adria«; Convegno di operatori, studiosi e critici teatrali della Slovenia, della Carinzia e del Friuli – Venezia Giulia. Videm (Udine), 12. 10. 1974. (Prebrano v izpopolnjeni obliki v dneh nadaljevanjih v oddaji Kultura danes, RTV Ljubljana, III. program, 7. in 28. 3. 1975.)
21. Nastajanje slovenske književnosti : Narodna in študijska knjižnica v Trstu, ciklus predavanj iz slovenske književnosti, Trst, 1975, prvo predavanje 15. 1. 1975.
22. K problematiki nastanka slovenskega preroda : XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 10. 7. 1975. (Tekst tudi ciklostilno razmnožen.)
23. Menjavanje perspektive v dramatiki Ivana Cankarja : simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana, 8. 7. 1976.
24. Ivan Cankar in sedanja slovenska dramatika : XII. seminar slovenskega jezika,

- literature in kulture, Ljubljana, 14. 7. 1976.
25. Ivan Cankar in današnja dramatika : zborovanje Slavističnega društva Slovenije, Portorož, 13. 10. 1976.
  26. Razvoj slovenske poezije I. Slovensko pesništvo pod Prešernom : XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 5. in 6. 7. 1977.
  27. O mestu Pisanic od lepeh umetnost v slovenski literaturi : tiskovna konferenca Mladinske knjige v razstavni dvorani NUK ob izidu XIV. zvezka Monumenta litterarum slovenicarum, Ljubljana, 8. 6. 1977.
  28. Sodobna slovenska dramatika : slavistično-pedagoški seminar za profesorje Zvezne gimnazije za Slovence in profesorje slovenščine na višjih šolah, Celovec, 28. 4. 1977.
  29. Jezikovna praksa privilegiranih slojev na Slovenskem (1500 do 1848) : referat na Sedmome kongresu istoričara Jugoslavije, Novi Sad, 5. 10. 1977.
  30. Aus den bayerisch-slovenischen literarischen Bezigungen im 16. bis 18. Jahrhundert : predavanje na univerzi v Regensburgu, 23. 11. 1977.
  31. Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča : XIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 6. 7. 1978. (Besedilo ciklostilno razmnoženo, 18 str.)
  32. Slovenska dramatika v prvi polovici XX. stoletja : predavanje na XIX. seminarju za strane slaviste, Kotor, 17. 8. 1978. (Besedilo ciklostilno razmnoženo, 22 str.)
  33. Slavko Grum, Dogodek v mestu Gogi (poskus interpretacije) : predavanje na seminarju za profesorje slovenskega jezika v 4. letniku usmerjenega izobraževanja, Ljubljana, 30. 8. 1978.
  34. Bitka na Kosovu u slovenačkoj književnosti romantičnog doba : XIII medjunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd – Priština – Tršić, 11. – 15. 9. 1978, Priština, 15. 9.
  35. Najvidnejši vplivi italijanske literature na slovensko : prispevek k okrogli mizi Stiki med italijansko in slovensko kulturo : Ljubljanski dnevi v Trstu, 2. – 4. 4. 1979, Trst, 2. 4.
  36. Vprašanje javne rabe in kultiviranja slovenskega jezika v obdobju med reformacijo in razsvetljenstvom : prispevek k okrogli mizi Slovenski jezik : Ljubljanski dnevi v Trstu, 2. – 4. 4. 1979, Trst, 3. 4.
  37. O pripovedniku in dramatiku Slavku Grumu : predavanje v organizaciji Slavističnega društva v Novem mestu, Študijska knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto, 12. 4. 1979.
  38. Jezikovna praksa privilegiranih slojev na Slovenskem 1500 do 1848 : Zgodovinsko društvo Slovenije, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 19. 4. 1979.
  39. Verzni in kitični vzorci v Jenkovih Pesmih (1865) v luči poprejšnjega razvoja slovenskega pesništva : slavistično srečanje univerz v Celovcu in Ljubljani, Celovec, 31. 5. in 1. 6. 1979, Celovec, 31. 5. (Povzetek – 1 str. – razmnožen v slovenščini in nemščini.)
  40. Problem konstituiranja slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov : mednarodni simpozij Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 28. do 30. 6. 1979, 28. 6. (Povzetek – 2 str. – ciklostilno

razmnožen.)

41. Ekspresionistična črtica Slavka Gruma : XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1. – 14. 7. 1979, 10. 7.
42. Antične mitične snovi v (sodobni) slovenski dramatik : IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Bled, 17. – 21. 10. 1979, 19. 10.
43. Kaj nam pove sodobna slovenska drama : Delavska univerza v Novi Gorici, 8. 11. 1979.
44. Slovenska dramatika po letu 1945 (problemi) : slavnostno zborovanje Slavističnega društva Slovenije ob šestdesetletnici slovenske slavistike, Ljubljana, 15. 12. 1979.
45. Antične mitične snovi v slovenski dramatik : Društvo za antične in humanistične študije SRS v Ljubljani, 22. 12. 1979.
46. Slovenska književnost do romantike v SVIO : strokovno izpopolnjevanje učiteljev za uvajanje skupne vzgojno-izobrazbene osnove, Slovenski jezik in književnost I, Maribor, 14. 1. 1980, Ljubljana, 15. 1. 1980, Ljubljana, 16. 1. 1980, Maribor, 30. 1. 1980. (Povzetek na 4 str. ciklostiran.)
47. O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine : interdisciplinarno posvetovanje etnologov in slavistov, Ljubljana, 15. 2. 1980.
48. Slavnostni govor : svečana akademija v počastitev 100- letnice rojstva dr. Franceta Kidriča, Rogaška Slatina, 22. 3. 1980.
49. Pomen Franceta Kidriča v slovenski literarni vedi : počastitev spomina profesorja Franceta Kidriča ob stoletnici njegovega rojstva. PZE za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, 24. 3. 1980.
50. Problematika boja za Koroško 1918 – 1920 in njegova literarna podoba v delih Prežihovega Voranca : Slawistisch-pädagogisch Seminar für Lehrer des Bundesgymnasium für Slowenen und Slowenischlehrer an höheren Schulen, Klagenfurt/Celovec, 24. – 26. 4. 1980, 25. 4.
51. Od Trdine do Prežiha po sledih slovenskega »igrca XIX. stoletja«: Janez Trdina – etnolog (posvetovanje ob 150-letnici Trdinovega rojstva), Novo mesto, 29. 5. 1980.
52. Pojmovanje, zapisovanje in preučevanje ljudskega slovstva v obdobju romantike : mednarodni simpozij Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 26. – 28. 6. 1980, 28. 6. (Povzetek na 2 str. ciklostiran.)
53. Starejše slovensko posvetno pesništvo : XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 29. 6. – 12. 7. 1980, 1. 7.
54. Sodobna slovenska literarna znanost med pozitivizmom in strukturalizmom : XXXI jugoslovanski seminar za strane slaviste, Zadar – Beograd, 1. – 21. 8. 1980, Zadar, 6. 8.
55. Slovenska literarna zgodovina v kulturološkem kontekstu : Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, posvetovanje na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 16. 12. 1980.
56. Nekateri problemi ob Antigoni v jugoslovanskem kulturnem prostoru : Antigon '80, kolokvij Društva za primerjalno književnost SRS, Ljubljana, 25. 12. 1980.
57. Slavnostni govor : Prešernova proslava Slovenske prosvetne zveze, Celovec, 5. 2. 1981.

58. Oče Janez Krstnik Svetokriški in njegov Sveti priročnik : predavanje pred nastopom Jožeta Zupana s kolažem iz pridig o. Janeza Svetokriškega, Ljubljana, Slovenska matica, 21. 4. 1981.
59. Juntez kot gledališki in jezikovni eksperiment : Levstikovo srečanje, II. slavistično srečanje univerz v Ljubljani in Celovcu, Ljubljana, 21. in 22. 5. 1981, 21. 5.
60. Protestantstvo s protireformacijo : okrogla miza o vprašanih slovenskega literarnega zgodovinopisja s področja starejšega slovenskega slovstva, Slovenska matica, Ljubljana, 27. 5. 1981.
61. Prežihov Voranc in Dolenjska : predavanje v Slavističnem društvu, Novo mesto, 5. 6. 1981.
62. Problem realizma v slovenski dramatik : mednarodni simpozij Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1. – 3. 7. 1981, 2. 7.
63. Dostojevski pri Slovencih : XVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 6. – 18. 7. 1981, 11. 7.
64. Slovenska književnost do romantike v SVIO : strokovno izpopolnjevanje učiteljev za uvajanje skupne vzgojno-izobrazbene osnove, Slovenski jezik in književnost I, Ljubljana, 1981.
65. NOB in slovenska dramatika : Borštnikovo srečanje '81, Maribor, 23. 10. 1981.
66. Ključne točke recepcije Dostojevskega pri Slovencih (diskusijski prispevek.): Mladi o Dostojevskem, Ljubljana, 11. 5. 1982.
67. Metamorfoze slovenske dramatike s tematiko narodnoosvobodilnega boja : X. zasedanje Plenuma kulturnih Delavcev OF, Ljubljana, 20. in 21. 5. 1981, 21. 5.
68. Problem simbolizma v slovenski dramatik prvih dveh desetletij 20. stoletja : Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1. – 4. 7. 1982, 3. 7.
69. Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega : XVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 5. – 17. 7. 1982, 5. 7.
70. Slovensko predromantično pesništvo : XXXIII. seminar za strane slaviste, Zadar – Kumrovec – Maribor, 1. – 21. 8. 1982, Zadar, 6. 8.
71. Predstavitev učnega načrta za 2. leto usmerjenega izobraževanja : seminar za uvajanje učnih načrtov in učbeniških gradiv za slovenski jezik in književnost v 2. letniku, Ljubljana, 23./24. 8. in 25./26. 8. 1982, 23. in 25. 8.
72. Kozmopolitizem v dramskih delih Slavka Gruma : Convegno di Studi »L'Identità Culturale di Alpe-Adria«, Benetke, 6. – 9. 10. 1982. (Fondazione Giorgio Cini), 9. 10.
73. Drobne vrste pripovedne proze kot zgledi v pridigah o. Janeza Svetokriškega : strokovno posvetovanje slovenskih slavistov, Velenje, 14. -16. 10. 1982, 15. 10.
74. Diskusija o referatu Rudolfa Flotzingerja Zu den Anfängen des Slowenischen Musik Theaters : Slovenska opera v evropskem okviru (ob njeni dvestoletnici), Ljubljana, SAZU, 20. in 21. 10. 1982, 20. 10.
75. Kulturni pomen Trsta za Slovence : Trst in njegovo zaledje, Trst, 11. – 13. 11. 1982, 12. 11.

76. Vloga Trsta v slovenski literaturi : predavanje v Slovenskem klubu (Zveza slovenskih kulturnih društev) v Trstu, 16. 11. 1982.
77. Prostorska razčlenjenost starejšega slovenskega slovstva : Regionalne značilnosti kulture na Slovenskem, Ljubljana, 23. 11. 1982. (Znanstveni inštitut FF.)
78. Prešeren in naš čas : govor na Prešernovi proslavi Filozofske fakultete ob podelitvi Prešernovih nagrad, Ljubljana, 8.2. 1983.
79. Valentin Vodnik : uvodno predavanje ob otvoritvi raztave »225-letnica rojstva Valentina Vodnika«, Novo mesto, 10.2. 1983. (Študijska knjižnica Mirana Jarca.)
80. Programska utemeljenost književne dejavnosti slovenskih protestantov [Die programmatische Grundlage der literarischen Tätigkeit der slowenischen Protestanten : 3. Slavistentagung der Universitäten in Klagenfurt und Laibach] 3. slavistično srečanje univerz v Celovcu in Ljubljani, 26. – 28. 5. 1983 (Universität für Bildungswissenschaften), 26. 5.
81. Groteska v slovenski ekspresionistični dramatikii : Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 30. 6. – 2. 7. 1983 (Filozofska fakulteta v Cankarjevem domu), 30. 6.
82. Slovenska zgodovinska drama in tragedija v 19. stoletju : XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 4. – 16. 7. 1983, 12. 7.
83. Literarnozgodovinske razsežnosti reformacijskega gibanja na Slovenskem, posebej pri Slovencih na Ogrskem : okrogla miza ob otvoritvi razstave »Reformacijsko gibanje na slovenskem vzhodu«, Murska Sobota, 16. 9. 1983.
84. Značilnosti Trubarjeve verzifikacije : Slovenci v evropski reformaciji 16. stoletja (Die Slowenen in der europäischen Reformation des 16. Jahrhunderts), Ljubljana (Filozofska fakulteta), 6. – 8. 10. 1983, 7. 10.
85. Komično v Prežihovih romanii : spominsko srečanje ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva, Ravne na Koroškem, 20. – 22. 10. 1983, 21. 10.
86. Pregljeve dramske groteske : znanstveni simpozij v počastitev stoletnice rojstva Ivana Preglja (1883-1960), Ljubljana, Slovenska matica, 27. 10. 1983.
87. Slovenski jezik in književnost : sestanek članov – sodelavcev Slovenske matice o vprašanih šolskega sistema in »skupnih programskih jeder«, Ljubljana, Slovenska matica, 10. 11. 1983.
88. Slovstvena ustvarjalnost v Ljubljani od 16. do srede 19. stoletja : posvetovanje o zgodovini Ljubljane, Ljubljana, Velika sejna dvorana Skupščine mesta Ljubljana, 16. in 17. 11. 1983, 16. 11.
89. Akademija na Slovenskem v 17. in 18. stoletju : faktorji kulturne enotnosti na področju Alpe-Adria in Podonavja: šolska izobrazba ter formativni centri, Gorica, 9. – 11. 12. 1983, 10. 12.
90. Protestantizem v slovenski književnosti : v ciklu javnih predavanj ob razstavi »16. stoletje – burno obdobje slovenske prebuje«, Ljubljana, Cankarjev dom, 13. 2. 1984.
91. Slovenska cerkvena pesem protestanske dobe (ob Dalmatinovi redakciji pesmarice leta 1584) : Slavistično društvo Ljubljana, Ljubljana, Filozofska fakulteta, 15. 3. 1984.

92. Značilnosti Vertovčevih cerkvenih govorov : strokovno srečanje v počastitev 200-letnice rojstva Matije Vertovca (1784-1851), Zemono pri Vipavi, 18. 5. 1984.
93. Protestanska cerkvena pesem : Slavistično društvo Maribor, Maribor, Pedagoška akademija, 24. 5. 1984.
94. O pomenu Dalmatinovega prevoda biblije in o njegovi izdaji protestantske pesmarice : Nova Gorica, Goriška knjižnica Franceta Bevka, 1. 6. 1984.
95. Die kulturellen Beziehungen zwischen Tübingen und Ljubljana im 16. Jahrhundert : Gastvortrag, Ebergard-Karls-Universität, Tübingen, Neuphilologische Fakultät, 26. 6. 1984.
96. Jurij Dalmatin in cerkvena pesem : 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, Cankarjev dom, 27. – 29. 6. 1984, 28. 6.
97. Pomen protestantizma za nastanek in razvoj slovenske književnosti : XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana (Filozofska fakulteta), 2. – 14. 7. 1984, 4. 7.
98. Raziskovanje slovenskega protestantizma v zadnjih dvajsetih letih : strokovno posvetovanje slavistov, Ljubljana – Krško, 4. – 6. 10. 1984, 5. 10.
99. Poročilo o dramatiki v (slovenskem) narodnoosvobodilnem boju : XII. sklic Plenuma kulturnih delavcev OF, Dolenske toplice, 16. in 17. 11. 1984, 16. 11.
100. Urban Jarnik kot slovenski pesnik (Der slowenische Dichter Urban Jarnik) : 16. koroški kulturni dnevi (16. kärntner Kulturtag), Celovec, 27. – 29. 12. 1984, 28. 12.
101. Razumevanje in vrednotenje slovanskega misijona v slovenski literarni zgodovini : Srečanje solunskih bratov sv. Cirila in Metoda s Slovenci. Simpozij ob 1100-letnici smrti sv. Metoda, Ljubljana, 13. in 14. 2. 1985, 14. 2.
102. Pesništvo slovenskih protestantov : predavanje na Università degli studi di Trieste, Facoltà di Lettere e Filosofia, Istituto di Filologia Slava, Trst, 16. 5. 1985.
103. Diskusijski prispevek o vlogi intelektualca v slovenski kulturi : III. Speransovi dnevi: Inteligenca v sodobni družbi, Ljubljana, 23. 5. 1985
104. Slovensko gledališče in dramatika v obdobju socialnega realizma : Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij, Ljubljana, 26. do 28. 6. 1985, 26. 6.
105. Slovenska dramatika in gledališče na Koroškem (Slowenische Dramatik und Theater in Kärnten) : Slavistisch-pädagogischer Kurs 1985, Celovec, 27. – 29. 6. 1985, 27. 6.
106. Obdobje razsvetljenstva v slovenski književnosti : XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1. – 13. 7. 1985, 2. 7.
107. Interpretacija izbranih del iz sodobne slovenske dramatike : XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 1. – 13. 7. 1985, 2. – 6. 7. (Ciklus 5 predavanj.)
108. Slovenska zgodovinska drama v 19. stoletju : XXXVI. jugoslovanski seminar za strane slaviste, Zadar – Novi Sad, 1. – 21. 8. 1985, Zadar, 4. 8.
109. Novi pogledi na slovensko razsvetljenstvo : strokovno zborovanje Slavističnega društva Slovenije, Nova Gorica, 3. – 5. 10. 1985, 3. 10.

110. Preučevanje starejših obdobij v književnosti in ustno slovstvo : IX. kongres Saveza slavističnih društev Jugoslavije, Sarajevo (Igman), 16. – 19. 10. 1985, 17. 10.
111. Dramatik Igor Torkar. (Uvodne besede.) : pogovor z dramatikom Igorjem Torkarjem. 20. Borštnikovo srečanje, Maribor, 19. – 29. 10. 1985, 28. 10.
112. Sodobna slovenska dramatika : predavanje na Instituto di Lingue e Letterature dell'Europa Orientale »Jan I. N. Baudoin de Courtenay« filološke fakultete univerze v Vidmu (Udine). 4. 12. 1985.
113. Osebnost in ustvarjalnost Primoža Trubarja : Novogoriška trubariana (pogovori o Primožu Trubarju). Nova Gorica, Delavska univerza, 17. 2. – 24. 3. 1986, 17. 2.
114. Strukturni premiki v sodobni slovenski dramatiki : mednarodni simpozij Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura, Ljubljana, 1. – 3. 7. 1986, 2. 7.
115. Prvi slovenski pesnik Feliks Anton Dev : XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 7. – 19. 7. 1986, 16. 7.
116. Pregled slovenske literarne zgodovine – dramatika : XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 7. – 19. 7. 1986, 14. – 18. 7. (Ciklus 5 predavanj.)
117. Pomen Primoža Trubarja v slovenski kulturi : uvodna beseda pri odprtju razstave o slovenskem protestantizmu na Srednji naravoslovni šoli v Ljubljani, 8. 4. 1986.
118. Literarnozgodovinski pogled na Trubarja : Trubarjev večer v knjigarni Mladinske knjige v Ljubljani (Titova 3), 26. 6. 1986.
119. Primož Trubar, Življenje in delo : predavanje na ekskurziji Društva slovenskih književnih prevajalcev in Slavističnega društva Slovenije v Derendingen (Tübingen) 28. 6. 1986.
120. Trubar v svojem in našem času : 22. seminar za vzgojiteljice, učitelje in profesorje vrtcev in šol s slovenskim učnim jezikom v Tržaški pokrajini, Trst, 9. – 19. 9. 1986, 16. 9.
121. Teoretična vprašanja obravnave starejše (slovenske) književnosti : zborovanje slovenskih slavistov, Ljubljana, 2. – 4. 10. 1986, 4. 10. (v sekciji za slovensko književnost).
122. Die literarische Formen der Predigten Trubars : Interdisziplinäres wissenschaftliches Symposium aus Anlass des 400. Todestages des slowenischen Reformators Primus Truber: »Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit«. Intensionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich. 3. – 8. November 1986 in Tübingen, 4. 11. (v sekciji B).
123. Einige Angaben über Leben und Werk Primož Trubars (1508-1586) : Pressekonferenz aus Anlass des 400. Todestages des Reformators und Schöpfers der slowenischen Schriftsprache Primož Trubar. Wien (Dunaj), 14. 11. 1986 v Audienzsaal des Bundesministeriums für Wissenschaft und Forschung.
124. Literarne forme Trubarjevih pridig : okrogla miza o Primožu Trubarju, Ljubljana, Cankarjev dom, 17. 11. 1986.
125. Wissenschaftliche Einführung : Presentation der Bücher, die Anlässlich des 400.

- Todestages von Primož Trubar erschienen sind. Wien (Dunaj), Palais Palffy, 19. 11. 1986. (V okviru Trubarjevih dni na Dunaju.)
126. Obdobje baroka – odprto vprašanje slovenske literarne zgodovine in kulturologije : Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1. – 3. 7. 1987, 1. 7.
127. Proces oblikovanja slovenskega kulturnega prostora do narodne prebuje : XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 6. – 18. 7. 1987, 7. 7.
128. Slovenska dramatika po drugi svetovni vojni (interpretacija izbranih del) : XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 6. – 18. 7. 1987, 7. – 11. 7.
129. Biografije in življenjepisne raziskave o slovenskih protestantskih piscih : mednarodni simpozij Reformacija na Slovenskem, ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja, Ljubljana, 9. – 13. 11. 1987, 13. 11.

RADIJSKE (IN TELEVIZIJSKE) ODDAJE

1. Oddaja o F. S. Finžgarju : Radijska šola za višjo stopnjo, RTV Ljubljana, 1. in 3. 3. 1966.
2. O Moliereu in njegovem Ljudomrzniku : literarnozgodovinski uvod v predvajanje francoskega TV filma Ljudomrznik, RTV Ljubljana – TV, 24. 2. 1967.
3. Radijska šola za višjo stopnjo : radijske oddaje za učence višjih razredov osemletke, RTV Ljubljana:
  - Prve slovenske tiskane besede, 21. in 23. 11. 1972.
  - Prva slovenska knjiga, 19. in 21. 12. 1972.
  - Prva slovenska posvetna pesem, 16. in 18. 1. 1973.
  - Prva slovenska igra – Škofjeloški pasijon, 20. in 22. 2. 1973. (Naslov J. Koruze: Prvo dramatično besedilo v slovenščini.)
  - Prva znana pisma v slovenskem jeziku, 20. in 22. 3. 1973.
  - Prvi slovenski pesniški zborniki: Pisanice, 17. in 19. 4. 1973.
  - Prvi slovenski časopis – Vodnikove Ljubljanske novice, 22. in 24. 5. 1973. (Naslov J. Koruze: Prvi slovenski časnik.)
  - Prva slovenska pesniška zbirka – Pesmi za pokušino, 12. in 24. 6. 1973.
  - Prva slovenska povest – Ciglerjeva Sreča v nesreči, 18. in 20. 9. 1973.
4. Radijska šola za višjo stopnjo : radijske oddaje za učence višjih razredov osemletke, RTV Ljubljana:
  - Poskus posvetnega pesništva Slovencev na Madžarskem, 13. in 15. 10. 1973.
  - Začetki slovenskega pesništva na Štajerskem, 13. in 15. 11. 1973.
  - Začetki slovenskega pesništva na Koroškem, 11. in 13. 12. 1973.
  - Začetki slovenskega pesništva na Goriškem, 8. in 10. 1. 1974.
  - Sodobna slovenska dramatika, za JRT.
5. Sodobna slovenska dramatika : III. kulturno srečanje »Alpe – Adria«; Convegno di operatori, studiosi e critici teatrali della Slovenia, della Carinzia e del Friuli – Venezia

- Giulia. Videm (Udine), 12. 10. 1974. Prebrano v izpopolnjeni obliki v dveh nadaljevanjih v oddaji Kultura danes, RTV Ljubljana, III. program, 7. in 28. 3. 1975.
6. Radijska šola za višjo stopnjo : v ciklu Povojna književnost jugoslovanskih narodov in narodnosti, RTV Ljubljana, Radio, II. program:
Sodobna slovenska dramatika, 9. 10. 1978.
Ivan Potrč, Krefli, 16. 10. 1978.
Jože Javoršek, Veselje do življenja, 23. 10. 1978.
Dominik Smole, Antigona, 30. 10. 1978.
Primož Kozak, Afera, 6. 11. 1978.
Gregor Strniša, Samorog, 13. 11. 1978.
Dušan Jovanović, Norci, 20. 11. 1978.
Milan Jesih, Grenki sadeži pravice, 27. 11. 1978.
Posebej (za šolarje): Prva slovenska povest – Cigler: Sreča v nesreči, Radio, III. program, 19. 7. 1979.
7. Prvi slovenski časnik : RTV Ljubljana, Radio, III. program (za šolarje), 7. 2. 1980.
8. France Kidrič in slovenska literarna zgodovina : RTV Ljubljana, Radio, III. program (Jugoslovanski feljton), 29. 3. 1980.
9. Juntez kot gledališki in jezikovni eksperiment : RTV Ljubljana, Radio, III. program (Dvignjena zavesa), 21. 7. 1981.
10. Radijska šola za višjo stopnjo : Prva pisma v slovenskem jeziku : RTV Ljubljana, Radio, I. program, 12. 1. 1984.
11. Radijska šola za višjo stopnjo : Prva slovenska knjiga, RTV Ljubljana, Radio, I. program, 12. 4. 1984.
12. Radijska šola za višjo stopnjo : Prve slovenske tiskane besede, RTV Ljubljana, Radio, I. program, 7. 6. 1984.
13. Nedeljska reportaža : Ivan Sivec, Kaj nam pomeni po dvesto letih Urban Jarnik? (Sodelovanje.), RTV Ljubljana, Radio, I. program, 29. 4. 1984.
14. Okrogla miza III. programa : Protestantizem na Slovenskem (Sodelovanje.), RTV Ljubljana, Radio, III. program, 15. 8. 1984.
15. Radijska šola za višjo stopnjo: Doba protreantizma v slovenski književnosti I. – IV., RTV Ljubljana, Radio, I. program:
Protestantizem in začetki slovenske književnosti, 27. 9. 1984.
Prevod biblije, 4. 10. 1984.
Začetki slovenske proze, 11. 10. 1984.
Začetki slovenskega umetelnega pesnjenja, 18. 10. 1984.
16. Naši znanstveniki pred mikrofonom : prof. dr. Jože Koruza, RTV Ljubljana, Radio, III. program, 3. 2. 1986. Ponovitev: 4. 8. 1986.
17. Primož Trubar, oče slovenskega knjižnega jezika in slovenske književnosti : [Oddajo pripravila Alenka Zor – Simoniti, sodelovali Bogo Grafenauer, Jože Koruza in Jože Rajhman], RTV Ljubljana, TV, I. program, Integrali, 10. 6. 1986.
18. Okrogla miza III. radijskega programa o Primožu Trubarju : [vodja Vlado Kocijančič,

sodelovali Breda Pogorelec, Matjaž Kmecl, Jože Koruza in Jože Rajhman], RTV Ljubljana, Radio, III. program, 25. 6. 1986.

Darja Gabrovšek – Homšak
Maribor

BIBLIOGRAFIJA GREGORJA KOČIJANA¹

1954

Prešeren v Kranju. Ob 105. obletnici pesnikove smrti. – Glas Gorenjske 6. feb. 1954.

1955

Doba brstenja in cvetja. Kulturni pomen čitalništva na Slovenskem. – Gledališki list PG 6, 1955/56, 165-171.

Tone Seliškar – mladinski pisatelj. – Gledališki list PG 6, 1955/56, 199-203.

Cankar in »šentflorjanski« motiv. – Gledališki list PG 6, 1955/56, 216-220.

1957

Bibliografija del dr. Iva Šorlija. – Gorenjska 1, 1957, 140-144.

Nekaj misli ob 108. obletnici Prešernove smrti. – Glas Gorenjske 8. feb. 1957.

1960

Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti. – V: R. Štefan, Poljska književnost, 1960, 473-536. (Soavtorja J. Koruza in J. Pogačnik.)

1961

Bibliografija del tekstilne stroke. – Jubilejni zbornik ob tridesetletnici šole (Tehniške tekstilne šole Kranj), 1961, 40-48.

1962

Žive naj vsi narodi. Gorenjska bibliofilska izdaja Prešernove Zdravljice. – Glas 9. feb. 1962.

Zakladnica lepote. – Glas 9. feb. 1962.

1963

Plamenica 1963. – Glas 13. mar. 1963.

Skrb za kulturo – dolžnost nas vseh. – Glas 26. okt. 1963.

1965

Osnovno splošno izobraževanje odraslih. – Pogovori Delavske enotnosti 21. okt. 1965, 94-103. (Soavtorja F. Polak in P. Toš.)

Izobrazba aktivnega prebivalstva. – Teorija in praksa 2, 1965, 1718-1728. (Soavtorja F.

¹ V bibliografiji niso upoštevani intervjuji z avtorjem, gledališke kritike in novinarski prispevki v časniku Glas (Gorenjske).

V **polkrepkem** tisku so napisane knjižne izdaje, v **polkrepkem ležečem** razprave in bibliografije, v **navadnem** spremne besede, jubilejni in drugi članki, leksikalni prispevki in intervjuji, v **ležečem** tisku so ocene in poročila, v **drobnem** pa preostali sestavki.

Polak in P. Toš.)

Nekatera vprašanja v zvezi s kulturno stopnjo samoupravljalcev. Pogovori Delavske enotnosti 13. maj 1965, 34-37. (Soavtor F. Polak.)

1966

Obrazovanje aktivnog stanovništva. – Obrazovanje odraslih (Zagreb) 12, 1966, št. 3/4, 57-59. (Soavtorja F. Polak in P. Toš.)

Pogovor s pesnikom Janezom Menartom: Hočem živeti in peti... – Knjižna polica 1, 1966/67, št. 1/2, 3-4.

Srečanje s pisateljico Miro Miheličevo: Smisel življenja sem našla v tem, da pišem. – Knjižna polica 1, 1966/67, št. 4, 3-4.

1967

Proza Vladana Desnice. – Dialogi 3, 1967, 455-459.

Nekaj odlomkov iz pogovora s pesnikom Cirilom Zlobcem: »Skrivnost ljubezni je naša moč premagovanja nemoči...« – Knjižna polica 1, 1966/67, št. 6, 3-4.

Srečanje s pisateljem Danilom Lokarjem: »Življenje sem hotel spoznati.« – Knjižna polica 1, 1966/67, št. 8, 3-4.

Andrej Hieng. – Knjiga 15, 1967, 315-318.

Marjan Kolar. – Knjiga 15, 1967, 358-360.

Janez Gradišnik. – Knjiga 15, 1967, 412-416.

Jože Javoršek. – Knjiga 15, 1967, 491-494.

Delavec ne more živeti samo od »kruha«. – Delavska enotnost 30. sept., 14., 21. okt. 1967.

1968

Obisk pri Antonu Ingoliču. – Knjiga 16, 1968, 115-118.

Vidmarjevi dnevnik. – Prosvetni delavec 29. maj 1968. (Oc. J. Vidmar: Dnevnik.)

1969

Pripovedni svet Meša Selimovića. – Dialogi 5, 1969, 510-516.

Gledališki dokumenti. – Prosvetni delavec 27. feb. 1969.

Hlapci, heroji, ljudje. – Prosvetni delavec 27. mar. 1969. (Oc. D. Pirjevec: Hlapci, heroji, ljudje.)

Nekaj pomislekov ob Lukičevi knjigi Savremena jugoslovenska literatura 1945-1965. – Sodobnost 17, 1969, 565-569.

Izbrano delo Izidorja Cankarja. – Sodobnost 17, 1969, 804-809.

Pesnikov krik. – Dialogi 5, 1969, 719-721. (Oc. L. Krakar: Krik.)

1970

Delavci in kultura. – Ljubljana, Center za raziskovanje javnega mnenja RS ZSS, 1970, 48 str. (Javno mnenje, 26.)

Delavci, delovne skupnosti in kultura. – Dialogi 6, 1970, 425-439, 505-515.

Strokovno izpopolnjevanje. – Javno mnenje, 1970, št. 23, 137-141. Ponatis: Knjiga 18, 1970, 221-225.

Prozni vzpon Jare Ribnikar. – Sodobnost 18, 1970, 1168-1171. (Oc. J. Ribnikar: Jan Nepomuk.)

Pogovori s Krležo. – Dialogi 6, 1970, 193-195. (Oc. P. Matvejević: Razgovori s Miroslavom Krležom.)

Srečanje s Cankarjem. – Dialogi 6, 1970, 419-421. (Oc. J. Omahen: Obiski pri Ivanu Cankarju.)

Štiristo let Zoraničevih Planin. – Jezik in slovstvo 16, 1970/71, 37-39.

Nova pota proznega oblikovanja. – Dialogi 6, 1970, 893-895. (Oc. J. Snoj: Hodnik.)

Povijest slovenske književnosti. – Zbornik za slavistiku (Novi Sad) 1, 1970, 205-207. (Oc. J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I-IV.)

Kulturne potrebe industrijskih radnika. – Borba (Beograd) 29. jun. 1970.

1971

Ivan Šorli. – Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 8, 1971, 259.

Med »trdnjavsko« zaprtostjo in zaupanjem v ljudi. – Sodobnost 19, 1971, 315-318. (Oc. M. Selimović: Tvrdnjava.)

Srbska »moderna« in njeni sopotniki. – Jezik in slovstvo 16, 1970/71, 219-220. (Oc. V. Gligorić: Senke in snovi.)

Zgodovina slovenskega slovstva. – Jezik in slovstvo 17, 1971/72, 35-38. (Oc. J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I-IV.)

Dogovor o kulturni akciji. – Kulturni život (Beograd) 13, 1971, 408-413.

Kulturno gibanje v Sloveniji. – Večer 30. apr. 1971.

Še enkrat kulturna akcija. – Sodobnost 19, 1971, 915-917.

O načrtovanju v kulturi. – Komunist 16. okt. 1971.

Med pohvalami in pomisleki. Ob 16. beograjskem knjižnem sejmu. – Knjiga 19, 1971, 557-562.

1972

Slovensko leposlovje na srbohrvaškem jezikovnem območju (1945-1970). – Jezik in slovstvo 18, 1972/73, 47-50, 91-98. Prevod v srbohrvaščino: Kulturni život (Beograd) 14, 1972, 845-856.

Dolgoročno načrtovanje kulturnega razvoja. – Naši razgledi 21, 1972, 139-140.

Pospeševanje založniške dejavnosti. – Knjiga 20, 1972, 636-641.

1973

Položaj založništva na Slovenskem. – Knjiga 21, 1973, 457-464. (Soavtorja I. Bizjak in M. Žnideršič.)

Za knjigo družbi ne bi smelo biti škoda denarja. – Knjiga 21, 1973, 242-246.

Stvaren pogled na slovensko založništvo. – Naši razgledi 22, 1973, 226-227. (Oc. M. Žnideršič: Ekonomski problemi slovenske knjige.)

Devetindevetdeset variacij Miroslava Krleže. – Knjiga 21, 1973, 352-354. (Oc. M. Krleža: Devetdesetdevet varijacija.)

1974

Knjiga in bralci. – Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS in Kulturna skupnost Slovenije, 1974, 43 str. (Javno mnenje, 54.)

1975

Knjiga in bralci na Slovenskem. – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 11, 1975, 145-152.

Koliko in kaj beremo? – Knjiga 23, 1975, 70-76.

Slovinci in knjiga. – Sobotna priloga Dela 22. mar. 1975, 22.

Ali Slovenci res nimamo odnosa do knjige? – Slovenija-paralele, 1975, št. 37, 89-94.

1976

Slovenistično literarno znanje na začetku strokovne poti. – Jezik in slovstvo 21, 1975/76, 198-206. (Soavtorja J. Koruza in M. Kmecl.)

Ivan Cankar na srbohrvaškem jezikovnem območju. – Knjiga 24, 1976, 274-279. Prevod v srbohrvaščino: Republika (Zagreb) 33, 1977, 920-928.

Pogled na slovensko književnost od Trubarja do moderne. – Jezik in slovstvo 21, 1975/76, 137-140. (Oc. F. Kalan: Med Trubarjem in moderno.)

Ugotovitve o slovenski pripovedni prozi v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja. – Slavistična revija 24, 1976, 302-307. (Oc. M. Kmecl: Od pridige do kriminalke.)

Da bo kal pognalo seme... Ob obletnici Prešernove smrti. – Prosvetni delavec 6. feb. 1976.

1977

France Prešeren v sliki in besedi. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1977, 32 str. (Obrazi.) Drugi natis: 1978; tretji, dopolnjeni natis: 1983.

Nekatere pripovedne prvine v zgodnjih Jurčičevih delih. – Jezik in slovstvo 22, 1976/77, 228-235.

Med tezami in sintezami. – Jezik in slovstvo 22, 1976/77, 219-222. (Oc. J. Pogačnik: Teze in sinteze.)

»Šele po smrti uvidi moj narod, kaj sem storil zanj.« – Pionir 32, 1976/77, 130.

Pesnik dr. France Prešeren kot odvetnik. – Pionir 32, 1976/77, 162-163.

1978

Jurčičeva kratka pripovedna proza. – Jurčičeva kratka pripovedna proza, 1978, 111-136. (Kondor, 173.) Ponatis pod naslovom: Značilnosti Jurčičeve kratke pripovedne proze, Jezik in slovstvo 23, 1977/78, 307-314.

Sedemdeset let Janeza Logarja. – Jezik in slovstvo 23, 1977/78, 141-142.

Značilnosti Cankarjeve zgodnje proze. – Jezik in slovstvo 23, 1977/78, 52-54. (Oc. F. Bernik: Cankarjeva zgodnja proza.)

Med teorijo in prakso v založništvu. – Naši razgledi 27, 1978, 4-5. (Oc. M. Žnideršič: Knjiga in založništvo.)

1979

Zgodovinska snov v pripovedni prozi med Vrazom in Jurčičem. Jezik in slovstvo 24, 1978/79, 251-257.

Levstikov literarni program in mladi Jurčič. – Jezik in slovstvo 25, 1979/80, 37-44.

Branko Hofman. – Leksikon pisaca Jugoslavije (Novi Sad) 2, 1979, 388-389.

Branko Hofman. – Knjiga 27, 1979, 479-480.

Dve izdaji Pisanic. – Jezik in slovstvo 24, 1978/79, 184-187. (Oc. J. Koruza: Pisanice od lepeh umetnost; L. Legiša: Pisanice 1779-1782.)

O Gerlančevi bibliografiji tiskov Mladinske knjige v letih 1971-1977. – Delo-Književni listi 12. jul. 1979.

1980

Knjiga in bralci II. – Ljubljana, Raziskovalni center za samoupravljanje RS ZSS, Kulturna skupnost Slovenije idr., 1980, 88 str. (Javno mnenje, 70.) (Soavtor M. Žnideršič.)

Beseda o Josipu Jurčiču. Preglednica Jurčičevega življenja in njegovega slovstvenega ustvarjanja. – Josip Jurčič: Izbrana mladinska beseda, 1980, I., 171-178, II., 165-167.

Poglavja iz najnovejše raziskave Knjiga in bralci. – Delo-Književni listi 29. maj, 5., 12., 19., 26. jun., 10. jul. 1980.

Raziskava o knjigi in bralcih II. Nekaj odlomkov iz študije. – Knjiga 28, 1980, 293-300, 405-411.

Pisatelj Branko Hofman in njegov Ringo. – B. Hofman: Ringo Star, 1980, 167-171. Ponatis: 1987, 184-188. (Zlata knjiga.)

1981

Josip Jurčič v besedi in sliki. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1981, 40 str. (Obrazi.)

Jurčičevo delo in literarnokritični odmevi. – Jezik in slovstvo 26, 1980/81, 261-267. Delni ponatis: Zbornik občine Grosuplje 12, 1982, 84-85.

Jurčičev prispevek h kratki pripovedni prozi. – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 17, 1981, 251-267.

Pripovedništvo Janeza Trdine. Preglednica Trdinovega življenja in njegovega slovstvenega ustvarjanja. – Janez Trdina: Izbrana mladinska beseda, 1981, 135-146.

Books and Readers in Slovenia. – Slovenian books 1981, Books 81, 5-8.

Bridkosti mnogo si okusil ti... (Josip Jurčič). – Delo-Književni listi 23. apr. 1981.

1982

Pripovedne značilnosti Jurčičevih »značajevk«. – Jezik in slovstvo 27, 1981/82, 201-209.

Anton Aškerc; Fran S. Finžgar; Simon Jenko; Josip Jurčič; Janko Kersnik; Fran Levstik; Josip Stritar; Ivan Tavčar; Janez Trdina. – Slovenska književnost. Leksikoni Cankarjeve založbe, 1982, 15-16; 75-76; 127-128; 133-135; 144-146; 199-201;

330-331; 356-357; 364-365.

Sinteza izkušenj in spoznanj. – Delo-Književni listi 23. dec. 1982. (Oc. M. Žnideršič: Knjiga in trg.)

Zanimivi odstotki. Knjiga in bralci na Slovenskem. – Večer 23. okt. 1982.

1983

Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika. – Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983, 315 str. (Povzetek v angleščini.)

Tavčarjeva kratka pripoved 1871-1880. – Jezik in slovstvo 28, 1982/83, 254-265.

In memoriam profesorju dr. Antonu Slodnjaku. – Jezik in slovstvo 29, 1983/84, 1-3.

1984

Trideset let Jezika in slovsta. – Bibliografsko kazalo JiS 30, 1984/85, 3-5.

Knjiga pruža najplodniju poruku o čovjeku i njegovim htijenjima. Knjiga i čitaoci u Sloveniji. – Kulturni život (Beograd) 26, 1984, 462-467, 495-499.

Ljudje berejo Jurčiča. Ob 140-letnici rojstva prvega slovenskega romanopisca. – Dnevnikova sobotna priloga 3. mar. 1984, 9.

1985

Knjiga in bralci III. – Ljubljana, Kulturna skupnost Slovenije, Raziskovalni inštitut FSPN, 1985, 159 str. (Soavtorji D. Podmenik, D. Rupel, M. Žnideršič.)

Pripovednik Janez Mencinger. – Jezik in slovstvo 30, 1984/85, 105-113.

Romantika in realizem v slovenski književnosti. Problemska skica. – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 21, 1985, 139-153.

Bralci leposlovnih knjig. – Delo-Književni listi 5., 12., 19. sept. 1985.

1986

Cankarjeva in Matoševa kratka pripovedna proza ob prehodu iz 19. v 20. stoletje. – Jezik in slovstvo 32, 1985/86, 108-114.

Stritarjevi literarnokritični pogledi v praksi. – Jezik in slovstvo 32, 1986/87, 57-64.

Ob življenjskem jubileju akademika Borisa Paternuja. – Jezik in slovstvo 31, 1985/86, 276-281.

Boris Paternu šestdesetletnik. – Delo 13. jun. 1986.

1987

Vezi med ljudmi. Slovensko berilo za sedmi razred osnovne šole. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987, 271 str. (Soavtor S. Šimenc.) Ponatisi: 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1994 (1. popravljeni natis).

Lirika Branka Hofmana. – Branko Hofman: Biljeg (Novi Sad), 1987, 135-143.

Reading Interests in Slovenia. Readers of Belle-lettres. Slovenian Books 1987, Knjiga 87, 112-122.

Juš Kozak. – Leksikon pisaca Jugoslavije (Novi Sad) 3, 1987, 367-370. (Soavtor F.

Dobrovoljc.)

Anton Aškerc; Peter Bohinjec. – Enciklopedija Slovenije 1, 1987, 126-127; 300.

Ob življenjskem jubileju Branka Berčiča. – Jezik in slovstvo 32, 1986/87, 144-145.
(Soavtor M. Veselko.)

Blaž Tomaževič (1909-1986). – Jezik in slovstvo 32, 1986/87, 199-200.

Življenjski jubilej Emila Cesarja. – Jezik in slovstvo 33, 1987/88, 60-61.

1988

Slovenska kratka pripovedna proza 1892-1918. Bibliografija. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988, 254 str. (Razprave FF.)

Konstituiranje slovenske poezije in pripovedne proze v 19. stoletju. – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 24, 1988, 119-125.

France Cegnar; Josip Cimperman; Cvetje iz domačih in tujih logov; Črtica; Hinko Dolenc. – Enciklopedija Slovenije 2, 1988, 2; 67-68; 87; 165-166; 286-287.

In memoriam akademiku Janezu Logarju (1908-1987). – Jezik in slovstvo 33, 1987/88, 91-92.

Jože Koruza /nekrolog/. – Prosvetni delavec 12. sept. 1988.

1989

V nove zarje. Slovensko berilo za osmi razred osnovne šole. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1989, 292 str. (Soavtor S. Šimenc.) Ponatisi: 1990, 1991, 1992, 1994.

Majcnova kratka pripovedna proza (1905-1917). – Jezik in slovstvo 34, 1988/89, 129-135. Ponatis: Majcnov zbornik, 1990, 86-95.

Fran Erjavec; Fran Gestrin. – Enciklopedija Slovenije 3, 1989, 56; 211.

Janka Kupala. Veliki beloruski pesnik v enciklopedični predstavitvi. – Naši razgledi 38, 1989, 609-610.

Berimo Prešerna! Ob 140-letnici pesnikove smrti. – Jadranski koledar, 1989, 105-107.

1990

O domovina, ti si kakor zdravje. Slovensko berilo za šesti razred osnovne šole. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1990, 231 str. (Soavtor S. Šimenc.) Ponatisi: 1991, 1992, 1994.

Cankarjeve Podobe iz sanj kot primer ritmizirane proze. – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 26, 1990, 75-87.

Branko Hofman; Fran Jaklič; Anton Janežič; Jezik in slovstvo; Josip Jurčič. – Enciklopedija Slovenije 4, 1990, 39; 251, 265, 303-304; 356-357.

Tehten literarnozgodovinski prispevek. – Naši razgledi 39, 1990, 274-275. (Oc. M. Šicel: Ogledi iz hrvatske književnosti.)

1991

Pozdravljeno, zeleno drevo. Slovensko berilo za peti razred osnovne šole. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1991, 222 str. (Soavtor S. Šimenc.) Ponatisa: 1992, 1994.

Slovenski književniki – 51. – Ljubljana, Masima, 1991, 19 listov.

Pripovedništvo Andreja Budala. – Jezik in slovstvo 36, 1990/91, 97-104. Ponatis: Sedemdeset let slovenske slovenistike, 1991, 164-174.

Janko Kersnik; Književnost; Anton Koder; Josip Kostanjevec; Kratka pripovedna proza. – Enciklopedija Slovenije 5, 1991, 56-57; 145; 187; 324; 411.

Zanos domišljije. O Jurčičevi povesti Kloštrski žolnir. Jurčičevo življenje in slovstveno delo. – Josip Jurčič: Kloštrski žolnir, 1991, 89-95. (Slovenska povest, 6.)

Po okusu bralcev. O Gestrinovi povesti Iz arhiva. Gestrinovo življenje in slovstveno delo. Opomba. – Fran Gestrin: Iz arhiva, 1991, 84-91. (Slovenska povest, 8.)

Slikovita preteklost. O Tavčarjevi povesti Janez Sonce. Tavčarjevo življenje in slovstveno delo. – Ivan Tavčar: Janez Sonce, 1991, 123-129. (Slovenska povest, 9.)

Branko Hofman: Beseda ob grobu. – Naši razgledi 40, 1991, 388.

1992

Med analizo in sintezo. Literarnozgodovinske razprave. – Maribor, Založba Obzorja, 1992, 201 str. (Razpotja. Razprave, eseji, članki, kritike, 43.)

Slovensko slovstvo skozi stoletja. Učbenik za višje razrede osnovne šole. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, 175 str. (Soavtor S. Šimenc.) Ponatisa: 1993, 1994.

Jernej Levičnik; Fran Levstik; Valentin Mandelc. – Enciklopedija Slovenije 6, 1992, 159; 159-162; 388.

Jarogospodka tragedija. Zapiski o Kersnikovi povesti Jara gospoda. Kersnikovo življenje in slovstveno delo. – Janko Kersnik: Jara gospoda, 1992, 66-74. (Slovenska povest, 12.)

Posneto po ljudskem spominu. Premišljevanje o Sketovi povesti Miklova Zala. Sketovo življenje in slovstveno delo. – Jakob Sket: Miklova Zala, 1992, 107-115. (Slovenska povest, 17.)

V boju za obstanek. Razčlenitev Finžgarjeve povesti Sama. Finžgarjevo življenje in slovstveno delo. – F. S. Finžgar: Sama, 1992, 157-168. (Slovenska povest, 18.)

1993

Kronološki pregled Tavčarjevega življenja in dela. Ivan Tavčar in njegov čas. Uvodne opombe. Bibliografija. – Ivan Tavčar: Visoška kronika, 1993, 6-36. (Klasje.)

Janez Mencinger; Janko Mlakar; Naprej. – Enciklopedija Slovenije 7, 1993, 66-67; 187; 267.

Pripoved o ženski nezvestobi. O Meškovi povesti Kam plovemo? Meškovo življenje in slovstveno delo. – Ksaver Meško: Kam plovemo?, 1993, 169-180. (Slovenska povest, 23.)

Ob jubileju profesorja Jožeta Šifrerja. – Jezik in slovstvo 38, 1992/93, 227-228.

Literarni most med sosednjima narodoma. – Slavistična revija 41, 1993, 414-416. (Oc. M. Pirjevec: Na pretoku dveh literatur.)

V verigi učitelj – znanje – učenec je učbenik odločilni člen. – Delo-Književni listi 1. jul. 1993. (Pogovor.)

1994

- Slovenski književniki v berilih za višje razrede osnovne šole. Slikovni album.** – Ljubljana, Masima-Sezam, 1994, 80 str.
- Med tradicijo in inovacijo. Slovenska kratka pripovedna proza v 90. letih 19. stoletja.** – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 30, 1994, 155-174.
- Novela; Josip Ogrinec; Pavlina Pajk, Luiza Pesjak. – Enciklopedija Slovenije 8, 1994, 26-27; 103, 223; 312.
- Kronološki pregled življenja in dela posameznih pripovednikov. Pisatelji kratke pripovedne proze in njihov čas. Uvodne opombe. Bibliografija. Uvodne misli. – *Kratka proza slovenskega realizma*, 1994, 6-37, 51-54, 83-85, 107-108, 123-124, 143-144, 169-171, 185-186, 191-192, 205-206, 215-216, 223-224. (Klasje.)
- »Vsakdo mora braniti domovino...« O Carlijevi povesti *Zadnji dnevi v Ogleju*. Carlijevo življenje in slovstveno delo. – Alojzij Carli: *Zadnji dnevi v Ogleju*, 1994, 109-114. (Slovenska povest, 25.)
- Po zgledu kriminalke. O Kersnikovi povesti *Testament*. Kersnikovo življenje in slovstveno delo. – Janko Kersnik: *Testament*, 1994, 59-68. (Slovenska povest, 27.)
- »Kar je zapisano, ostane, beseda sama pa odleti kakor ptica...« Zapiske o Tavčarjevi »zgodovinski podobi« Grajski pisar. Kronološki pregled Tavčarjevega življenja in slovstvenega dela. – Ivan Tavčar: *Grajski pisar*, 1994, 53-63. (Slovenska povest, 30.)
- Pripoved o deziluziji in upanju. Premišljevanje o Cankarjevi povesti *Zgodba o dveh mladih ljudeh*. Cankarjevo življenje in slovstveno delo. – Ivan Cankar: *Zgodba o dveh mladih ljudeh*, 1994, 65-76. (Slovenska povest, 29.)
- O Jurčičevih Rokovnjačih. – Josip Jurčič: *Rokovnjači*, 1994, 199-202. (Domen.)
- Upoštevano mnenje učiteljev in učencev. O popravljenem berilu za 7. razred osnovne šole *Vezi med ljudmi*. – Šolski razgledi 30. sept. 1994.

Uredništvo

- Jurčičeva kratka pripovedna proza. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1978, 142 str. (Kondor, 173.) Opombe, 137-142.
- Bibliografije rednih učiteljev Pedagoške akademije v šolskem letu 1977/78. – Ljubljana, Pedagoška akademija, 1978, 182 str.
- Josip Jurčič: Izbrana mladinska beseda I-II. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1980, 181 str., 176 str. Opombe, I., 179-181, II., 168-172.
- Janez Trdina: Izbrana mladinska beseda. – Ljubljana, Mladinska knjiga, 1981, 151 str. Opombe, 147-151.
- Kratka proza slovenskega realizma. – Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1994, 251 str. (Klasje.) Izbor, ureditev, spremna besedila, opombe.

Knjižna policia I, 1966/67 (Ljubljana, Prešernova družba).

Jezik in slovstvo 1979/80, 1980/81, 1981/82 (urednik slovstvene zgodovine), 1982/83, 1983/84, 1984/85, 1985/86, 1986/87, 1987/88 (glavni in odgovorni urednik).

Jožica Čeh

Pedagoška fakulteta v Mariboru

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih. Avtor odda prispevek enemu od glavnih urednikov v dveh izvodih; na listu naj bo 30 vrstic. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani, tj. 45.000 znakov), ocene 12 strani (24.000 znakov), poročila 4 strani (8.000 znakov). Rokopis je po možnosti še na PC-jevi ali atarijevi disketi, zapisan v formatu ASCII, v sili tudi v katerem koli od popularnih urejevalnikov besedila, mogoče pa ga je poslati tudi po elektronski pošti na naslov miran.hladnik@uni-lj.si. Besedilo naj ne bo razlomljeno v strani in besede ne deljene. Navodila za tipkanje opomb, ležečega in polkrepkega tiska, vezajev, pomišljajev, narekovajev, naglašanih, nestandardnih znamenj ipd. dobi avtor pri tehničnem uredniku. – Sinopsis naj ne bo daljši od 8 vrstic. Slovenski povzetek, ne daljši od dveh strani, podaja rezultate razprave; uredniku se sporoči želeni jezik za prevod. V neslovenščini napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. – Avtor naj priloži številko svojega žiroračuna, naslov in občino stalnega bivališča, svojo enotno matično številko, ime inštitucije, na kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture. Če rokopis ni sprejet, glavni urednik avtorja pismeno obvesti. Ob izidu dobi avtor 20 separatov svoje razprave oziroma 10 primerov ocene.

Avtorju se stavijo še naslednje tehnične zahteve. Korekture svojega prispevka opravi v treh dneh. Pri tem in pri prečkovanju tujih pisav se drži Slovenskega pravopisa 1990. – Slikovni material priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v rokopisu razprave. – Ponazarjalni zgledi se podčrtavajo; polkrepki tisk je rezerviran za podnaslove in je označen z dvojno podčrtavo. Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. – Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne). Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem ali oglatem oklepaju; na začetku in na koncu citata so tropičja nepotrebna. – Besedilo opombe naj bo v članku na koncu v enem kosu. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu. – Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature ali v seznamu navedenk na koncu razprave. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Breznik 1934: 213), v seznamu navedenk pa navedek razvežemo:

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Mohorjeva družba.

V seznamu literature je letnica neposredno pred navedbo strani. Članek v reviji se navaja takole:

Janko KOS: Problem časa v slovenski liriki. *Slavistična revija* XXXIX/1 (1991). 1–14.

V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami:

¹Anton BREZNIK, *Slovenska slovnica za srednje šole* (Celje: Mohorjeva družba, 1934), 16–18.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so ležeče postavljeni. Zbirka se nahaja v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Naslovi v stroki znane periodike so okrajšani, tako je lahko tudi avtorjevo ime. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

V OCENO SMO PREJELI

Sāpostavitelno ezikoznanie/Contrastive Linguistics 1 (1994). 140 str.

Sāpostavitelno ezikoznanie/Contrastive Linguistics 2 (1994). 91 str.

Sāpostavitelno ezikoznanie/Contrastive Linguistics 3–4 (1994). 172 str.

Scando-Slavica. XL (1994). 260 str.

Han STEENWIJK: *Ortografia resiana – Tō jošt rozajanskē pisanjē*. Padova: Cleup, 1994. 73 str.